

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Diplomová práce

Bc. Anna Kostková

**De gedachtenwereld van een dader verbeelden in een literair
werk – mag dat? Een analyse aan de hand van het oeuvre van
Kristien Hemmerechts.**

A depiction of a perpetrator's mind in literature – is it allowed? An analysis
based on an example of work by Kristien Hemmerechts.

Myšlenkový svět pachatele v literatuře – smí se to? Analýza na příkladu díla
Kristien Hemmerechts.

Praha 2024

Vedoucí práce: PhDr. Irena Kozmanová, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce, PhDr. Ireně Kozmanové, Ph.D., za její trpělivost, cenné rady a veškerou pomoc, kterou mi poskytla nejen při tvorbě této práce, ale v průběhu celého studia. Dále bych chtěla vyjádřit vděk své rodině a přátelům za jejich podporu i v okamžicích, kdy to se mnou vůbec neměli snadné. Zároveň bych ráda poděkovala dvěma klíčovými osobám, bez nichž by tato práce dnes neexistovala: Jirkovi za záchranu souboru s diplomovou prací v okamžiku, kdy jsem si myslela, že je nenávratně ztracen, a Kláře za to, že mi poskytla nejen neocenitelnou pomoc, ale i oporu ve všech těžkých chvílích.

Dankwoord

Op deze plaats wil ik graag mijn scriptiebegeleider, PhDr. Irena Kozmanová, Ph.D., bedanken voor haar geduld, waardevolle adviezen en alle hulp die ze me heeft geboden, niet alleen bij het schrijven van dit werk, maar gedurende mijn hele studie. Verder wil ik mijn familie en vrienden bedanken voor hun steun, zelfs op momenten dat het niet gemakkelijk met mij was. Tegelijk wil ik twee belangrijke personen bedanken, zonder wie dit werk vandaag niet zou bestaan: Jirka voor het redden van het bestand met de scriptie op het moment dat ik dacht dat het onherroepelijk verloren was, en Klára voor haar onschatbare hulp en steun in alle moeilijke tijden.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 17. srpna 2024

Bc. Anna Kostková

Klíčová slova

Marc Dutroux, Kristien Hemmerechts, Michelle Martin, lidskost, etika v literatuře, faction literatura, skutečné zločiny, porozumění pachateli, belgické trauma, Nicole Malinconi

Key words:

The Dutroux case, Kristien Hemmerechts, Michelle Martin, humanity, ethics in literature, faction literature, true crime, understanding the perpetrator, Belgian trauma, Nicole Malinconi

Sleutelwoorden:

Zaak-Dutroux, Kristien Hemmerechts, Michelle Martin, menselijkheid, ethiek in de literatuur, faction literatuur, true crime, begrip van de dader, Belgisch trauma, Nicole Malinconi

Abstrakt:

Tato diplomová práce zkoumá etické otázky a přínosy literárního ztvárnění skutečných pachatelů, přičemž se zaměřuje primárně na analýzu románu *De vrouw die de honden eten gaf* belgické autorky Kristien Hemmerechts. Kniha se zabývá myšlenkovým světem Michelle Martin, ex-manželky belgického sériového vraha Marca Dutrouxe, v období před jejím propuštěním z vězení v roce 2012. Po vydání v roce 2014 kniha v Belgii vyvolala silné reakce, ovlivněné kolektivním traumatem Dutroux, které přispěly do diskuze o etických otázkách zpracovávání skutečných zločinů.

Diplomová práce se věnuje třem hlavním otázkám: Je pachatel člověk? Je pro společnost zásadní porozumět pachatelům? Jaká jsou etická kritéria pro zpracovávání skutečných pachatelů? Studie analyzuje přístup Hemmerechts a porovnává ho s románem *Vous vous appelez Michelle Martin* od belgické autorky Nicole Malinconi, s cílem zjistit, zda taková díla přinášejí společnosti užitek, či naopak přispívají k prohlubování traumat.

Analýza zahrnuje i mediální reakce a kritické recenze především Hemmerechts knihy, aby posoudila etické důsledky zpracování stále citlivého případu Dutroux. Výzkum ukazuje, že ačkoliv obě knihy různými literárními prostředky zachycují množství aspektů lidskosti pachatelů, nedokážou nabídnout hlubší pochopení jejich činů. Zároveň přinášejí problematické motivy, které mohou přispět k re-traumatizování obětí a pozůstalých obdobných zločinů. Přístup Hemmerechts vyvolává kontroverzi ohledně etických aspektů literárního zpracování pachatelů skutečných zločinů. Studie dochází k závěru, že *De vrouw die de honden eten gaf* nedokáže účinně pomoci se zpracováním kolektivního traumatu Dutroux, které je stále otevřenou ránou belgické společnosti, a ne vždy zcela úspěšně splňuje stanovená etická kritéria.

Abstract:

This Master thesis examines the ethical issues and benefits of literary portrayals of real-life perpetrators, focusing primarily on an analysis of the novel *The Woman Who Fed the Dogs (De vrouw die de honden eten gaf)* by Belgian author Kristien Hemmerechts. The book explores the mindworld of Michelle Martin, the ex-wife of Belgian serial killer Marc Dutroux, in the period leading up to her release from prison in 2012. Following its release in 2014, the book provoked strong reactions in Belgium, influenced by the collective trauma from the Dutroux case, which contributed to the discussion on the ethical handling of real crimes.

The thesis addresses three main questions: Is the perpetrator a human being? Is understanding perpetrators important for society? What are the ethical criteria for depicting real-life perpetrators? De studie analyseert de aanpak van Hemmerechts en vergelijkt deze met *Vous vous appelez Michelle Martin*, een boek van de Belgische auteur Nicole Malinconi, met als doel te bepalen of dergelijke werken goed zijn voor de maatschappij of bijdragen aan het verdiepen van trauma's.

The analysis also includes media reactions and critical reviews, primarily of Hemmerechts' book, to assess the ethical implications of portraying the still-sensitive Dutroux case. The examination shows that although both books capture many aspects of the humanity of the perpetrators through various literary devices, they fail to offer a deeper understanding of their actions. They also introduce problematic themes that may contribute to re-traumatizing victims and survivors of similar crimes. Hemmerechts' approach sparks controversy over the ethical aspects of literary portrayals of real-life perpetrators. The study concludes that *The Woman Who Fed the Dogs* does not effectively aid in processing the collective trauma of the Dutroux case, which remains an open wound in Belgian society and does not always fully meet the established ethical criteria.

Abstract:

Deze scriptie onderzoekt de ethische kwesties en voordelen van literaire portrettering van echte daders, waarbij de aandacht vooral uitgaat naar een analyse van de roman *De vrouw die de honden eten gaf* van de Belgische auteur Kristien Hemmerechts. Het boek verkent de gedachtenwereld van Michelle Martin, de ex-vrouw van de Belgische seriemoordenaar Marc Dutroux, in de periode voorafgaand aan haar vrijlating uit de gevangenis in 2012. Na de publicatie in 2014 lokte het boek heftige reacties uit in België, beïnvloed door het collectieve trauma van de Zaak–Dutroux, die bijdroegen aan de discussie over de ethische omgang met echte misdaden.

De scriptie behandelt drie hoofdvragen: Is de dader een mens? Is het essentieel voor de maatschappij om de dader te bechrijven? Wat zijn de ethische criteria voor het literaire verwerking van daders? Het onderzoek analyseert Hemmerechts aanpak en vergelijkt deze met Nicole Malinconi's *Vous vous appelez Michelle Martin*, met als doel te bepalen of dergelijke werken goed zijn voor de maatschappij of bijdragen aan het verdiepen van trauma.

De analyse omvat ook reacties in de media en kritische recensies, voornamelijk van Hemmerechts boek, om de ethische implicaties van het portretteren van de nog steeds gevoelige zaak Dutroux te beoordelen. Het onderzoek laat zien dat hoewel beide boeken veel aspecten van de menselijkheid van de daders door verschillende literaire middelen vastleggen, ze er niet in slagen een dieper begrip van hun daden te bieden. Ze introduceren ook problematische motieven die kunnen bijdragen aan het opnieuw traumatiseren van slachtoffers en overlevenden van soortgelijke misdaden. Hemmerechts aanpak zorgt voor controverse over de ethiek van literaire portretten van echte daders. De studie concludeert dat *De vrouw die de honden eten gaf* niet effectief bijdraagt aan de verwerking van het collectieve trauma van de Zaak–Dutroux, dat een open wond blijft in de Belgische maatschappij, en niet altijd volledig voldoet aan gevestigde ethische criteria.

INHOUDSOPGAVE:

INLEIDING	9
1 IS DE DADER EEN MENS?.....	15
1.1 WAT IS MENSELIJKHEID?	15
1.1.1 <i>Menselijk vermogen om kwaad te doen.....</i>	<i>16</i>
1.1.2 <i>De menselijkheid van de daders van Zaak-Dutroux.....</i>	<i>19</i>
1.2 ANALYSE: HOE CONSTRUEERT HEMMERECHTS MENSELIJKHEID BIJ MICHELLE	
MARTIN?	21
1.2.1 <i>Motief van hond</i>	<i>22</i>
1.2.2 <i>Motief van medelijden en spijt</i>	<i>25</i>
1.2.3 <i>Motief van moederschap</i>	<i>28</i>
1.2.4 <i>M voor Marc Dutroux</i>	<i>30</i>
1.2.5 <i>Het thema menselijkheid bij Nicole Malinconi</i>	<i>31</i>
2 IS HET ESSENTIEEL VOOR DE MAATSCHAPPIJ OM DADER TE BEGRIJPEN? ...	35
2.1 MAATSCHAPPELIJKE BIJDRAGE	35
2.1.1 <i>Het belang van begrip van de dader</i>	<i>35</i>
2.1.2 <i>De bijdrage van literaire behandeling van echte misdaden.....</i>	<i>36</i>
2.2 ANALYSE: DE VROUW DIE DE HONDEN ETEN GAF EN VOUS VOUS APPELEZ MICHELLE	
MARTIN	38
2.2.1 <i>Constructie van het personage van Odette.....</i>	<i>39</i>
2.2.2 <i>Hemmerechts als een deel van de verwerking van het Belgische trauma Dutroux</i>	<i>43</i>
2.2.3 <i>Aanpak van Nicole Malinconi en vergelijking met Kristien Hemmerechts</i>	<i>57</i>
3 WAT ZIJN DE ETHISCHE CRITERIA VOOR HET LITERAIRE VERWERKING VAN DADERS?	62
3.1 ETHISCHE KWESTIE VAN PERPETRATOR FICTION, TRUE CRIME EN FACTION.....	62
3.1.1 <i>Perpetrator literature.....</i>	<i>62</i>
3.1.2 <i>True Crime</i>	<i>64</i>
3.1.3 <i>Faction</i>	<i>66</i>
3.1.4 <i>Ethische kwestie</i>	<i>68</i>
3.2 ANALYSE VAN KRITIEKEN VAN HEMMERECHTS' BOEK	73
3.2.1 <i>Het criterium van onderzoek en werken met feiten</i>	<i>76</i>
3.2.2 <i>Het criterium van toegang tot overlevenden</i>	<i>82</i>
3.2.3 <i>Het criterium van tijd.....</i>	<i>87</i>
3.2.4 <i>Het criterium van motivatie</i>	<i>90</i>
4 LITERATUURLIJST	103

Inleiding

De verkenning van de menselijke psyche is al lange tijd een centraal onderwerp in de literatuur, waarbij auteurs vaak de complexiteit van hun personages onderzoeken om diepgaande inzichten in de menselijke natuur te bieden. Wanneer de narratieve lens echter verschuift naar een dader in het echte leven, vooral één die betrokken is bij afschuwelijke misdaden, worden de ethische en morele implicaties een belangrijk onderwerp van wetenschappelijk debat. Deze scriptie onderzoekt de voorstelling van daders in de literatuur, met de nadruk op de ethische dilemma's en morele vragen die rijzen wanneer dergelijke figuren als vertellers worden gepositioneerd. Centraal in deze analyse staat de roman *De vrouw die de honden eten gaf* van Kristien Hemmerechts, die zich verdiept in de interne monoloog van Michelle Martin, de echtgenote en medeplichtige van Marc Dutroux, met een focus op een periode in haar leven die leidde naar haar vrijlating uit gevangenis in 2012.

De vrouw die de honden eten gaf is een roman van de Vlaamse schrijfster Kristien Hemmerechts, gepubliceerd in 2014. Het boek is ontstaan uit een essay van 12.000 woorden dat Hemmerechts schreef tijdens haar functie als Writer in Residence in 2012. Deze periode viel samen met de mediastorm rond de aanstaande vrijlating van Michelle Martin uit de gevangenis, wat leidde tot uitgebreide publieke en mediabelangstelling. Geïntrigeerd door de intense media-aandacht en de figuur van Martin, besloot Hemmerechts dieper in de psyche van deze controversiële en gehate persoon te duiken.¹ Wat begon als een kort essay evolueerde in een volledige fiction-roman, die de innerlijke wereld van Martin onderzoekt tijdens een cruciale periode in haar leven.

De afschuwelijke misdaden gepleegd door Marc Dutroux, een Belgische seriemoordenaar, ontvoerder en seksueel misbruiker, zijn vrouw Michelle Martin en twee andere medeplichtigen, Michel Lelièvre en Michel Nihoul, schokten België en de internationale gemeenschap diep.² Dutroux werd in 1996 gearresteerd en later veroordeeld voor het ontvoeren, martelen en seksueel misbruiken van zes meisjes van 8 tot 19 jaar, van

¹ Mark Schaevers, "Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin." *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

² Antoon van den Braembussche, "The Silence of Belgium: Taboo and Trauma in Belgian Memory." *Yale French Studies*, no. 102 (2002): p. 49–52, <https://doi.org/10.2307/3090591>

wie vier – Julie Lejeune, Mélissa Russo, An Marchal en Eefje Lambrecks – zijn overleden. Sabine Dardenne en Laetitia Delhez werden gered.³

Marc Dutroux was eerder, in 1989, veroordeeld tot 13 jaar gevangenisstraf voor ontvoering en verkrachting voordat hij zijn misdaden in de jaren '90 pleegde. Zijn vrouw Michelle Martin kreeg een gevangenisstraf van 5 jaar voor haar rol als medeplechtige. Beide zijn echter eerder vrijgelaten. Marc Dutroux werd in 1992 vrijgelaten na slechts drie jaar van zijn straf te hebben uitgezeten.⁴ Waarom een veroordeelde seksuele misbruiker in zo'n korte tijd kon worden vrijgelaten en bovendien sociale uitkeringen ontving, was een van de vragen die de Belgische samenleving zich stelde na zijn arrestatie in 1996.⁵ Na de Zaak-Dutroux leidde het trauma tot een massale en spontane publieke mobilisatie, bekend als de Witte Mars, waaraan minstens driehonderdduizend Belgische burgers deelnamen aan collectieve rouw. Dit stille protest was niet alleen een reactie op de verschrikkelijke misdaden, maar ook een reactie tegen de diepgewortelde corruptie, manipulatie en apathie binnen de Belgische administratie die de zaak aan het licht had gebracht.⁶ De Witte Mars benadrukte de enorme mislukkingen van de politie en het rechtssysteem tijdens het onderzoek, aangezien de politie Dutroux niet had gearresteerd, ondanks het feit dat hij een verdachte was.⁷ De uitgestrekte protesten leidden uiteindelijk tot belangrijke veranderingen in de Belgische politiek. Dit evenement doorbrak een lang bestaand historisch taboe en daagde een geruststellend maar misleidend historisch bewustzijn uit dat dergelijke kwesties eerder had verhuld.⁸ Marc Dutroux, Michelle Martin en Michel Lelièvre werden op 22 juni 2004 veroordeeld voor ontvoering, gijzeling, verkrachting, moord en illegale handel. Michel Nihoul kreeg van het hof een straf voor het verhandelen van drugs.⁹

³ Maloe Sniekers and Stijn Reijnders, "In de Greep van Dutroux: Over de Omgang met Schuldig Landschap in België." *Quotidian: Dutch Journal for the Study of Everyday Life* 2 (2010), p. 65.

⁴ Sofie Staelraeve and Paul 't Hart. "Dutroux and Dioxin: Crisis Investigations, Elite Accountability and Institutional Reform in Belgium," in *Governing after Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*, onder redactie van Arjen Boin, Allan McConnell, and Paul 't Hart, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), p. 153.

⁵ *Ibid.*, p. 153.

⁶ Antoon van den Braembussche, "The Silence of Belgium: Taboo and Trauma in Belgian Memory." *Yale French Studies*, no. 102 (2002): p. 49–52, <https://doi.org/10.2307/3090591>

⁷ Sofie Staelraeve and Paul 't Hart. "Dutroux and Dioxin: Crisis Investigations, Elite Accountability and Institutional Reform in Belgium," in: *Governing after Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*, onder redactie van Arjen Boin, Allan McConnell, and Paul 't Hart, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), p. 153.

⁸ Antoon van den Braembussche, "The Silence of Belgium: Taboo and Trauma in Belgian Memory." *Yale French Studies*, no. 102 (2002): p. 49–52, <https://doi.org/10.2307/3090591>

⁹ Jean Lambrecks, Els Schreurs, and Jean-Pierre Adam, *Dossier Dutroux: De waarheid*, (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2020), p. 19.

De humanisering van een dader en de ethiek van het geven van een stem aan dergelijke figuren in de literatuur zijn de belangrijkste focus van deze scriptie. De rol van Michelle Martin in de misdaden, vooral haar falen om voor de ontvoerde kinderen te zorgen terwijl Dutroux in de gevangenis zat,¹⁰ heeft van haar een figuur gemaakt die intens gehaat wordt door de maatschappij. Bekend vanwege haar daden, werd ze beschuldigd van het voeden van de honden van het gezin maar het verwaarlozen van de ontvoerde kinderen, wat tot hun dood leidde. Deze perceptie van haar als een onverschillige en wrede figuur draagt aanzienlijk bij aan de voortdurende publieke afschuw tegenover haar. Haar voorstelling in literatuur en media heeft aanmerkelijke debatten op gang gebracht, die bredere zorgen weerspiegelen over de ethiek van het geven van een stem aan dergelijke figuren en de implicaties van het proberen hen te humaniseren.

De motivatie achter deze scriptie komt voort uit een diep geworteld belang in het begrijpen hoe literatuur figuren die traditioneel als monsterlijk en onveranderlijk worden beschouwd, kan humaniseren. Mijn persoonlijke ervaringen met traumatische gebeurtenissen hebben mijn bewustzijn van de ethische kwesties rondom de voorstelling van misdaad en criminelen vergroot. Als iemand die behoort tot een groep die diep wordt getroffen door misdaad, inclusief slachtoffers en hun families, maar ook als persoon die geïnteresseerd is in misdaad in het algemeen, heb ik me lange tijd afgevraagd of het gepast is om dergelijke verschrikkingen te gebruiken voor winst en vermaak. Dit ethische dilemma is de laatste jaren nog urgenter geworden door de opkomst van populaire true crime media. Hoogwaardige producties, zoals de Netflix-serie *Dahmer – Monster: The Jeffrey Dahmer Story*, hebben aanzienlijke controverse aangewakkerd.¹¹ Hoewel geprezen om hun productiekwaliteit, zijn deze werken bekritiseerd voor het mogelijke glorificeren van daders en het exploiteren van real-life tragedies voor amusementsdoeleinden. Deze trend benadrukt de relevantie van deze scriptie, die de literaire voorstelling van daders in het echte leven onderzoekt.

Ik kwam voor het eerst in aanraking met Zaak-Dutroux uit nieuwsgierigheid en mijn onderzoek was niet erg grondig. Pas toen ik met enkele Belgische vrienden sprak, realiseerde ik me hoe groot de impact van deze zaak op de Belgische samenleving was.

¹⁰ Joost Reijnders, "Marc Dutroux, het Monster van Marcinelle," *Leidsch Dagblad, Historische Kranten*, Erfgoed Leiden en Omstreken, 26 februari, 2004, 7, <https://leiden.courant.nu/issue/LD/2004-02-26/edition/0/page/7?>.

¹¹ Moises Mendez, "The Controversy behind Netflix's Jeffrey Dahmer Series." *Time*, 6 oktober 2022, <https://time.com/6218411/jeffrey-dahmer-netflix-controvesy/>.

Mijn interesse in het onderwerp van het begrijpen van een misdadiger is ook diep persoonlijk. De focus op de geest van een dader in de literatuur werd daarom gekozen lang voordat recente gebeurtenissen het onderwerp nog relevanter maakten. In december 2023 dwong een massale schietpartij aan de Faculteit der Letteren in Praag me opnieuw om confrontatie te zoeken met traumatische ervaringen. De manier waarop deze verschrikkelijke tragedie onmiddellijk werd gebruikt als politiek instrument door verschillende facties, inclusief pogingen van de Praagse aartsbisschop Jan Graubner om een anti-LGBTQ+-agenda te bevorderen tijdens een herdenkingsdienst voor de slachtoffers onder het mom van eerbetoon aan de slachtoffers, overschaduwde het werkelijke eerbetoon, wat als willekeurig en vlak aanvoelde, en leidde tot aanzienlijke ethische zorgen. Deze ervaring heeft mijn overpeinzingen versterkt over de vraag of het begrijpen van daders werkelijk nuttig is of dat het slechts schade blijft veroorzaken. Het leidde me opnieuw tot het stellen van vele vragen: Moet de samenleving zich niet eerst en vooral richten op het eren van de slachtoffers? Heeft het begrijpen van de motieven en psyche van de dader zin of invloed op verandering? Moet het toegestaan zijn om een dader, die de stemmen van anderen heeft doen zwijgen, een stem te geven? En zo ja, hoe moeten we dit ethisch benaderen?

Op basis van deze vragen heb ik drie hoofdvragen geformuleerd die ik wil adresseren en mogelijk beantwoorden. Aan elk van deze vragen wijd ik de drie hoofdstukken van deze scriptie: 1. Is de dader een mens? 2. Is het essentieel voor de maatschappij om dader te begrijpen? En tot slot, 3. Wat zijn de ethische en morele criteria voor het literaire verwerking van daders?

Om het theoretische kader van dit werk te creëren, heb ik secundaire literatuur gebruikt in de vorm van academische papers en boeken die zich richten op onderwerpen zoals menselijkheid, de menselijke capaciteit voor kwaad, daderstudies, werken die zich richten op het perspectief van de dader en de bijdragen ervan aan zowel echte strafrechtelijke onderzoeken als literatuur, evenals discussies over verschillende genres van literatuur die zijn gericht op echte misdaden en de ethiek achter dergelijke artistieke keuzes. Een belangrijk deel van de theoretische basis en daaropvolgende analyse is de uitgebreide mediarespons die naar voren kwam na de publicatie van het boek *De vrouw die de honden eten gaf*.

Als fundament van de analyse heb ik gekozen voor het voorbeeld van *De vrouw die de honden eten gaf* van de Vlaamse auteur Kristien Hemmerechts, niet alleen vanwege de

ongebruikelijke benadering van het geven van een stem aan een echte misdadiger via een eerste-persoonsvertelling, maar vooral vanwege de controverse die de publicatie van dit boek in België heeft aangewakkerd, wat de blijvende gevoeligheid van het onderwerp met betrekking tot het collectieve Belgische trauma bevestigt. Hoewel het grootste deel van de analyse gebaseerd is op het boek van Kristien Hemmerechts, omvat het ook een vergelijking van de benaderingen van Hemmerechts en de Franstalige Belgisch-Italiaanse schrijfster Nicole Malinconi, die zich in haar boek *Vous vous appelez Michelle Martin (U heet Michelle Martin)* uit 2007 op Michelle Martin richtte.

In het eerste hoofdstuk onderzoekt de scriptie of het mogelijk of zelfs wenselijk is om een dader binnen literaire verhalen menselijk te beschouwen. Het onderzoekt Hemmerechts' technieken bij het doorgronden van de interne monoloog van Michelle Martin, en vergelijkt deze inspanningen met Malinconi's voorstelling om verschillende narratieve benaderingen en hun implicaties te belichten.

Het tweede hoofdstuk behandelt de noodzaak en mogelijke voordelen van het begrijpen van daders. Deze sectie duikt in de psychologische en sociologische grondslagen van empathie met of het begrijpen van de motieven van degenen die misdaden plegen, en stelt de vraag in hoeverre literatuur kan bijdragen aan het overwinnen van traumatische ervaringen. De boekanalyse richt zich op het onderzoeken van specifieke thema's en motieven in Hemmerechts' boek, en voegt een vergelijking toe met Malinconi's benaderingen, met als doel te evalueren of Hemmerechts en/of Malinconi erin slagen een helpende hand te bieden bij het verwerken van het Belgisch trauma.

Het derde hoofdstuk richt zich op de ethische overpeinzingen van het schrijven van fictie vanuit het perspectief van een dader in het echte leven en onderzoekt het bredere medialandschap dat verschillende misdaadgerichte genres omvat. Het bevat een discussie over drie belangrijke genres: *perpetrator literatuur*, *true crime* en *faction* – een genre dat feit en fictie mengt¹² en waarbij Kristien Hemmerechts zelf haar boek in dit genre plaatst.¹³ Het hoofdstuk heeft als doel ethische criteria vast te stellen op basis van secundaire discussies over deze genres en de kritiek die het boek van Hemmerechts heeft ontvangen na de publicatie. Enkele critici zijn niet vriendelijk geweest tegenover het werk van Hemmerechts, met meningen die vergelijkbaar zijn met de volgende opmerking van

¹² Doug Munro, "Autobiography and Faction," in: *Bearing Witness: Essays in honour of Brij V.Lal*, ed. Doug Munro and Jack Corbet (Canberra: ANU Press, 2017), p. 247.

¹³ Marc Reynebeau, "De Vrouw Die van Michelle Odette Maakte," *De Standaard*, 18 januari, 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140117_00934322.

klinisch psycholoog Stijn Vanheule die in de pers is verschenen: “*Allemaal vragen die me vrij snel tot de conclusie brachten dat de schrijfster haar kostbare tijd beter anders had besteed.*”¹⁴

Het doel van het derde hoofdstuk is om te analyseren hoe Hemmerechts’ boek is ontvangen in een bredere media-context en kritische kringen, en wat dit ons vertelt over Hemmerechts’ ethische benadering. De analyse omvat reacties op het boek vanuit België en Nederland, waaronder Nederlandstalige krantenartikelen en recensies en Franstalige artikelen en recensies, samen met interviews met de auteurs van beide geanalyseerde boeken. De reacties van de families van de slachtoffers worden ook in de overweging meegenomen.

Door deze uitgebreide analyse hoopt de scriptie bij te dragen aan de lopende discussie over de rol van ethiek in producties gebaseerd op echte misdaden en de verantwoordelijkheden van auteurs of makers die ervoor kiezen om moreel complexe personages gebaseerd op echte gebeurtenissen een stem te geven. Gestoeld op een specifiek voorbeeld gerelateerd aan het aanzienlijke collectieve trauma in België, heeft de scriptie als doel een genuanceerd begrip te bieden van de voorstelling van daders, waarbij het delicate evenwicht tussen humanisering, begrip en ethische verantwoordelijkheid wordt verkend, en tevens de potentiële maatschappelijke impact van het dramatiseren van real-life tragedies wordt overwogen. Deze verkenning beoogt uiteindelijk bij te dragen aan het begrijpen van de “post-Dutroux” ethische debatten in de literaire behandeling van echte misdaad en probeert te concluderen, indien mogelijk, of en op welke manier *De vrouw die de honden eten gaf* (en potentieel Malinconis *Vous vous appelez Michelle Martin*) bijdraagt aan of, integendeel, schade veroorzaakt.

¹⁴ Stijn Vanheule, “Wat Heeft Kristien Hemmerechts in Haar Nieuwe Boek Te Vertellen over Michelle Martin?”, 15 januari, 2014, <https://stijnvanheule.psyoanalysis.be/wat-heeft-kristien-hemmerechts-in-haar-nieuwe-boek-te-vertellen-over-michelle-martin/>.

1 Is de dader een mens?

1.1 *Wat is menselijkheid?*

“Act in such a way that you treat humanity, whether in your own person or in the person of any other, never merely as a means to an end, but always at the same time as an end.”¹⁵

Dit is een van de moraliteitsprincipes van Immanuel Kant. Het lijkt erop dat Kants gebruik van het woord menselijkheid simpelweg verwijst naar alle leden van de menselijkheid. De Kantiaanse ethiek benadrukt echter dat elk rationeel wezen, niet alleen mensen, als doel op zich moet worden behandeld. Hoewel deze rationele aard de mens onderscheidt van andere wezens, wordt de Kantiaanse menselijkheid eerder gezien als een kenmerk van rationaliteit dan als een eigenschap van de menselijke soort.¹⁶ Dit te hebben gezegd, is de eerste hedendaagse definitie van het woord mensheid op zijn plaats: “*humanity as ‘humankind’, i.e., the aggregation of all human beings as a collectivity*”.¹⁷ Deze definitie is niettemin niet wat ik zoek in de context van deze scriptie. Het valt niet te ontkennen dat zowel Michelle Martin als haar ex-man Marc Dutroux in die zin lid van de menselijkheid zijn. Mijn doel is om me te richten op verschillende, meer abstracte aspecten van de betekenis achter het woord menselijkheid.

Atadjanov stelt andere definities van menselijkheid voor: De tweede definitie omvat de kwaliteit van het mens zijn, of “menselijkheid”, die verwijst naar de menselijke conditie zelf. De derde definitie ziet menselijkheid als een reeks sterke punten gericht op zorg voor anderen, of menselijkheid als een deugd gekenmerkt door welwillendheid. Een andere betekenis combineert natuurlijke menselijke kenmerken, zoals manieren van denken, voelen en handelen, of menselijkheid als “menselijke natuur”. Deze definities weerspiegelen verschillende aspecten van wat het betekent om mens te zijn, en benadrukken zowel individuele eigenschappen als bredere morele verantwoordelijkheden die verbonden

¹⁵ Richard Dean, *The value of humanity in Kant's moral theory*, (New York: Oxford University Press, 2006), p. 119.

¹⁶ *Ibid.*, p. 5.

¹⁷ Rustam Atadjanov, “The Concept of Humanity in International Criminal Law”, *Central Asian Yearbook of International Law and International Relations* 1(1), (2002): p. 7.
<https://doi.org/10.5553/CAYILIR/277314562022001001002>

zijn aan rationele wezens.¹⁸ Atadjanov voegt er ook aan toe dat ondanks deze vaak besproken definitievoorstellen, “*no explicit and accepted definition of the word ‘humanity’ currently exists in international legal documents or in international or domestic case law.*”¹⁹

In de context van menselijkheid wordt misdaad vaak in verband gebracht met de term “misdaden tegen de menselijkheid”. Deze worden door het internationaal recht gedefinieerd als moord, uitroeiing, onderwerping, marteling, gedwongen verplaatsing van bevolkingsgroepen, gevangenschap, verkrachting, vervolging, gedwongen verdwijning en apartheid, onder andere gepleegd als onderdeel van een wijdverspreide of systematische aanval gericht tegen een burgerbevolking.²⁰ Misdaden tegen de menselijkheid in deze zin verwijzen echter naar de eerste voorgestelde definitie van menselijkheid als de mensheid en niet tegen de abstracte kwaliteit van het mens-zijn waar deze scriptie zich op richt en waar ik in de volgende alinea’s dieper op in zal gaan.

1.1.1 Menselijk vermogen om kwaad te doen

“*The sad truth is that most evil is done by people who never make up their minds to be good or evil.*”²¹ Dit is een van de beroemdste citaten van Hannah Arendt, die zich in haar onderzoek onder andere bezighield met het menselijk vermogen tot kwaad. In een van haar meest opmerkelijke werken versloeg ze het proces tegen Adolf Eichmann, een nazi-funcionaris die verantwoordelijk was voor het organiseren van de logistiek van de Holocaust.²² Het bovenstaande citaat introduceert niet alleen de kwestie van het menselijk vermogen tot kwaad, maar ook de kwestie van het boek van Kristien Hemmerechts.²³ Er bestaat een zekere misvatting over Arendts term “banaliteit van het kwaad” (“banality of evil”):

Arendt did not mean that banality is itself evil, nor did she assert that evil is always banal. Though Arendt was struck by Eichmann’s apparent normality,

¹⁸ Rustam Atadjanov, “The Concept of Humanity in International Criminal Law”, *Central Asian Yearbook of International Law and International Relations* 1(1), (2022): p. 7-8.
<https://doi.org/10.5553/CAYILIR/277314562022001001002>.

¹⁹ *Ibid*, p. 8.

²⁰ International Criminal Court, *Rome Statute of the International Criminal Court*, (2011), p. 3-5.
<https://www.icc-cpi.int/resource-library/core-legal-texts>

²¹ Hannah Arendt, *The Life of the Mind* (San Diego: Harcourt, Inc., 1987), p. 180.

²² De naam van Arendts boek is *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*

²³ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 5.

she never claimed that everyone has his propensities, that anyone could have done what he did.²⁴

Hoewel Arendt zelf niet wilde beweren dat ieder mens in staat is om slechte daden te begaan, is er door de geschiedenis heen een uitgebreide discussie over dit onderwerp geweest onder filosofen, wetenschappers en andere academici. De Chinese confucianistische filosoof Xunzi en de neo-confucianistische filosoof Mencius staan bijvoorbeeld lijnrecht tegenover elkaar. Xunzi beweerde dat de menselijke natuur van nature slecht is. Hij stelt dat goedheid het resultaat is van bewuste activiteit en opvoeding, die onze slechte natuur kan transformeren in goedheid.²⁵ Mencius daarentegen stelt dat de menselijke natuur van nature goed is, maar gecorrumpeerd kan worden door maatschappij en cultuur.²⁶ Welke van deze theorieën we ook verkiezen, richten de huidige discussies onder academici zich op de vraag naar het menselijk vermogen om kwaad te doen.

Een van de beroemdste theorieën in dit studiegebied is het Lucifer Effect, een concept dat populair is gemaakt door psycholoog Philip Zimbardo en dat onderzoekt hoe goede mensen onder bepaalde omstandigheden slecht kunnen worden:

We see how a range of research participants—other college student subjects and average citizen volunteers alike—have come to conform, comply, obey, and be readily seduced into doing things they could not imagine doing when they were outside those situational force fields. A set of dynamic psychological processes is outlined that can induce good people to do evil, among them deindividuation, obedience to authority, passivity in the face of threats, self-justification, and rationalization.²⁷

Dit idee suggereert dat ieder mens onder bepaalde omstandigheden in staat is om slechte daden te plegen. Dit idee wordt ondersteund door anderen, bijvoorbeeld door Peters, die stelt dat: *“If we look at roots of violence in natural selection and our phylogenetic history, the first thing is to recognize that, no matter what we do, human*

²⁴ Stephen J. Whitfield, “Hannah Arendt and the Banality of Evil.” *The History Teacher* 14, no. 4 (1981): p. 471, <https://doi.org/10.2307/493684>.

²⁵ Roy W. Perrett, “Evil and Human Nature,” *The Monist* 85, no. 2 (2002): p. 316, <http://www.jstor.org/stable/27903774>.

²⁶ *Ibid.*, p. 312

²⁷ Philip Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil* (New York: Random House, 2007), p. xii.

beings will retain the capacity for violence. This capacity is a part of our revolutionary heritage.”²⁸ Zimbardo keert zich echter ook tegen het idee van de “banaliteit van het kwaad” met zijn kijk op de “banaliteit van het heldendom”, waarin hij beweest dat vergelijkbaar met het begaan van kwaad is. “*Everyman and Everywoman who heed the call to service to humanity when their time comes to act.*”²⁹ Net als Zimbardo voegt Peters eraan toe dat het vermogen tot geweld deel uitmaakt van ons revolutionaire erfgoed “*But so are the capacities for empathy and for love.*”³⁰

Zoals het feit dat het vermogen van mensen om kwaad te plegen een complex onderwerp is, moeten we in de context van het begrijpen van daders als mensen proberen te definiëren wat de term *dader* betekent. Woordenboekdefinities van de term “perpetrator” (dader) zijn meestal beperkt tot korte “*someone who has committed a crime or a violent or harmful act*”.³¹ Ondanks het feit dat deze definitie zeker waarheidsgetrouw is, moeten we dieper gaan om te proberen daders van misdaden als mensen te begrijpen, want “*perpetrators harm and kill people, but not everyone who takes a life is a perpetrator*”.³² Het belangrijkste verschil zit in het motief. Een dader handelt vanuit persoonlijke motieven en omstandigheden.³³ Het idee dat de meeste daders monsters en psychopaten zijn, wordt in het vakgebied van de *Perpetrator studies* algemeen verworpen: “*The dominant thesis in Perpetrator Studies is that many or most perpetrators of atrocity are ordinary individuals.*”³⁴ Robben en Hinton benadrukken het belang van omstandigheden bij de beoordeling van criminaliteitscijfers. Ze merken op dat sommige daders hun daden verdedigen door te zeggen dat ze alleen maar orders opvolgden. Ze voegen er ook aan toe dat het belangrijk is om op te merken dat een verdere complicatie bij de beoordeling van criminaliteit en dader het feit is dat daders zelf ook slachtoffers kunnen zijn.³⁵ Een motief

²⁸ Karl E. Peters, “Understanding and Responding to Human Evil: A Multicausal Approach,” *Zygon*® 43 (2008), p. 697.

²⁹ Philip Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil* (New York: Random House, 2007), p. xiv.

³⁰ Karl E. Peters, “Understanding and Responding to Human Evil: A Multicausal Approach,” *Zygon*® 43 (2008), p. 697

³¹ “Perpetrator,” Cambridge Dictionary, geraadpleegd 3 augustus, 2024, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/perpetrator>.

³² Antonius C.G.M. Robben and Alexander Laban Hinton, *Perpetrators: Encountering Humanity's Dark Side* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017), p. 7.

³³ *Ibid.*, p. 7.

³⁴ Zachary J. Goldberg, “What’s Moral Character Got to Do with It? Perpetrators and the Nature of Moral Evil” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 76

³⁵ Antonius C.G.M. Robben and Alexander Laban Hinton, *Perpetrators: Encountering Humanity's Dark Side* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017), p. 6.

dat ook voorkomt in het boek van Kristien Hemmerechts en dat ik zal bespreken in de analyse van het boek.

Volgens Zimbardo is het vermogen om slachtoffers te ontmenselijken een van de belangrijkste redenen waarom mensen in staat zijn om kwaad te plegen. “*Dehumanization is one of the central processes in the transformation of ordinary, normal people into indifferent or even wanton perpetrators of evil.*”³⁶ De ontmenselijking van daders kan dus leiden tot een vergelijkbaar effect. Onverschillingheid dient als een manier om afstand te nemen van de daders. Uit de gevoerde discussie komt echter de conclusie naar voren dat het vermogen tot kwaad deel uitmaakt van de menselijke natuur en dat is waar we mee worstelen als we ermee geconfronteerd worden:

[...] most evil acts are performed by people disturbingly like you and me, that we can have some imaginative grasp on what it is like to perform many evil acts, and that in doing so we have to understand some very basic and important facts about human motivation.³⁷

1.1.2 De menselijkheid van de daders van Zaak-Dutroux

Het staat buiten kijf dat Marc Dutroux, Michelle Martin en andere handlangers van de Zaak-Dutroux een reeks ernstige en kwaadaardige misdaden hebben gepleegd. Op basis van de bovenstaande discussie stel ik dat het feit dat ze deze misdaden hebben begaan hen niet ontdoet van het feit dat ze als mens worden gezien. “*Murderers are not monsters, they’re men. And that’s the most frightening thing about them,*”³⁸ schrijft Alice Sebold in haar boek *The Lovely Bones*, geschreven vanuit het perspectief van een verkrachtings- en moordslachtoffer. Zoals ik al eerder heb gesteld, is het vermogen van een mens om kwaad te plegen datgene wat mensen vaak afschrikt en waardoor ze daders zien als niet menselijk om zichzelf te beschermen en te distantiëren. Menselijkheid te begrijpen is een ingewikkeld onderwerp en de perceptie van de dader als mens kan per persoon verschillen. Dit subhoofdstuk wil aan de hand van enkele voorbeelden illustreren of Martin en Dutroux door leden van de Belgische samenleving al dan niet als mensen worden gezien.

³⁶ Philip Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil* (New York: Random House, 2007), p. xii

³⁷ Adam Morton, *On Evil* (New York and London: Taylor & Francis Routledge, 2004), p. 2-3

³⁸ Alice Sebold, *The Lovely Bones* (New York: Back Bay Books, 2007)

“*Menselijkheid vinden bij Martin? Die zal ze niet vinden. Want die is er niet.*”³⁹ Dit zijn de woorden van Paul Marchal, de vader van een van de slachtoffers van de moord. Zijn houding tegenover de vrouw die verantwoordelijk is voor de dood van zijn dochter is begrijpelijk. Het botst echter met de ideeën over het onderwerp van schrijfster Kristien Hemmerechts, wier boek belangrijkste focus is van dit werk. “*Wat Martin heeft gedaan is helaas menselijk*”, zegt Kristien Hemmerechts in een interview in *NRC Handelsblad*.

Dutroux zelf wordt vaak een moster van België genoemd,⁴⁰ een documentaire uit de *Crimes that Shook the World*-serie werd uitgebracht onder dezelfde titel – *Monster of Belgium*.⁴¹ Marc Dutroux’ eigen zus zei in augustus 1996 over hem dat hij niet langer mens voor haar was.⁴² Deze benadering van het ontmenselijken van de daders van Zaak-Dutroux wordt niet alleen bestreden door Kristien Hemmerechts in haar boek *De vrouw die de honden eten gaf*: “*Ik dacht: hoe dan ook, zij is een mens. Dutroux is een mens, Hitler was een mens – of we dat nou prettig vinden of niet,*”⁴³ maar ook de auteur van *Vous vous appelez Michelle Martin (U heet Michelle Martin)*, Nicole Malinconi, die zich in haar boek echter vooral richt op Martin:

Zo kwam u uit de anonimiteit. U was de vrouw van Marc Dutroux. Er werd gezegd dat u net als hij een monster was. [...] Het was bekend dat u moeder was van drie kinderen, waarvan de laatste twee nog erg jong waren, en dat u voor onderwijzeres had gestudeerd. Niets aan u leek monsterlijk. Het gruwelijke was dat u dit monsterlijke gedrag had gepleegd.⁴⁴

³⁹ “Paul Marchal Kwaad Om Boek Kristien Hemmerechts over Michelle Martin,” *De Morgen*, 6 januari, 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/paul-marchal-kwaad-om-boek-kristien-hemmerechts-over-michelle-martin~b4d7c264/>.

⁴⁰ “Duivelse Hemmerechts spijt België,” *De Morgen*, 17 januari, 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/duivelse-hemmerechts-splijt-belgie~b114c0e4/>.

⁴¹ “Crimes That Shook the World’ - Monster of Belgium,” IMDb, 30 april, 2009, geraadpleegd 2 augustus 2024, <https://www.imdb.com/title/tt1707711/>.

⁴² “Zuster van Dutroux: Voor mij is hij geen mens meer,” *Algemeen Dagblad*, no. 97, 51st year, August 21, 1996.

⁴³ Arienne Huisman, “Kristien Hemmerechts Gooit Zout in de Wonden van België,” *Diggit Magazine*, 29 augustus, 2016, <https://www.diggitmagazine.com/papers/kristien-hemmerechts-gooit-zout-de-wonden-van-belgi%C3%AB>.

⁴⁴ Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin* (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Así fue como salió usted del anonimato. Era la mujer de Marc Dutroux. Se decía que usted era como él, un monstruo. [...] Era sabido que era usted madre de tres hijos, los dos últimos aún muy pequeños; que había cursado estudios de maestra. Nada en usted parecía monstruoso. El horror era que había perpetrado aquella monstruosidad.*”, p. 17.

De volgende delen van hoofdstuk 1 richten zich op de analyse van Kristien Hemmerechts' boek *De vrouw die de honden eten gaf* en Nicole Malinconi's *Vous vous appelez Michelle Martin*, en onderzoeken wat hun representatie van Martin menselijk maakt. Ik zal ook laten zien hoe het onderwerp menselijkheid wordt benaderd door Hemmerechts in het geval van Marc Dutroux. Het onderwerp menselijkheid staat centraal bij zowel Hemmerechts als Malinconi, een punt dat ze hebben benadrukt in interviews over hun motivaties.

1.2 *Analyse: Hoe construeert Hemmerechts menselijkheid bij Michelle Martin?*

De meest gehate vrouw van België,⁴⁵ oftewel Michelle Martin. Een vrouw die de honden in het huis van Marc Dutroux eten gaf, maar niet de meisjes die daar gevangen zaten, ook al kende ze hun lot. Marc Dutroux zat toen al in de gevangenis en de politie vond de meisjes niet snel genoeg. Julie Lejeune en Mélissa Russo verhongerden.⁴⁶

Het boek is geen reconstructie van de misdaden, maar een poging om in het innerlijk van Michelle Martin, of Odette, te duiken. Via haar herinneringen en gedachten probeert Hemmerechts vast te leggen hoe haar leven eruit zou kunnen hebben gezien, wat tot haar daden heeft geleid, hoe haar leven eruit ziet na haar veroordeling en hoe ze nu tegen haar schuld en haar aandeel daarin aankijkt.

[...] Ik vond het voor mezelf een literaire uitdaging om in het leven van die vrouw te gaan staan en om te onderzoeken: hoe komt iemand tot zo'n gruwelijke daad? Men zegt altijd: 'Hoe is het mogelijk?' Dit is mijn poging om dat te achterhalen.⁴⁷

Een van de centrale thema's, en een door Hemmerechts zelf vaak genoemde motivaties voor het schrijven van het boek, is de eerder genoemde menselijkheid en het besef dat de misdaders – net als wij – slechts mensen zijn. In interviews over het boek benadrukt Hemmerechts dat ze verbaasd was dat er over Michelle Martin werd gesproken op een manier alsof ze niet eens mense was. Ze raakte meer geïnteresseerd in haar persoon

⁴⁵ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 3.

⁴⁶ Joost Reijnders, "Marc Dutroux, het Monster van Marcinelle," *Leidsch Dagblad, Historische Kranten*, Erfgoed Leiden en Omstreken, 26 februari 2004, 7, <https://leiden.courant.nu/issue/LD/2004-02-26/edition/0/page/7?>

⁴⁷ Leen Vervaeke, "Schrijfster Kruipt in Huid van 'Duivelse Ex' van Marc Dutroux," *de Volkskrant*, 16 januari 2014, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/schrijfster-kruipt-in-huid-van-duivelse-ex-van-marc-dutroux~bb531ae8/>.

en naarmate ze meer over haar te weten kwam, begon ze anders over haar te denken. In een interview met Ysaline Parisis voor Passa Porta et PointCulture Buxelles, vertelde ze over haar weg om de roman te schrijven. Ze vertelt bijvoorbeeld dat ze ontdekte dat Martin in dezelfde stad woonde als Hemmerechts, dat ze even oud waren en dat ze ging schaatsen op dezelfde ijsbaan waar Martin Marc Dutroux naar zeggen voor het eerst heeft ontmoet. Zelfs het feit dat Hemmerechts hem daar destijds misschien had ontmoet, deed haar van perspectief veranderen. Plotseling waren Martin en Dutroux niet langer monsters van een andere planeet, maar mensen.⁴⁸

Ik ben gaan googelen en lezen en toen stuitte ik op iets dat me eerder ontgaan was: dat ze op het moment dat An en Eefje en ook Julie en Melissa ontvoerd werden zwanger was. Het maakte haar voor mij nog onbegrijpelijker, maar ook menselijker.⁴⁹

Odette en haar ex-man M, die, hoewel hij nooit met zijn volledige naam wordt aangesproken, ongetwijfeld seriemoordenaar en pedofiel Marc Dutroux is, zijn mensen. Maar welke kant van de mensheid vangt Hemmerechts in haar boek? In de analyse van het boek probeer ik aan de hand van enkele geselecteerde motieven te illustreren hoe Kristien Hemmerechts het thema menselijkheid benadert.

1.2.1 Motief van hond

Een van de herhalende motieven in het boek is het *motief van de hond*. In feite speelt het motief al in de titel van het boek, *De vrouw die de honden eten gaf*, een centrale rol. De titel van het boek verwijst naar het feit dat Odette (Michelle Martin) de honden te eten gaf, maar niet de kinderen die vastzaten in de kelder van het huis dat de honden bewaakten. Het motief van de hond staat vaak tegenover de mens, of het nu als metafoor dient of een verwijzing is naar de echte honden waarnaar in de titel van het boek wordt verwezen.

⁴⁸ PointCulture TV, "Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi," *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

⁴⁹ Jannetje Koelewijn, "Wat Michelle Martin Heeft Gedaan, Is Helaas Menselijk," *NRC*, 14 januari 2014, <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/18/wat-michelle-martin-heeft-gedaan-is-helaas-mensel-1336096-a1213711>.

Alleen een getraind oor hoorde het gevaar. [...] In het gebergte beginnen honden te janken lang voor een mens voor het eerste gerommel van een lawine heeft opgevangen. Ik was zo'n hond. M had van mij een hond gemaakt.⁵⁰

De hoofdpersoon Odette praat vaak op een ontmeseljkende manier over zichzelf. In deze passage gebruikt ze het motief om de dynamiek van haar en haar ex-man in hun relatie te beschrijven, wat impliceert dat ze geen gelijke was voor hem, maar iemand die bevelen kreeg en moest gehoorzamen als haar geen kwaad zou overkomen. Ze verwijst ook naar het feit dat ze een goed getrainde hond is die het gevaar lang van tevoren aanvoelt, wat de angst en het trauma illustreert dat wordt veroorzaakt door M's behandeling van haar. Ondanks alles wat ze doet, vindt hij het nooit genoeg:

[...] Geen sint-bernard en ook geen Duitse scheper zoals mijn trouwe Brutus en Nero, maar een jack russell, zoals Fifi: klein maar dapper. En vooral: onvermoeibaar. Gewerkt dat ik heb voor die man! Mij afgebeeld. En nooit was het genoeg.⁵¹

Ze verlaagt haar tot de positie van een niet-menselijke volgeling van bevelen, maar daagt de lezer uit om na te denken over de verborgen emotie erachter, die veel dieper gaat dan eenvoudige wrok jegens M. Op basis van mijn interpretatie slaagt Hemmerechts erin om Odette in deze korte passage, gebaseerd op Odette die zichzelf ontmenselijkt, menselijker te maken door haar worstelingen te suggereren, waardoor de lezer mogelijk meer sympathies krijgt voor Odette dan in passages waarin ze haar worstelingen gebruikt als excuus voor wat ze heeft gedaan.

De ontmenselijking komt ook in andere contexten voor. Odette zelf verwijst vaak naar haar honden met hun namen, Brutus en Nero. Deze twee honden werden overgebracht naar het huis van M waar de ontvoerde meisjes in de kelder verborgen zaten. In een passage van het boek gaat ze in op het feit dat de maatschappij, voornamelijk de journalisten, alleen maar naar hen verwijzen als "honden", alsof ze geen naam hebben:

Ik heb de honden eten gegeven. Dat staat in alle kranten. Wie ben ik om het tegen te spreken? Nooit vraagt iemand zich af waar de honden zich

⁵⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 15.

⁵¹ *Ibid.*, p. 15.

ontlastten. Of hoe ze heetten. De honden hebben geen naam. Ze heetten ‘hond’. Ze woonden in het huis, het huis met de kelder met daarin de meisjes.⁵²

Dit weerspiegelt de ontmenselijking van de kinderen in de kelder, die ook worden gezien als objecten onder M’s controle. Het weerspiegelt ook Odette’s benadering van wat ze heeft gedaan en de ontkenning. Ze noemt nooit de namen van de meisjes, ze ontkent vaak dat ze zelfs maar in de kelder waren omdat ze hen niet heeft gezien:

Ook mezelf zie ik. Ik sta voor de deur van het huis, ik zoek de sleutel, ik draai hem in het slot. Voorzichtig duw ik de deur open, bang dat de honden mij zullen bespringen. Ik deins terug voor de stank. De kinderen zie ik niet. Ik zie mezelf, de honden, de deur, het huis.⁵³

Ze geeft meer om de honden dan om de kinderen in de kelder. Haar onverschilligheid voor het lijden van de kinderen in de kelder wordt weerspiegeld in haar uiting van zong voor haar hond. Ze zette wel vraagtekens bij de omstandigheden van haar honden, haar “*lieve Brutus en Nero*”⁵⁴, maar ze ging niet in op de omstandigheden van de ontvoerde kinderen. “*Hoe kon ik Brutus en Nero daar opsluiten? Ze zouden dag en nacht hebben gejankt, zeker Brutus, die de aanhankelijkste was van de twee en die al bij mij was als puppy’tje.*”⁵⁵ Zelfs wanneer M haar vertelt dat ze de kinderen te eten moet geven, twijfelt ze of hij de kinderen in de kelder bedoelt en ze toont nog steeds geen emotie of empathie voor hen alsof ze gewoon objecten zijn: “*Geef hun eten’, zei hij. Wie bedoelde hij: onze kinderen? De kinderen in de kelder? Natuurlijk bedoelde hij de kinderen in de kelder.*”⁵⁶

⁵² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 183.

⁵³ *Ibid.*, p. 184.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, p. 184.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 186.

Ik beschouw het moment waarop Odette meer medelijden toont met het lot van haar honden dan met het lot van de kinderen die door haar fout verhongeren, als een van de belangrijkste aspecten van Odette's ontmenselijking van de slachtoffers van de misdaad tegen de achtergrond van de tegenstelling mens–hond.

Toen kwam iemand te weten dat hij mijn hond was en hebben ze hem neergeschoten. Lafaards. Daar mogen ze trots op zijn. Nero is in het asiel afgemaakt. Het personeel wilde hem niet houden. Ik heb me daar heel schuldig over gevoeld.⁵⁷

Ter afsluiting van het motief van de hond vind ik het belangrijk om te vermelden dat ondanks dat honden het meest opvallende diergerelateerde motief in het boek is, het niet het enige is dat gebruikt wordt als contrast met de mensheid. Ik zal niet apart ingaan op dit motief, maar ik zal in de volgende subhoofdstukken een aantal van deze voorvallen noemen.

1.2.2 Motief van medelijden en spijt

Medelijden wordt gedefinieerd door vijf elementen: “*recognizing suffering, understanding the universality of human suffering, feeling for the person suffering, tolerating uncomfortable feelings, and motivation to act/acting to alleviate suffering*”.⁵⁸ Op basis van de analyse van het boek beweer ik dat Odette tot op zekere hoogte faalt in alle vijf deze elementen, behalve het eerste. Odette herkent het lijden. Ze heeft geleden in haar leven.

Ik lijd nu ook, mama, ik heb zo veel geleden. Ik wist niet dat een mens zo veel kon lijden, maar nog altijd is ons lijden niets in vergelijking met het lijden van Jezus, de Zoon van de Almachtige, die Jehovah wordt genoemd. Amen.⁵⁹

⁵⁷ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 184.

⁵⁸ C. Strauss, B. Lever Taylor, J. Gu, W. Kuyken, R. Baer, F. Jones, and K. Cavanagh, “What is Compassion and How Can We Measure It? A Review of Definitions and Measures,” *Clinical Psychology Review* 47 (2016): p. 19, <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.05.004>.

⁵⁹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 12.

Maar afgezien van het lijden van Jezus en haar naaste, uit ze bijna nooit haar medeleven met het lijden van anderen. Op theoretisch niveau begrijpt Odette het concept van lijden en dat ieder mens kan lijden, maar ze legt niet het belangrijke verband met degenen die door haar lijden. Odette wenst dat haar kinderen niet lijden: *“Het enige wat ik wens is dat mijn kinderen niet hoeven te lijden.”*⁶⁰ Toch erkent ze het lijden van de slachtoffers niet.

In plaats van de ongemakkelijke gevoelens te tolereren en ondanks die gevoelens te handelen om het lijden te verlichten, laat ze die gevoelens over zich heen komen en handelt ze egoïstisch, waarbij ze een oogje dichtknijpt voor het lijden van de kinderen in de kelder en ervoor kiest hen niet te helpen of hun bestaan helemaal te negeren. Een aspect dat verband houdt met het motief van de hond uit het vorige hoofdstuk. Odette uit haar bezorgheid over het welzijn van haar honden als ze ze in huis sluit met de kinderen: *“Brutus wordt claustrofobisch als hij niet naar buiten kan. En Nero zal de hele tijd janken als ik hem daar alleen laat zonder Brutus.”*⁶¹ Maar in dezelfde uitwisseling met M in de gevangenis toont ze nul bezorgdheid voor de ontvoerde kinderen. Ze verwijt M zelfs dat hij hen niet genoemd heeft, en verzwijgt dat hij wist dat ze er waren: *“Ik zweer dat hij toen geen woord heeft gezegd over de andere kinderen, de kinderen over wie beweerd wordt dat ze in de kelder zaten.”*⁶²

Met het thema medelijden rijst de vraag of een van de daders in het boek berouw toont voor zijn/haar daden? *“Dergelijke passages laten zien dat M. en Odette aan elkaar gewaagd zijn in hun gebrek aan schuldbesef. Schuld zoeken ze bij anderen, niet bij zichzelf, wat een menselijke neiging is,”*⁶³ schrijft de *Volkskrant*. En inderdaad, er zijn momenten waarop ze elkaar beschuldigen. *“Eerst heeft hij mij gered, en daarna heeft hij van mij de meest gehate vrouw van België gemaakt,”*⁶⁴ beschuldigt Odette op pagina 210 haar ex-man. Op dezelfde manier komen we het tegenovergestelde geval tegen, waarin M Odette beschuldigt: *“Jij hebt van mij een verkrachter gemaakt.”*⁶⁵

Odette is echter wel in staat om berouw te tonen. Er zijn echter maar een bescheiden aantal van dergelijke momenten in het boek en ze lijken onoprecht als je ze

⁶⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 243.

⁶¹ *Ibid.*, p. 167.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Daniëlle Serdijn, “De Vrouw Die de Honden Eten Gaf,” *de Volkskrant*, 17 januari, 2014, <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/de-vrouw-die-de-honden-eten-gaf~bea3bd36/>.

⁶⁴ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 210.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 69.

afzet tegen de vele passages waarin Odette schuld ontkent. Op een moment zegt Odette: *“Het spijt me uit de grond van mijn hart. Het spijt me zo”*⁶⁶ en vraagt God voor een nieuwe kans. Maar het klinkt niet goed om de juiste redenen. Het is niet duidelijk of Odette echt spijt heeft van haar acties of alleen spijt heeft dat ze daardoor in de gevangenis belandde. Op het volgende moment zegt ze dat als ze terug in de tijd zou kunnen gaan, ze alles op dezelfde manier zou doen⁶⁷ en in een ander heel controversieel moment zegt ze: *„Waarom hilde ik niet om de kinderen van wie het bloed aan mijn handen kleeft? Omdat er geen bloed aan mijn handen kleeft.”*⁶⁸ Het zou kunnen betekenen dat ze zich niet schuldig voelt, maar ook dat ze in ontkenning was en geen bloed haar kon herinneren aan wat ze had gedaan. Odette zegt veel tegenstrijdige dingen, en dit contrast doet ons afvragen wat zij nu eigenlijk gelooft dat waar is.

Later in het boek bedenkt ze hoe ze drie wensen uit een sprookje zou gebruiken als ze die had. Geen van de wensen noemt de overleden kinderen, alleen een verlangen om alles te vergeten, een verlangen naar een nieuwe kans en veiligheid voor haar eigen kinderen.

Wens nummer één: laat me alles vergeten wat hij ooit heeft gezegd. Wis het uit mijn geheugen.

Wens nummer twee: zorg dat mijn kinderen veilig en gezond zijn, maak dat ze nooit verliefd worden op een duivel of een duivelin.

Wens nummer drie: gun mij een derde kans. Alstublieft.⁶⁹

Al deze aspecten samen laten de lezer achter met een portret van een vrouw die niet in staat is tot medeleven en empathie, die niet in staat is verantwoordelijkheid te nemen voor haar daden. Ze werpen ook de vraag op of dit portret alleen de donkerste aspecten van de mensheid laat zien of ook een aantal positieve menselijke eigenschappen.

⁶⁶ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 120

⁶⁷ *Ibid.*, p. 40.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 93.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 120

1.2.3 Motief van moederschap

Het feit dat Odette een moeder is, is de manier waarop ze verhuift van het idee van een onmenselijk moster naar menselijkheid. Haar relatie met haar eigen kinderen is een van de weinige goede eigenschappen waarmee Odette de lezer confronteert.

Maar zelfs haar onmiskenbare liefde voor haar kinderen wordt niet alleen op een positieve manier gepresenteerd. Zonder te vermelden dat ze hen vaak aanhaalt als reden voor sommige van haar moreel twijfelachtige keuzes in het leven, geeft ze ook openlijk toe dat ze alles voor hen zou doen, wat er ook gebeurt: “*Ik had niemand om bij uit te huilen. Ik had mijn kinderen. Voor hen heb ik sluw als een slang de weg gezocht die ik bewandelen moet om weer vrij te zijn.*”⁷⁰ Door weer een diergerelateerde metafoor wordt de lezer geconfronteerd met het feit dat Odette misschien niet altijd eerlijk is in wat ze over haar leven vertelt aan andere mensen, en misschien zelfs niet aan zichzelf.

In de roman maken we via Odette kennis met een aantal moederfiguren, waaronder zichzelf. Een belangrijk deel van het hele boek is Odette’s relatie met haar eigen moeder. Hun ingewikkelde relatie is een van de prominente thema’s die Michelle Martin vaak heeft besproken in haar interviews met Nicole Malinconi, auteur van het boek *Vous vous appelez Michelle Martin*.

De wrok van haar moeder tegen haar omdat ze Odette de schuld gaf van de dood van haar vader toen Odette pas zes jaar oud was, is een van de motieven die gebruikt worden om Odette in een menselijke licht te zien:

[...] Ik was de oorzaak van zijn dood. Ik was een moordnares. Voor mijn moeder was het nog erger. Ik herinnerde haar ieder uur van de dag aan de gouden man die ze verloren had. Ik was verantwoordelijk voor het ongeluk én ik was het enige wat ze overhield. Ze moest liefhebben wat ze verfoeide. Ze klampte zich aan me vast, terwijl ze me haatte.⁷¹

“*Ik heb een platonisch incest met mijn moeder geleefd,*”⁷² komt zelfs uit de mond van de echte Martin in het boek van Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*. Haar moeders manipulatieve aard heeft haar – in Odette’s woorden – in de richting van M

⁷⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 226.

⁷¹ *Ibid.*, p. 204.

⁷² Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin* (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Yo viví un incesto platónico con mi madre*”, p. 53.

geduwd omdat ze hem zag als haar uitweg uit haar leven met haar moeder. “*Ik wilde weg van jou, mama. Ik was jouw vlooiën zat. Van de regen in de drup.*”⁷³

Een interessant aspect van het onderwerp moederschap is het feit dat het boek de lezer aan geen enkele moeder voorstelt waarvan we kunnen zeggen dat ze een goede moeder is. Onder Odette’s moeder en M’s moeder worden we geconfronteerd met Odette die nadenkt over verchillende moordenaersmoeders die hun kinderen hebben vermoord. Naast de gebeurtenissen die gebaseerd zijn op het echte leven, noemt Odette ook de mythische Medea,⁷⁴ als vergelijking met Geneviève Lhermitte.⁷⁵ Van de meest opmerkelijke moederlijke figuren in het boek is Zuster Virginie:

Sommige vrouwen krijgen kinderen, maar daarom zijn ze nog geen moeder. En andere vrouwen zijn moeder zonder ooit een kind te hebben gekregen. Zuster Virginie is zo’n moeder. M’s moeder had honderd kinderen kunnen krijgen en nog was ze geen moeder geworden.⁷⁶

De moeder van M wordt ook niet positief beschreven noch in het verleden, noch in het heden. Odette laat ons kennismaken met M’s jeugd in Congo en beschrijft bijvoorbeeld hoe zijn moeder een seksuele relatie met een van haar leerlingen had en niet voor haar kinderen zorgde.⁷⁷ Ze noemt ook M’s moeder in het huidige tijdsbestek waar ze kritiek uit op het feit dat ze haar zoon heeft afgezworen voor zijn daden:

M’s moeder noemt M haar ex-zoon. Dat zou ik niet kunnen. Wat de kinderen ook doen, ze blijven je kinderen, zeker voor de moeder, die hen gebarnd heeft en onmogelijk kan twijfelen aan haar moederschap.⁷⁸

Odette zegt echter ook dat M’s moeder hem had moeten vermoorden: “*De moeder had M beter vermoord. Ze had kunnen zeggen dat het een ongeluk was. Er gebeuren voortdurend*

⁷³ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 203.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 7.

⁷⁵ Geneviève Lhermitte vermoordde in 2007 haar vijf kinderen, een zoon en vier dochters, die tussen de drie en veertien jaar oud waren. Lhermitte werd aanvankelijk veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. In 2019 werd ze echter overgeplaatst naar een psychiatrische inrichting. Vier jaar later besloot ze haar leven te beëindigen met behulp van euthanasie, wat in België legaal is. Als datum voor haar overlijden koos ze de verjaardag van de dood van haar kinderen, 28 februari. Jeremy Gahagan, “Genevieve Lhermitte: Belgian Mother Who Killed Her Five Children Euthanised,” BBC News, March 3, 2023, <https://www.bbc.com/news/world-europe-64835051>.

⁷⁶ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 19.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 19.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 173.

ongelukken.”⁷⁹ Aan de ene kant veroordeelt Odette de moeders die hun kinderen hebben gedood, aan de andere kant confronteert ze de lezer met het idee dat in een bepaalde situatie de moord op een zoon gerechtvaardigd kan zijn, zelfs beschouwd kan worden als een dienst aan de mensheid. Het kan een middel zijn waarmee Odette moord wil rechtvaardigen in de zin van een groter goed, net zoals ze haar daden probeert te rechtvaardigen in de zin van een groter goed voor haar kinderen. Deze interpretatie is natuurlijk mogelijk. Ik interpreteer het echter ook als Hemmerechts’ middel om het gevoel van menselijkheid en de eigen morele code van de lezer op de proef te stellen.

1.2.4 M voor Marc Dutroux

De benadering van het karakter van M is anders dan die van Odette. M, die Marc Dutroux voorstelt, wordt alleen aan de lezer voorgesteld via Odette’s herinneringen en gedachten. Hij krijgt niettemin een stem door haar herinneringen en veel passages waar hij deel uitmaakt, geven hem ook een stem. Hij is de op één na meest opvallende stem in het boek, ook al moeten we er rekening mee houden dat M geen betrouwbare representatie van Marc is, maar een representatie die Odette kiest om te delen in haar interne monoloog.

Odette’s beschrijving van hem helpt ook om een completer beeld van Odette te creëren, vooral in de contact van de aard van hun relatie. Hij wordt beschreven als een monster,⁸⁰ een moordenaar,⁸¹ verkrachter,⁸² “*dat hij de duivel is. De antichrist.*”⁸³ Een dominante persoon die gelooft dat er “*meesters en knechters*”⁸⁴ zijn terwijl hij zichzelf op dezelfde pagina beschrijft als de kroonprins. Ze beschrijft hem als iemand die het waard is om naar de hel te gaan: “*In de hel zullen duivels benzine over hem uitgieten en een lucifer in de plas gooien. Of ze kronen hem tot Opperduivel,*”⁸⁵ uitdrukken de deemons die hem zelfs tot hun leider zouden kunnen maken. Ze presenteert haar overtuiging over zijn eigen intelligentie, bijvoorbeeld door zijn kindertijd: “*hij de eerste van de klas was geweest*”⁸⁶ en met deze passages illustreert zij zijn narcisisme: “*Als hij over iets een artikel had gelezen, waande hij zich slimmer dan mensen die er jaren voor gestudeerd hadden.*”⁸⁷

⁷⁹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 29.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 108.

⁸¹ *Ibid.*, p. 85.

⁸² *Ibid.*, p. 154.

⁸³ *Ibid.*, p. 180.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 18.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 115.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 95.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 115.

De meeste van deze kenmerken illustreren Odette's ontmenselijking van M als een vorm om zichzelf te distantiëren van wat ze heeft meegemaakt. Ze verwijst een keer naar hem als een wolf, zelfs in de context van hun seksuele relatie, een relatie die de machtsdynamiek in hun relatie illustreert.

M kon in een wolf veranderen, een wolf die zich opricht, zodat iedereen zijn penis kan zien. Zijn wolvenpenis. Het was een test. Hij wilde zien of ik in paniek zou raken. Ik dwong mezelf rustig te blijven.⁸⁸

Hemmerechts zelf gaat in op haar keuze om een aantal seksuele scènes in het boek weg te laten, waarbij ze aanhaalt dat “*er moet tussen haar en Dutroux een sterke band zijn geweest. Het moet ook ooit goed zijn geweest. Daarom heb ik ook die euforische seksscène geschreven.*”⁸⁹ Ze illustreert echter niet alleen dat. De aard van hun seksuele interacties illustreert hun dynamiek als koppel. Ze hebben ook nog een steen toegevoegd aan het mozaïek van hun beider persoonlijkheden, gedreven door hun verlangens. In de seksuele scènes die Hemmerechts ons laat zien, wordt Odette vaak slechts behandeld als een object voor zijn behoeften, niet als een partner in crime zoals Bonnie en Clyde naar wie Odette op een gegeven moment verwijst.⁹⁰ Het maakt het idee compleet dat M een seksueel afwijkende man is en Odette slechts een van zijn vele tussenpersonen om zijn behoeften te bevredigen en zijn drang om dominant te zijn.

De algemene voorstelling van M in het boek is om hem te beschrijven in een slecht daglicht. “Loser,”⁹¹ noemt Odette hem eens. Deze benadering is niet alleen waarschijnlijk accuraat tot wie de echte Marc Dutroux is, maar het dient ook als contrast voor de lezer. Odette presenteert M op deze manier om te proberen de lezer haar in een menselijker licht te laten zien, als een slachtoffer, als iemand die inherent beter is dan M.

1.2.5 Het thema menselijkheid bij Nicole Malinconi

Vous vous appelez Michelle Martin van de in het Frans schrijvende Nicole Malinconi verschilt niet van *De vrouw die de honden eten gaf*, zoals vermeld in het vorige hoofdstuk, in de motieven voor de creatie ervan. Ze verschillen in hun benadering en formele behandeling van het onderwerp. Nicole Malinconi baseerde haar boek op

⁸⁸ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 34.

⁸⁹ Christoph Schmidt, “De Stem Van Michelle Martin, De Vrouw van Marc Dutroux,” *Trouw*, 24 januari 2014, <https://www.trouw.nl/nieuws/de-stem-van-michelle-martin-de-vrouw-van-marc-dutroux~baa17809/>.

⁹⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 164.

⁹¹ *Ibid.*, p. 65.

interviews die ze hield met Michelle Martin. Zo laat ze ons via haar boek kennismaken met de echte Michelle Martin op de manier waarop ze met haar sprak, samen met de gevoelens die Martin bij haar opriep en de mening die ze over haar vormde in het jaar dat ze elkaar ontmoetten.

Zoals al aangegeven in de inleiding van de analyse, wilde Malinconi de vermeende monstrositeit van Martin confronteren. Tegelijkertijd werd ze gekweld door de vraag hoe het mogelijk was dat ze zoiets had laten gebeuren.⁹² In tegenstelling tot Hemmerechts kiest Malinconi de motieven (inclusief de menselijkheid) waarover het boek handelt niet zelf uit; de terugkerende motieven worden aan haar gepresenteerd via Martins toespraak, aangevuld met Malinconi's reacties daarop. Opnieuw worden we dus geconfronteerd met de stem van Martin, deze keer met de echte stem van haar.

De themas's die in het boek voorkomen, komen ook voor in *De vrouw die de honden eten gaf*. Martin had een ingewikkelde relatie met haar moeder. “*Een manipulatrice, zegt u.*”⁹³ Ze praat erover dat ze zich gevangen voelde en suggereert dat ze zich distantieerde van haar situatie: “[...] *want ik kwam op het punt dat ik niets meer kon doen om eruit te komen; ik was uit mezelf weggegaan.*”

Via Malinconi's boek en Martins woorden krijgen we een kijkje in haar leven in de gevangenis en in Martin zelf. We ontmoeten een vrouw die meer dan tien jaar in de gevangenis heeft doorgebracht en nu over haar ervaringen wil schrijven. Over de gebeurtenissen die haar naar de gevangenis hebben geleid, wil ze niet praten:

Ik wil schrijven. Ik wil praten over de toestand van de vrouw. Ze zegt: Over de meisjes, Julie en Melissa, over het feit dat ik twee wezens heb laten sterven, daar wil ik niet meer over praten.⁹⁴

Toch praat ze vaak over de omstandigheden van haar misdaad, net als over Marc Dutroux. De redenen die worden aangevoerd om de kinderen niet te helpen zijn vergelijkbaar met die in Hemmerechts' boek, die vaak overkomen als een zoektocht naar

⁹² Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin* (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “[...] *pues llegué al punto de no poder hacer nada para salir de ahí; abía salido de mí misma.*”, p. 17.

⁹³ *Ibid.*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin* (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Una manipuladora, dice usted.*”, p. 17

⁹⁴ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Quiero escribir. Quiero hablar de la condición de la mujer. Dice: De las niñas, Julie y Melissa, del hecho de que dejé morir a dos criaturas, de eso no quiero hablar más.*”, p. 28.

excuses in plaats van een schuldbekentenis of een uiting van medeleven met de slachtoffers. Het is eerder medeleven dat ze probeert op te roepen: “Ze zegt: *Ik had mijn baby van acht maanden, beseft u dat?*”⁹⁵ Haar misdaad benadert ze kil. “Ze zegt: *Ik kreeg dertig jaar. Toen ik dertig jaar hoorde, viel ik helemaal uit elkaar. Maar ik begrijp het. De dood van de meisjes,*”⁹⁶ praat ze over haar misdaad op deze manier. Ze volgt met een verklaring: “Als dit mijn kinderen zou overkomen, die afschuw.”⁹⁷ Ze kan zich alleen maar inleven in de verschrikking via haar kinderen, maar tegelijkertijd neemt ze geen verantwoordelijkheid. Twee pagina’s eerder beschrijft ze dat Dutroux haar goeroe was en dat ze in zijn voetsporen moest treden,⁹⁸ wat ze meerdere keren in het boek herhaalt. “*Ik deed altijd wat hij me zei te doen.*”⁹⁹

Koudheid in haar toespraak is wat Malinconi zelf aankaart in haar eigen reacties. “*Je spreekt koel; blijft aan de zijlijn; Anders zou u niet kunnen zeggen wat u zegt.*”¹⁰⁰ De ontmenselijking wordt niet alleen geïllustreerd door Martins eigen onverschilligheid tegenover haar slachtoffers, maar ook door Martins ervaring:

Ze zegt: Soms voelen de bewakers jaloezie jegens degenen die meer opleiding hebben dan zij, onder de gedetineerden. Voor hen zijn wij geen mensen meer, wij zijn een blok, een groep die ‘gevangenen’ wordt genoemd; ze willen niet weten dat, ondanks wat we hebben gedaan, we nog steeds menselijke wezens zijn.¹⁰¹

Martin zelf schetst een soortgelijk portret van zichzelf als Hemmerechts van haar in haar boek. Een mens die echter geen empathie en mededogen heeft. Malinconi’s gevoelens

⁹⁵ Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin* (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Dice: Yo tenía a mi bebé de ocho meses, ¿se da usted cuenta?*”, p. 33.

⁹⁶ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Dice: Me cayeron treinta años. Cuando oí treinta años, me vine abajo. Pero los entiendo. La muerte de las niñas.*”, p. 41.

⁹⁷ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Si llegara a pasarles eso a mis hijos, ese horror.*”, p. 41-2.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 40

⁹⁹ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Dice: Hice siempre lo que él me decía que hiciera; [...]*”, p. 50

¹⁰⁰ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Habla usted con frialdad; se queda al margen; si no, no podría decir lo que dice.*”, p. 66.

¹⁰¹ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Dice: Algunas veces las vigilantes sienten celos de quienes tienen más formación que ellas, entre las reclusas. Para ellas, nosotras hemos dejado de ser personas, somos un bloque, un conjunto denominado presas; no quieren saber que, a pesar de lo que hayamos cometido, seguimos siendo seres humanos.*”, p. 89.

en gedachten geven weer wat veel lezers misschien zelf voelen. De lezer wordt door Martin uitgedaagd om empathie voor haar te voelen, terwijl ze zelf zelden berouw toont. In die zin kan Malinconi's boek meer zeggen over de menselijkheid en moraliteit van elke lezer dan over Martin zelf. Het portret dat ze schetst, verschilt immers niet veel van wat we uit de media over Michelle Martin weten.

In dit hoofdstuk heb ik onderzocht hoe Kristien Hemmerechts in *De vrouw die de honden eten gaf* een genuanceerde verkenning biedt van de menselijkheid van Michelle Martin, waarbij ze de lezers uitdaagt om verder te kijken dan het label "monster" door haar portrettering van Odette. Het gebruik van motieven zoals dierenbeelden en de thema's medelijden en moederschap compliceren het morele landschap van het personage, en dwingen ons om moeilijke vragen over empathie en verantwoordelijkheid onder ogen te zien. In vergelijking daarmee biedt Nicole Malinconi's non-fictiewerk een soortgelijk, maar feitelijk perspectief op Martin, waarmee het idee wordt versterkt dat het begrijpen van dergelijke individuen onze inzichten in de menselijke conditie kan verdiepen. Het volgende hoofdstuk gaat in op de maatschappelijke implicaties van het begrijpen van daders en onderzoekt of de werken van Hemmerechts en Malinconi bijdragen aan het aanpakken van het collectieve trauma in België.

2 Is het essentieel voor de maatschappij om dader te begrijpen?

2.1 Maatschappelijke bijdrage

2.1.1 Het belang van begrip van de dader

De meeste secundaire literatuur over het begrijpen van de dader, die in deze scriptie is gebruikt, richt zich op het begrijpen van de dader van misdaden tegen de menselijkheid, zoals de Holocaust. De argumenten die in deze werken worden gebruikt, zijn echter toepasbaar op plegers van alle geweldsmisdrijven in het algemeen.

Aanvankelijk richtte het onderzoek zich op de effecten op slachtoffers, maar er is nu een groeiende nadruk op het bestuderen van daders. Deze verhuiving is te wijten aan een gebrek aan empirische gegevens over daders, de toenemende aandacht voor het vervolgen en voorkomen van hun daden.¹⁰² Een belangrijke factor die we vanaf het begin moeten benadrukken, werd besproken door Williams en Buckley-Zistel:

While allowing perpetrators to be seen as ordinary human beings and taking on the perpetrator perspective are necessary to gain full understanding of why they act the way they do [...] it serves neither to diminish the significance of victim suffering, nor to argue for the legitimacy of such violence.¹⁰³

Ze stellen dat het in plaats daarvan een stuk bijdraagt aan het grotere geheel van het begrijpen van de dynamiek die voorafgaat aan, tijdens en na het misdrijf.¹⁰⁴ Door individuele daders te onderzoeken, kunnen we niet alleen beter begrijpen waarom geweldsdelicten plaatsvinden, maar ook hoe ze zich ontvouwen, terwijl voorkomen wordt dat deze daders en hun daden worden afgeschilderd als fundamenteel verschillend van ons “normale” mensen.¹⁰⁵

¹⁰² Inger Skjelsbæk, “Perpetrators of Sexual Violence in Armed Conflict,” in *Perpetrators and Perpetration of Mass Violence: Action, Motivations, and Dynamics*, ed. Timothy Williams and Susanne Buckley-Zistel (New York: Routledge, 2018), p. 153.

¹⁰³ Timothy Williams and Susanne Buckley-Zistel, “Perpetrators and Perpetration of Mass Violence: An Introduction,” in *Perpetrators and Perpetration of Mass Violence: Action, Motivations, and Dynamics*, ed. Timothy Williams and Susanne Buckley-Zistel (New York: Routledge, 2018), p. 9.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 9.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 1.

In de discussie over het belang van het perspectief van de dader bij het begrijpen van de misdaad of het onderzoek zelf, komen bepaalde zaken breed aan bod: “*There is a fear that understanding the motivations behind wicked acts might diminish our aversion for the perpetrators and our condemnation of them.*”¹⁰⁶

Het belangrijkste is dat het begrip van een dader ook van groot belang is bij het onderzoeken van echte misdaden en daarom maken veel wetshandhavinginstanties gebruik van daderprofilering (oftewel criminele profilering) als onderdeel van het onderzoek naar misdaden. Daderprofilering kan een crimineel niet direct identificeren, maar het helpt de zoektocht te beperken door de waarschijnlijke kenmerken van de onbekende dader te voorspellen. Deze methode kan, samen met het koppelen van zaken, het strafrechtelijk onderzoek aanzienlijk helpen.¹⁰⁷

2.1.2 De bijdrage van literaire behandeling van echte misdaden

Literatuur over waargebeurde misdaad is de laatste tijd erg populair. In hoofdstuk 3 van deze scriptie zal ik me richten op verschillende genres van soortgelijke literatuur en hun ethische valkuilen. Wat is de sociale bijdrage van vergelijkbaar werk?

The value of such fiction lies in its exploration of the psychology of perpetration. It allows readers to grapple with ethics and with the vexed question of how individuals like us can act inhumanely. It thus compels us to ask difficult questions about ourselves and about our own capabilities, as we are obliged to confront the problem of evil, which we tend otherwise to keep at arm’s length.¹⁰⁸

Een andere geciteerde bijdrage is de mogelijkheid om door het begrijpen van de dader verdere misdaden te voorkomen: “*Understanding the choices and characteristics of*

¹⁰⁶ Samuel O'Donoghue, “Identification and Empathy in Perpetrator Fiction on the Spanish Civil War,” *Modern Language Review* 118, no. 4 (2023): p. 501. <https://doi.org/10.1353/mlr.2023.a907834>

¹⁰⁷ Jessica Woodhams and Kirsty Toyne, “An empirical test of the assumptions of case linkage and offender profiling with serial commercial robberies,” *Psychology, Public Policy, and Law*, Vol. 13, No. 1 (2007), 59–85, p. 60

¹⁰⁸ Samuel O'Donoghue, “Identification and Empathy in Perpetrator Fiction on the Spanish Civil War,” *Modern Language Review* 118, no. 4 (2023): p. 502-503, <https://doi.org/10.1353/mlr.2023.a907834>

perpetrators may contribute also to efforts at preventing crimes in the future.”¹⁰⁹ Bovendien beweren sommigen dat “*crime fiction functions as an ideal vehicle for representing trauma, which provides an opportunity for crime fiction to offer therapeutic benefits to readers.*”¹¹⁰ Hoewel Dodd zich richt op fictieve verhalen als traumaliteratuur, voegt ze eraan toe dat “*bearing witness to trauma testimonies, either real or fictional, can assist trauma survivors to recognise their own issues and work through traumatic experience to reconnect with self, memory, and community,*”¹¹¹ toevoegend van de toepasbaarheid op echte ervaringen, dus ook literatuur gebaseerd op echte misdaad en niet alleen fictieve misdaadverhalen.

Afgezien van de bijdrage die hierboven is besproken, brengen sommige academici de mogelijkheid naar voren dat *true crime* en andere werken gebaseerd op echte misdaden bijdragen aan de feitelijke juridische procedures van die misdaden. “[...] *though Capote had no legal training, In Cold Blood repeatedly embraces the idea that literature can nuance, elaborate, and improve upon legal procedure.*”¹¹² *In Cold Blood* is een roman geschreven door Truman Capote, die vaak wordt beschouwd als een pionier van het waargebeurde misdaadgenre. Capote wordt niettemin vaak bekritiseerd voor het feit dat hij fictieve aspecten in zijn boek heeft verwerkt, waardoor er onenigheid ontstaat over de vraag of *In Cold Blood* nu wel of niet een waargebeurde misdaadroman is.¹¹³ Dit onderwerp wordt kort besproken in hoofdstuk 3. De bijdrage van literatuur geïnspireerd op echte misdaad kan ook liggen in de verschillende perspectieven die het kan brengen:

Whereas in law, the battle between guilt and innocence is a zero-sum game, literature can sustain both guilt and innocence. It can present multiple sides of a story – in effect mimic an adversarial system of law – without having to arrive at the verdict. [...] In the case of true crime, it can present both fact

¹⁰⁹ Saira Mohamed, “The Contours and Controversies of Perpetrator Trauma,” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 271.

¹¹⁰ Leanne Dodd, “Transcending Genre: Narrative Strategies for Creating Literary Crime Fiction as a Subset of Trauma Literature,” in *Topography of Trauma: Fissures, Disruptions and Transfigurations*, onder redactie van Danielle Schaub, Jacqueline Linder, Kori Novak, Stephanie Y. Tam, en Claudio Zanini (Leiden: Brill, 2019), p. 235.

¹¹¹ *Ibid.*, p. 237.

¹¹² Sara Sligar, “In Cold Blood, the Expansion of Psychiatric Evidence, and the Corrective Power of True Crime,” *Law & Literature* 31, no. 1 (2019): p. 25, <https://doi.org/10.1080/0067270X.2018.1465281>.

¹¹³ David S. Caudill, “Faction: Truman Capote, Legal Ethics and *In Cold Blood*,” in *Stories About Science in Law: Literary and Historical Images of Acquired Expertise* (2011), p. 89–90.

and counterfactual. What happened, and what might have happened, with and without inadmissible evidence.¹¹⁴

Er zijn ook uitzonderlijke gevallen waarin de literatuur over een echt misdrijf heeft geholpen om de dader te pakken te krijgen. Het vermelden waard is de zaak van de Poolse auteur en veroordeelde moordenaar Krystian Bala. Zijn boek *Amok*, gepubliceerd in 2003, bevat een verslag van een moord gepleegd door de hoofdpersoon. Maar de details die in het boek worden beschreven, konden alleen bekend zijn bij de echte dader van de misdaad die in Polen plaatsvond. Bala werd de hoofdverdachte in de moord op Dariusz Janieszewski in 2000 en werd vervolgens veroordeeld voor de misdaad.¹¹⁵

After reading *Amok* [...] the police officers were struck by parallels between the real murderer's modus operandi and the one presented in the work of fiction that did not seem to be coincidental.¹¹⁶

Boeken van Kristien Hemmerechts en Nicole Malinconi over Michelle Martin leveren geen vergelijkbare bijdrage. Tegen de tijd dat de twee boeken werden gepubliceerd waren alle omstandigheden rond de moorden door Marc Dutroux al vele jaren bekend en waren alle daders gestraft. Tegelijkertijd kon Hemmerechts, omdat ze Michelle Martin niet persoonlijk had ontmoet, niet zoals Malinconi nieuwe feiten over haar inbrengen in haar literaire werk op basis van haar interview met haar. Op het moment van publicatie kon echter geen hulp meer worden geboden bij het onderzoek naar de misdaden. Op welke manieren ze wel of niet bijdragen aan het verwerken van het Dutroux-trauma analyseer ik in het volgende deel van de scriptie.

2.2 Analyse: De Vrouw die de honden eten gaf en Vous vous appelez Michelle Martin

“[...] Ik vond het voor mezelf een literaire uitdaging om in het leven van die vrouw te gaan staan en om te onderzoeken: hoe komt iemand tot zo'n

¹¹⁴ Sara Sligar, "In Cold Blood, the Expansion of Psychiatric Evidence, and the Corrective Power of True Crime," *Law & Literature* 31, no. 1 (2019): p. 30, <https://doi.org/10.1080/0067270X.2018.1465281>

¹¹⁵ Katarzyna Struzińska, "The Murderer as Writer, Storyteller and Protagonist: The Case of Krystian Bala," *International Journal for the Semiotics of Law* 34 (2021): p. 265–88, <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09685-x>.

¹¹⁶ *Ibid*, p. 268.

gruwelijke daad? Men zegt altijd: 'Hoe is het mogelijk?' Dit is mijn poging om dat te achterhalen.”¹¹⁷

In dit deel van hoofdstuk 2 probeer ik na te denken over de manier waarop Kristien Hemmerechts het personage van Odette construeert, hoe ze het onderwerp en haar personages benadert, en hoe het boek probeert, of niet probeert, een deel uit te maken van het omgaan met het Belgische trauma dat verbonden is met de Zaak-Dutroux. Op welke manier bekijkt Odette haar eigen schuld? De analyse omvat een vergelijking van Kristien Hemmerechts' aanpak met die van de Belgische Franstalige schrijfster Nicole Malinconi, de auteur van *Vous vous appelez Michelle Martin*. Slaagt minstens één van de auteurs erin om de lezer de mogelijkheid te bieden om de daden van de dader te begrijpen?

2.2.1 Constructie van het personage van *Odette*

Formeel wordt het karakter van Odette voornamelijk opgebouwd door haar eigen geest. Hemmerechts kiest in haar boek voor de ik-vorm, het hele boek is dus geschreven vanuit het gezichtspunt van Odette. Het gaat voornamelijk om een monoloog van Odette's gedachten, afwisselend in het heden en de herinneringen van de hoofdpersoon aan haar eigen verleden. Maar het is niet alleen Odette die haar karakter construeert. Via herinneringen worden we ook weergesteld aan andere mensen die ook via Odette spreken. De meest prominente van deze personages is Odette's ex-man M. De opbouw van haar karakter wordt daarom aangevuld door de toespraken van deze personages. In de tegenwoordige tijd ontmoeten we de personages Anouk, een psychotrapeute, en Zuster Virginie, een non uit het klooster waar Odette na haar vrijlating zal wonen. Aan de voltooiing van het personage dragen ook de incidentele citaten uit de media, die het beeld van Odette van buiten de gevangenis weergeven, bij.

Het is echter belangrijk om te beseffen dat alles alleen vanuit Odette's perspectief wordt gepresenteerd en er rijst dus de vraag in hoeverre we haar beweringen kunnen vertrouwen. Het personage Odette is een onbetrouwbare verteller.¹¹⁸ Aangezien wie Odette vertegenwoordigt, niet alleen in termen van de misdaden die ze heeft gepleegt, maar ook

¹¹⁷ Leen Vervaeke, "Schrijfster Kruipt in Huid van 'Duiivelse Ex' van Marc Dutroux," *de Volkskrant*, 16 januari 2014, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/schrijfster-kruipt-in-huid-van-duivelse-ex-van-marc-dutroux~bb531ae8/>.

¹¹⁸ Een onbetrouwbare verteller is een verteller die niet te vertrouwen is, iemand wiens geloofwaardigheid aangetast is.

door het feit dat ze bekend staat om het feit dat ze niet altijd de waarheid vertelt,¹¹⁹ concludeer ik dat haar geloofwaardigheid echt aangetast is. Odette voelt zich ook oneerlijk behandeld door de maatschappij en haar doel is om veel van haar eigen daden te rechtvaardigen, niet noodzakelijk alleen voor anderen, maar vooral voor zichzelf. Een ander aspect is dat ze weliswaar een echt persoon vertegenwoordigt, maar dat slechts een verbeelding is. Wat ze zegt kan dus geloofwaardig zijn, maar we kunnen nooit met zekerheid zeggen dat het de waarheid is. Er zijn momenten in het boek waarin Odette haar eigen woorden tegenspreekt. Deze passages ondersteunen de mening, dat we niet alles wat ze zegt, kunnen en zouden vertrouwen.

Het boek begint met de woorden “*De meest gehate vrouw van België. Zo noemen ze mij.*”¹²⁰ De lezer wordt dan meteen in de eerste alinea van het boek geconfronteerd met wie Odette werkelijk is en in welke situatie men haar ontmoet. Odette zit in de gevangenis, wachtend op mogelijke vrijlating, en wordt naast haar herinneringen vergezeld door de al genoemde Anouk en zuster Virginie.

Een van de sterkste motieven die het personage van Odette karakteriseren en waarmee Hemmerechts de weg probeert te bemiddelen om de dader te begrijpen, is het motief van moeder, waaraan ik in het vorige hoofdstuk ruimte heb besteed in termen van het aspect van de mensheid. Het motief van moeder dient in het boek echter niet alleen als een middel om Odette te humaniseren. Het wordt tegelijkertijd gepresenteerd als een van de redenen voor de keuzes die Odette in haar leven heeft gemaakt, en daarom als een van de aspecten die mogelijk kunnen leiden tot een beter begrip van het personage en haar leven.

Hemmerechts zelf noemt in interviews over haar boek moederschap als een van haar hoofdmotieven om het boek te schrijven. In een interview met Ysaline Parisis voor Passa Porta en PointCulture Bruxelles vertelt ze hoe de ontdekking dat Michelle Martin zwanger was ten tijde van de ontvoering van de meisjes haar een nieuw perspectief gaf, vooral omdat ze zelf zwanger was en daardoor weet ze hoe de geest en het lichaam van vrouwen veranderen tijdens zwangerschap.¹²¹ Zo werd moederschap het centrale motief

¹¹⁹ “‘‘Waarom Zou Michelle Martin Nu de Waarheid Zeggen?’’” *Gazet van Antwerpen*, 19 oktober 2012, <https://www.gva.be/cnt/aid1263773>.

¹²⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 7

¹²¹ PointCulture TV, “Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi,” *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

van het boek, als hulpmiddel om de lezer dit aspect in overweging te laten nemen bij het beoordelen van de acties van de hoofdpersoon.

Odette identificeert zichzelf met veel dingen. Ze is een moeder voor haar kinderen, een vrouw en een dochter. Tegelijkertijd ziet ze zichzelf als een slachtoffer: “*Ze wilden niet begrijpen dat ik ook een slachtoffer was. En ben.*”¹²² Ze worstelt met haar eigen traumatische ervaringen, maar in plaats om ze onder ogen te zien, nu na vele jaren in de gevangenis, gebruikt ze ze nog steeds om zichzelf te definiëren en haar keuzes in het leven te verontschuldigen. Hemmerechts’ Odette vertoont niet veel ontwikkeling van de vrouw die ze was ten tijde van de misdaden naar de vrouw die ze nu is, wat het voor de lezer moeilijker maakt om zich met haar in te leven. Hemmerechts creëert een *flat character*. Ze ontkent nog steeds verantwoordelijk te zijn gehouden.

[...] Je moeder, die altijd haar verantwoordelijkheid heeft genomen. En die er niet de verantwoordelijkheid voor de slachtoffers kan bijnemen, precies zoals ik er destijds de zorg voor de kinderen in de kelder niet kon bijnemen.¹²³

Odette’s trauma’s worden geïllustreerd door het gebruik van herhaling van bepaalde motieven, maar ook door triggers die haar vaak doen nadenken over haar verleden. Haar gedachten “springen” vaak van een thema naar een ander waarbij ze terugkeert naar wat ze de donkerste momenten van haar leven vindt. Door haar te verzekeren dat ze mag lachen, roept Anouk in Odette herinneringen aan M op, die het aan haar verbied. “*Soms mocht ik van hem glimlachen. Soms niet. Op sommige dagen mocht ik niets. Dan hield ik mijn adem in. Letterlijk.*”¹²⁴ Zo worden we vanuit haar sessie met de psycholoog in het heden opnieuw meegezogen in haar traumatische herinneringen aan het leven onder invloed van M.

Odette bekritiseert ook het gebrek aan instructies van M, bewegend dat ze zijn bevelen wel zou hebben opgevolgd als hij niet in de gevangenis had gezeten. “*Als M niet in de gevangenis had gezeten, zou ik elk bevel hebben uitgevoerd. [...] Ik zou precieze instructies hebben gevraagd, zodat ik niet hoefde na te denken.*”¹²⁵ Maar omdat hij

¹²² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 210.

¹²³ *Ibid.*, p. 234.

¹²⁴ *Ibid.*, p. 103.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 185.

opgesloten zat, gaf hij haar niet genoeg bevelen om op te volgen. Ze werd daardoor overspoeld met vragen waar ze zelf geen antwoord op kon vinden:

Wat als ik de kast niet opzij kan schuiven? Wat als de kinderen mij aanvallen? Wat als ze langs mij naar buiten vluchten? Kook ik iets afzonderlijks voor hen of eten zij hetzelfde als wij? Blijf ik bij hen staan wachten tot hun bord leeg is? Mag ik hun bestek geven? Een vork? Een mes? Moet ik hen naar het toilet laten gaan? Moet ik hen wassen? Hun kleren wassen? Wat als ze ziek worden? Koorts krijgen? Een lelijke hoest?¹²⁶

Odette is volledig onder de invloed van M, en als M haar niet zegt wat ze moet doen, weet ze niet hoe ze zich moet gedragen. Dit aspect verdiept de algehele constructie van Odette's persoonlijkheid, ze mist niet alleen empathie, maar ook het vermogen om voor zichzelf te handelen. Ze beweert dat het onmogelijk is om de kinderen te voeden omdat ze geen instructies heeft gekregen, omdat ze weigert om over hen na te denken vanwege de vele vragen die zouden opkomen als ze het zou proberen. Ze heeft ervoor gekozen om hun bestaan te ontkennen in plaats van verantwoordelijkheid te nemen voor hun levens. Dit komt overeen met wat specialisten zeggen over de echte Michelle Martin. Zij had een *“afhankelijke persoonlijkheid, die toeliet dat ze onder de macht zat van haar ex-man”*.¹²⁷ En ook met wat er over haar gezegd is, bijvoorbeeld door Dutroux' ex-vrouw: *“Ze was sympathiek maar ze leefde helemaal onder zijn dominantie. Ik neem haar niks kwalijk.”*¹²⁸

¹²⁶ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 185.

¹²⁷ Caroline Van den Berghe, “Michelle Martin Is Geen Psychopate - Caroline van Den Berghe,” *VRT NWS*, 22 januari 2014, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/22/michelle_martin_isgeenpsychopate-carolinevandenbergh-1-1843841/.

¹²⁸ “De Vrouw Die Dutroux Verliet,” *De Standaard*, 5 mei 2004, <https://www.standaard.be/cnt/gm65qjj2>.

Odette laat ons een kijkje nemen in haar gedachten, zodat de lezer kan proberen te begrijpen wat zij zelf mogelijk niet kan begrijpen.

Gilles was pas elf, niet veel ouder dan die meisjes. Hij zou niet begrepen hebben wat die meisjes daar deden. Ik begreep het ook niet. Hoe had ik het kunnen uitleggen?¹²⁹

Haar herhaaldelijke pogingen om haar acties te rechtvaardigen of te ontkennen hebben een effect dat tegengesteld is aan wat ze probeert te doen. Ze bewijzen dat ze, ondanks alles wat ze heeft meegemaakt, nog steeds schuldig is aan het plegen van een vreselijke misdaad die heeft bijgedragen aan het collectieve trauma van de Belgische samenleving. In het volgende deel van de scriptie analyseer ik verschillende aspecten van de manier waarop Hemmerechts dit trauma in het boek weergeeft.

2.2.2 Hemmerechts als een deel van de verwerking van het Belgische trauma Dutroux

“Hemmerechts maakt van de misdaad een taboe. Door Michelle Martin te verbeestelijken speelt ze in op de aversie van de lezer, maar sluit ze de deur voor meer diepgaande vragen over hoe een mens zich kan verhouden tot zijn misdaden.”¹³⁰

Hemmerechts gebruikt in haar boek enkele strategieën die typisch zijn voor trauma literatuur, bijvoorbeeld fragmentatie of herhaling van motieven die in verband zijn met een traumatische ervaring.¹³¹ Fragmentatie is een verteltechniek die wordt gebruikt om de afbraak van tijd, identiteit en realiteit te illustreren die vaak optreedt bij traumatische ervaringen of de herinneringen eraan. Dit wordt bereikt door middel van literaire middelen zoals flashbacks, niet-linear vertellen, uitgestelde onthullingen of opzettelijke hiaten in de tekst.¹³²

¹²⁹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 183.

¹³⁰ Stijn Vanheule, “Wat Heeft Kristien Hemmerechts in Haar Nieuwe Boek Te Vertellen over Michelle Martin?”, 15 januari, 2014, <https://stijnvanheule.psychanalysis.be/wat-heeft-kristien-hemmerechts-in-haar-nieuwe-boek-te-vertellen-over-michelle-martin/>.

¹³¹ Leanne Dodd, “Transcending Genre: Narrative Strategies for Creating Literary Crime Fiction as a Subset of Trauma Literature,” in *Topography of Trauma: Fissures, Disruptions and Transfigurations*, onder redactie van Danielle Schaub, Jacqueline Linder, Kori Novak, Stephanie Y. Tam, en Claudio Zanini (Leiden: Brill, 2019), p. 244.

¹³² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 241.

In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien hoe het boek de emoties van Odette benadert als een instrument om haar menselijkheid te onderzoeken. Ik heb ook Odette's persoonlijke trauma's geïntroduceerd als een onderdeel van de constructie van haar karakter. In de volgende alinea's zal ik verschillende motieven in het boek bespreken die volgens mij verband houden met het collectieve trauma van de Belgische samenleving. Op basis van de analyse van het boek wil ik bepalen of het boek de potentie heeft om te dienen als traumaliteratuur. Zoals ik eerder suggereerde zal ik als onderdeel van het proces ook de benadering van Malinconci in haar boek *Vous vous appelez Michelle Martin* vergelijken met het boek van Hemmerechts.

2.2.2.1 Motief van Lhermitte

Geneviève Lhermitte verschijnt in verschillende contexten in het boek en haar aanwezigheid dient verschillende functies. Haar persoon werd al in het eerste hoofdstuk genoemd in verband met het thema moederschap. In dit deel van de scriptie probeer ik haar betekenis te analyseren in de context van het trauma van de affaire en de poging om de dader te begrijpen.

Een opkomend aspect is Odette's poging om haar eigen schuld te verlichten door Lhermitte's gruwelijke daad te beschrijven. Odette worstelt in haar gedachten om te begrijpen waarom zij de meest gehate vrouw van België is, terwijl Lhermitte zo goed als vergeten is, ondanks het feit dat ze haar eigen kinderen had vermoord.

De meest gehate vrouw van België. Zo noemen ze mij. Veel gehater dan die vrouw die haar vijf kinderen heeft vermoord. Haar zijn de meeste mensen al vergeten. Ik niet.¹³³

Tegelijkertijd beweert Odette dat moordenaars van hun eigen kinderen niet gehaat worden. "*Andere dingen houden mij nu bezig, zoals de vraag: waarom worden moordenaarsmoeders niet gehaat?*"¹³⁴ Ze behandelt deze vraag ook in latere passages: "*Die vrouw wordt niet gehaat. Zij wordt geen monster genoemd. Met je eigen kinderen mag je doen wat je wilt.*"¹³⁵

¹³³ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 7.

¹³⁴ *Ibid.*, p. 8

¹³⁵ *Ibid.*, p. 156.

Ze probeert de lezer te overtuigen om zich af te vragen of het eerlijk is dat Lhermitte vergeten wordt, terwijl haar daden nooit vergeten zullen worden. “*Lhermitte is de moordenares. Een vijfvoudige kindermoordenares.*”¹³⁶ Martins betrokkenheid bij de misdaad in de hele Zaak-Dutroux is een thema dat vaak aan bod komt in het boek. Dat is niettemin geen poging van de schrijfster om de daden van Michelle Martin te verontschuldigen, maar om te proberen zich te inleven in de geheugen van de dader die in het reine probeert te komen met het kwaad dat hij heeft begaan en om zijn vermogen tot kwaad tegenover zichzelf te rechtvaardigen. Hemmerechts zelf ontkent dat ze Martin wil verontschuldigen. Ze zegt dat ze bijvoorbeeld de titel van het boek heeft gekozen om meteen de aandacht te vestigen op haar misdaad. Hemmerechts beweert dat op het moment dat ze van de misdaad hoorde, ze Martin meer haatte dan Dutroux, omdat ze het onbegrijpelijk vond dat een moeder zoeits ondenkbaars had kunnen doen.¹³⁷

De aanwezigheid van Lhermitte in het boek interpreteer ik ook op andere manieren. Het motief dient als een middel om het Belgische trauma aan te pakken. Hemmerechts contrasteert twee prominente vrouwelijke criminelen uit België. De lezer kan beïnvloed worden om zich in te leven in Odette’s personage en echt na te denken over waarom Michelle Martin zoveel meer gehaat wordt en of dat gepast is aangezien haar betrokkenheid bij de misdaad en de aard van de misdaad.

Het is echter geen toeval dat Hemmerechts het met deze moordenaar anders aanpakt dan met Michelle Martin. Lhermitte’s naam wordt in het boek 43 keer genoemd en dat is zeker niet onbedoeld. Lhermitte wordt bij haar echte naam genoemd, de onveranderde namen van de vermoorde kinderen, de leeftijden van sommige van hen en de afkomst van hun vader blijven ook onveranderd.

Mehdi. Zo heette Lhermittes jongste. Dat ventje was pas drie. Het enige zoontje na vier meisjes op een rij. Yasmine, Norah, Myriam, Mina en dan Mehdi. Ze moeten namen gezocht hebben die zowel Arabisch als Belgisch klonken. Behalve Mehdi. De vader zal gezegd hebben: mijn zoon krijgt een Marokkaanse naam.¹³⁸

¹³⁶ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 219.

¹³⁷ PointCulture TV, “Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi,” *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

¹³⁸ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 80.

De misdaad waarvan Odette zegt dat er niet meer over gesproken wordt en die bijna vergeten is door de Belgische samenleving, wordt hier gedetailleerder beschreven¹³⁹ dan de misdaden die het hoofdpersonage van de roman beging. Deze aspecten, samen met de reactie van Hemmerechts, die beweert geconfronteerd te zijn met het idee dan Michelle Martin uit de geschiedenis moet worden gewist, suggereren dat Hemmerechts' doel meer was dan een poging om het belang van de Zaak-Dutroux te temperen en het Belgische trauma te deconstrueren, een poging om te suggereren dat we moeten blijven praten over deze gruwelijke misdaden en te voorkomen dat ze worden vergeten.

Dat Hemmerechts de thematiek van deze misdaad opent, kan ook dienen als een aansporing voor de auteur zelf om in het boek de critici die haar hebben veroordeeld voor haar onderwerpkeuze voor de roman, rechtstreeks te confronteren.

In alle eerlijkheid: de ontvoering van An en Eefje, dat is bijna 20 jaar geleden. Dat is niet heel recent. De zaak-Lhermitte is recenter, en daar is al een film over gemaakt.¹⁴⁰

De film *A perdre la raison*, geïnspireerd door de zaak Lhermitte, werd uitgebracht in 2012, slechts 5 jaar nadat de misdaden werden gepleegd, en werd zelfs geselecteerd als de Belgische inzending voor Best Foreign Language film bij de 85th Annual Academy Awards.¹⁴¹ De vraag hoe het mogelijk is dat deze twee gruwelijke misdaden op zo verschillende manieren worden aangepakt, is wel relevant. Hemmerechts' bedoeling was echter niet om deze vraag in haar boek te beantwoorden, maar om de lezer te dwingen de vraag te stellen. In interviews over haar boek heeft ze echter haar mening over de vraag kenbaar gemaakt. Volgens haar leven mensen ook in een staat van ontkenning. Het is alsof mensen in België collectief besloten dat dit een te pijnlijke episode was om te bespreken, wat ze bizar vindt.¹⁴²

Ontkenning is een ander motief dat een prominente rol speelt in Hemmerechts' boek, en opnieuw kan het voorbeeld van de zaak Lhermitte dienen om het te illustreren.

¹³⁹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 148.

¹⁴⁰ Guus Bauer, "Recensie: Kristien Hemmerechts - de Vrouw Die de Honden Eten Gaf," *Tzum*, 25 januari 2014, <https://www.tzum.info/2014/01/recensie-kristien-hemmerechts-de-vrouw-die-de-honden-te-eten-gaf/>.

¹⁴¹ "Our Children," IMDb, 30 mei, 2012, geraadpleegd 4 augustus, 2024, <https://www.imdb.com/title/tt1660302/>.

¹⁴² PointCulture TV, "Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi," *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

Niet één keer in het boek worden de namen van Odette's slachtoffers genoemd; haar misdaden worden, wanneer ze genoemd worden, vrij algemeen beschreven, zonder details.

*“Lhermitte hád het tot in de puntjes gepland.”*¹⁴³ De misdaad van Lhermitte daarentegen wel – de namen van haar kinderen komen meerdere keren in het boek voor en de omstandigheden van haar misdaad worden specifiek beschreven.

[...] Eerst was het zoontje aan de beurt, daarna het jongste meisje en zo verder. De kinderen met wie ze 's morgens had ontbeten, heeft ze 's middags geslacht.

Hoe het haar moet hebben uitgeput!

Misschien heeft ze niet gesneden, maar gestoken. Steken is gemakkelijker dan snijden. [...]¹⁴⁴

Odette denkt na over de moord die iemand anders heeft gepleegd, in plaats van over haar eigen moord na te denken. Net zoals de Belgische samenleving volgens Hemmerechts ontkent dat deze misdaden hebben plaatsgevonden, probeert Odette ze voor zichzelf ook te ontkennen. Ik interpreteer dit als een poging van Hemmerechts om het proces van omgaan met trauma en tragische gebeurtenissen te illustreren. Ze doet het via het hoofdpersonage van de roman dat in haar gedachten probeert om te gaan met de vele trauma's die moeten worden verwerkt op een vergelijkbare manier als de Belgische samenleving met haar eigen trauma's moet omgaan.

Volgens mij draagt het motief van Lhermitte vele verborgen betekenissen met zich mee. Het dient ook als een andere analogie gericht op de lezer die Hemmerechts' boek pakte en besloot het te lezen. Het vertegenwoordigt de menselijke fascinatie voor misdaad en de poging om de geest van de dader te begrijpen, zelfs door iemand die zelf de dader is van een misdaad die de dood van kinderen veroorzaakte.

Anouk keurt mijn interesse voor Geneviève Lhermitte af. Mijn 'ziekelijke, morbide interesse' noemt ze het. Ik kan me beter over mijn eigen daden vragen stellen. Zal ze die nog eens opsommen?¹⁴⁵

¹⁴³ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 147.

¹⁴⁴ *Ibid.*, p. 148.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 151.

Psychotherapeute Anouk, een van de twee personages die samen met zuster Virginie actief aanwezig zijn in het heden, dient soms als middel om Odette met niet alleen haar gedachten maar ook haar daden te confronteren. In het boek stelt Odette veel vragen over deze moorden die ze op geen enkele manier kan beantwoorden. Net zoals het moeilijk is om antwoorden te vinden op sommige vragen over de Zaak-Dutroux.

Heeft ze nog gauw met haar vingertoppen het lemmet getest voor ze het in haar tas liet verdwijnen? Heeft ze het toen ze thuiskwam extra gewet? [...] Wat heeft ze met het bloed gedaan dat uit hun keeltjes spoot? Heeft ze het na elke moord weggewassen? Heeft ze telkens schone kleren aangetrokken voor ze de trap afging om het volgende kind naar boven te lokken?¹⁴⁶

Maar de aanwezigheid van soortgelijke vragen dient niet als een poging om Anouks mening te ondersteunen dat Odette's fascinatie voor Lhermitte morbide en pervers is. Ze zijn er om de lezer aan het denken te zetten over welke functie hun aanwezigheid in het boek heeft. In het hoofd van de dader, wiens gedachten we lezen, is er haar eigen poging om de dader te begrijpen en vragen te stellen. Proberen een dader te begrijpen die ze bijvoorbeeld in de volgende passage zelf veroordeelt: “*Voor de moordenaressmoeders bid ik niet. Toen niet en nu niet. Nooit zal ik voor hen bidden,*”¹⁴⁷ schrijft zeker andere menselijke eigenschappen toe aan Odette waaraan het vorige hoofdstuk was gewijd. De lezer wordt er echter ook door aangesproken. Ik interpreteer hun aanwezigheid als een poging van Hemmerechts om de lezer gerust te stellen dat het in orde is om vragen te stellen over dingen en gebeurtenissen die we niet begrijpen in een poging ze te begrijpen. Tegelijkertijd interpreteer ik het als de verdediging van haar eigen roman. Net zoals ieder van ons het recht heeft om antwoorden te zoeken op misschien onbeantwoorbare vragen, heeft zij het recht om antwoorden te zoeken op haar eigen vragen. “*Voor mij is schrijven de plek waar ik het recht heb om vrijuit te denken, om mezelf vragen te stellen.*”¹⁴⁸

¹⁴⁶ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 148.

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 93.

¹⁴⁸ Jean-Claude Vantroyen, “‘J’ai Voulu Entrer Dans La Tête de Michelle Martin,’” *Le Soir*, 28 april 2014, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: „*L’écriture pour moi est le lieu où j’ai le droit de penser librement, de me poser des questions.*“ <https://www.lesoir.be/art/530753/article/culture/livres/2014-04-28/j-ai-voulu-entrer-dans-tete-michelle-martin>.

2.2.2.2 Schuldontkenning of schuldbekentenis?

Ik noemde schuldontkenning in het hoofdstuk over de constructie van het karakter van Odette. De volgende passage gaat dieper in op dit motief. Het al dan niet accepteren van schuld en verantwoordelijkheid voor je daden is een van de hoofdthema's in het hele boek. Als men probeert om te gaan met het trauma van gruwelijke gebeurtenissen, is het erkennen van de schuld van de daders een factor die troost kan bieden. Op dezelfde manier kan het een manier zijn om trauma's te verwerken in het aangezicht van de harde realiteit – dat wil zeggen, dat Martin geen spijt heeft van haar daden. Hoe benadert Hemmerechts deze vraag in haar boek?

Odette verwerkt haar eigen schuldgevoel in haar gedachten op verschillende manieren. Een van de manieren is juist door te proberen te wijzen op de gruwelijkheid van andere misdaden te vergelijken met haar eigen misdaden. De belangrijkste van deze misdaden is het Lhermitte-motief dat hierboven is besproken, maar het is niet de enige soortgelijke misdaad waarmee de lezer wordt geconfronteerd. En de misdaad, waar de titel van het boek naar verwijst, is beduidend minder dan men zou verwachten. De misdaad waarvoor Odette in de gevangenis zit, dringt het hele boek door en is voortdurend aanwezig in de gedachten van de lezer, maar Odette spreekt er slechts zijdelings over. Er worden echter ook veel misdaden gepleegd door andere personen. Een daarvan is de zaak van een andere moord gepleegd door een moeder. In dit geval wordt de naam van de moordenaar echter niet genoemd en ik heb uit de beschikbare informatie niet kunnen opmaken wat het misdrijf is.

Dit is een van de sleutelmomenten om te begrijpen hoe diep Odette in een staat van ontkenning van haar eigen schuld zit, die ik in verschillende situaties heb gezien. In de eerste vertelt Odette hoe toen een buurvrouw een van de moordenaressmoeders in epileptische shock aantrof, ze bij de drie jongste kinderen ging kijken, maar controleerde niet of deze leefden. Net als de ambulancemedewerkers die ze had gebeld om hun moeder te helpen. Niemand is op dat moment de gedachte binnengevallen dat de moeder van deze kinderen zo'n afschuwelijke daad kon begaan. Door deze situatie te beschrijven nodigt Odette echter uit tot een vergelijking tussen haar passiviteit en de passiviteit van de individuen in deze zaak. *“Die zullen zich nu allemaal wel afvragen: ‘Hadden we de kindjes niet kunnen redden? Is het ook niet een beetje onze schuld?’”*¹⁴⁹ Ze poneert de hypothese dat als ze meteen waren gecontroleerd, sommige van de kinderen misschien nog in leven

¹⁴⁹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 40.

zouden zijn, waardoor de zaak direct in verband wordt gebracht met haar eigen misdaad. Als Odette bij de meisjes was gaan kijken, hadden ze misschien nog geleefd. *“Ik hoop dat die buurvrouw zich haar leven lang schuldig voelt. En ook de ambulanciers, die te stom waren om zelf naar de kinderen te gaan kijken.”*¹⁵⁰

Odette vraagt zich af of de buurvrouw en de ambulanciers zich medeplichtig voelen aan de dood van de kinderen. Tegelijkertijd voegt ze eraan toe dat ze hoopt dat wel. Men kan zich afvragen of deze analogie kan dienen als een onbewuste erkenning van de eigen schuld. Als we naar slechts twee geselecteerde citaten kijken, kunnen we deze interpretatie geven. Gezien de rest van deze passage is het echter duidelijk dat dit motief niet dient als een manier voor Odette om haar geweten te sussen ondanks dat ze zich bewust is van haar fouten, maar als een manier om haar schuld en de ernst van de misdaad waarvoor ze is veroordeeld te ontkennen. De reflectie over het schuldgevoel gaat over in een andere passage waarin Odette erop wil wijzen dat haar veroordeling, niet alleen door de rechtbank maar ook door de maatschappij, volgens haar onterecht is.

[...] Hoe dikwijls is dat niet over mij gezegd: ze had hen kunnen redden. Gooi haar in de gevangenis, want ze had hen kunnen redden. Ze is een slechte vrouw, want ze had hen kunnen redden. Ze mag nooit vrijkomen, want ze had hen kunnen redden. Ze heeft niets gedaan om hen te redden, terwijl ze hen had kunnen redden. Ze verdient de doodstraf, want ze had hen kunnen redden.

Altijd opnieuw. Als een plaat die hapert.

Ik zit al zestien jaar in de gevangenis omdat ik hen niet heb gered terwijl ik hen had kunnen redden. Volgens hen. Ze waren er niet bij, maar ze weten pertinent zeker dat ik die meisjes had kunnen redden.

Als het allemaal zo gemakkelijk was. [...] ¹⁵¹

Een terugkerende argument is het feit dat niemand van degenen die haar veroordelen erbij waren, en dus niet de hele waarheid kunnen kennen. Het feit dat dit een verklaring is die rechtstreeks door de dader van de misdaden is afgelegd, versterkt de algemene indruk dat dit op geen enkele manier een verontschuldiging van Michelle Martin is. Naar mijn mening bevestigen soortgelijke pathetische momenten van zelfmedelijden

¹⁵⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 41.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 40.

waarmee de lezer wordt geconfronteerd dat haar veroordeling verdiend is en benadrukken ze haar bijdrage aan de misdaad. Een ander veelzeggend aspect is Odette's totale onwetenschap van het feit dat als ze had besloten om te handelen en bijvoorbeeld de politie te bellen, haar straf waarschijnlijk veel korter zou zijn geweest dan wat haar te wachten stond, zelfs als de ontvoerde meisjes niet meer levend waren.

Odette probeert haar schuld te verzachten door de manier waarop ze praat over de misdaad waarvoor ze is veroordeeld. Men ziet hier bijvoorbeeld een poging om de aard van de misdaad te verzachten door haar daden *niet-daden* te noemen. Ik interpreteer het gebruik van deze term als een poging om haar aandeel in de misdaad te minimaliseren. Om uit te drukken dat ze niet werd veroordeeld voor wat ze deed, maar eerder voor wat ze niet deed, ook al droeg ze actief bij aan de misdaden door haar eigen keuzes.

[...] Anouk zegt: 'M is verleden tijd voor jou. Jij moet nu over je eigen daden nadenken.'

Mijn niet-daden: ik ben de vrouw die niet in de kelder is afgedaald om de ontvoerde meisjes eten te geven terwijl hun ontvoerder, mijn echtgenoot, in de gevangenis zat. [...] ¹⁵²

Hand in hand met deze benadering is dan ook het feit dat Odette op bijna geen enkel moment haar eigen schuld toegeeft. Anouk probeert Odette te confronteren, haar aan het denken te zetten over haar eigen schuld en haar eigen misdaden. Vanuit mijn perspectief dient ze hier als een stem van het geweten, die probeert Odette verantwoordelijkheid te laten nemen. Helaas faalt zij echter in dat opzicht. Gedurende het grootste deel van het boek weigert Odette haar schuld te accepteren, door anderen de schuld te geven of door de werkelijke gebeurtenissen actief te ontkennen.

Op een van deze momenten vertelt Anouk Odette dat een van de overlevende slachtoffers een boek heeft geschreven over haar ervaringen. ¹⁵³ "Het zal vol leugens staan," ¹⁵⁴ reageert Odette op deze informatie zonder een greintje medeleven voor het slachtoffer. Vervolgens verontschuldigt ze haar voor haar reactie en zegt ze tegen Anouk dat ze het boek zal lezen als Anouk dat wil. Ze aanvaardt echter nog steeds geen verantwoordelijkheid voor haar rol in alle misdaden.

¹⁵² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 182.

¹⁵³ Hemmerechts verwijst hier naar het boek *Ik was twaalf en ik fietste naar school* van Sabine Dardenne, aantekening van de auteur.

¹⁵⁴ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 245.

‘Als je het doet, moet je het doen omdat je het wilt doen. Uit respect voor haar. En om de consequenties van je daden onder ogen te zien.’
Zijn daden, denk ik, niet de mijne.¹⁵⁵

M de schuld geven is een van de belangrijkste manieren waarop Odette haar schuld ontkent. “Door zijn schuld had ik in voorarrest gezeten en een miskraam gehad,”¹⁵⁶ zegt Odette, die haar ex-man hielp de vrouwen te ontvoeren die M vervolgens verkrachtte.¹⁵⁷ Odette beweert dat ze alles deed uit angst voor M en volledig onder zijn invloed was. Dat betekent echter niet dat ze geen verantwoordelijkheid moet nemen voor haar daden. Odette zoekt daarentegen andere manieren om haar daden te rechtvaardigen, vooral tegenover zichzelf, gezien de vorm waarin het boek is geschreven.

Odette geeft haar moeder de schuld van haar ongelukkige leven, ze geeft haar ex-man de schuld, ze geeft de media de schuld, die volgens haar te harde oordelen vellen en de waarheid verdraaien. Dit bevestigt het betwijfelen van haar bewering dat ze “*de meest gehate vrouw van België*” is, maar ook andere stellingen zoals: “*Wat die journalisten ook niet beseffen, of niet weten, of niet willen weten [...]*”¹⁵⁸ of “*Ik heb de honden eten gegeven. Dat staat in alle kranten. Wie ben ik om het tegen te spreken?*”¹⁵⁹ Maar zal de lezer op enig moment Odette schuld horen bekennen en berouw horen tonen?

Ja en nee. Het woord *schuld* komt in het boek in verband met Odette’s misdaden nooit voor. Maar er bestaan verschillende momenten waarop Odette haar aandeel in de misdaden erkent of zelfs de spijt betuigt die al besproken is in het eerste hoofdstuk. In de passages waarin ze haar betrokkenheid bij de misdaden toegeeft, probeert ze zich echter opnieuw te verontschuldigen door de omstandigheden die haar volgens haar tot haar daden of *niet-daden* dreven.

Ik kon niet geloven dat die kinderen daar zaten. Maar ik wist dat hij ertoe in staat was. Die man was tot alles in staat. Ik niet. Ik kon die trap niet afgaan

¹⁵⁵ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 245.

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 118.

¹⁵⁷ In 1989 werden beiden veroordeeld tot gevangenisstraffen voor eerdere misdaden, Marc Dutroux tot 13 jaar en Michelle Martin tot vijf jaar. Beiden werden echter vervroegd vrijgelaten. Martin zat slechts 2 jaar van haar straf uit, Dutroux slechts 3, aantekening van de auteur. Sofie Staelraeve and Paul 't Hart. “Dutroux and Dioxin: Crisis Investigations, Elite Accountability and Institutional Reform in Belgium,” in *Governing after Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*, onder redactie van Arjen Boin, Allan McConnell, and Paul 't Hart, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), p. 153.

¹⁵⁸ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 185.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 183.

om de kinderen eten te geven. Er stond een kast voor de ingang en die moest ik wegschuiven, maar ik kon het niet, ik kon het echt niet.¹⁶⁰

Een geloofwaardig feit dat aan de lezer wordt gepresenteerd via het personage van Odette, en dat wordt bevestigd door de beschikbare verslagen van de echte Michelle Martin, is haar houding “*dat hoef ik niet te weten*”.¹⁶¹ Odette heeft ervoor gekozen om blind te zijn voor het feit dat de meisjes vastzaten in de kelder, ze heeft ervoor gekozen om te doen alsof ze er niet echt waren. “*Het zal wel waar zijn dat die meisjes in de kelder opgesloten zaten. Iedereen zegt het en M heeft het bekend. Ik heb ze nooit gezien. Ik hield mij daar niet mee bezig.*”¹⁶² Is er dus op enig moment een moment dat za haar schuld accepteert?

Mijn antwoord is weer dubbelzinnig. Er is een bepaalde passage waarin Odette inderdaad de verantwoordelijkheid voor haar eigen daden accepteert. Ze verzwijgt niet de redenen waarmee ze rechtvaardigt waarom ze de meisjes niet hielp, maar op dit specifieke moment in het boek geeft ze wel toe dat ze hen ondanks deze redenen had moeten helpen. Wat echter gezien kan worden als een breekpunt in haar schuldaanvaarding, heeft weer te maken met haar eigen kinderen. Ze geeft haar schuld pas toe als haar kinderen de gevolgen van hun moeders daden moeten trotseren. Het is dus niet duidelijk of ze echt gelooft dat ze schuldig is of alleen maar bereid is haar schuld toe te geven om haar kinderen te verdedigen.

‘Is er iemand onder jullie die zijn kind, als het om een brood vraagt, een steen zou geven? Of een slang, als het om een vis vraagt?’ Matteüs 7. En daarna volgt: ‘Behandel anderen dus steeds zoals je zou willen dat ze jullie behandelen. Dat is het hart van de Wet en de Profeten.’ Op dat punt ben ik schromelijk tekortgeschoten. Ik had de kinderen eten moeten brengen. Honden of geen honden, hoofdpijn of geen hoofdpijn, angst of geen angst, ik had hen moeten behandelen zoals mijn eigen kinderen, mijn eigen vlees en bloed. Daar zal ik mijn verdere leven boete voor moeten doen. Ík zal er boete voor doen, niet mijn kinderen.

Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa.¹⁶³

¹⁶⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 182–83.

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 189.

¹⁶² *Ibid.*, p. 242–243.

¹⁶³ *Ibid.*, p. 232–233.

Het is niet alleen de woordkeuze die hier belangrijk is, maar ook de vorm waarin deze passage aan ons wordt overgebracht. Haar schuldbekentenis wordt hier afgesloten met de uitspraak *mea culpa* (in het Latijn *mijn schuld*) en wordt drie keer achter elkaar herhaald. Deze herhaling is een ander terugkerend motief. Odette herhaalt bepaalde woorden of zinnen door het hele boek heen, vaak precies drie keer. We kunnen misschien een verbinding vinden tussen het getal drie en geloof, aangezien het getal drie de heilige Drie-eenheid vertegenwoordigt.

Ik zie echter de reden hierachter eenvoudiger. Ze gebruikt doorgaans herhaling op deze manier als ze iets wil benadrukken dat belangrijk voor haar is: “*Ik weet niet wat het is, maar het is geen liefde, het is geen liefde, het is geen liefde,*”¹⁶⁴ zegt ze met betrekking tot moordende moeders na het opwerpen van de hypothese dat deze vrouwen ervan overtuigd zijn dat ze moorden uit liefde. Er kan geen twijfel bestaan over de kromheid van zo’n uiting van liefde. “*En naar zee gaan, naar zee gaan, naar zee gaan,*”¹⁶⁵ presenteert ze haar streven naar vrijheid. In deze situaties vertelt Odette niet alleen haar herinneringen en gedachten, maar richt ze zich tot zichzelf. Op een gegeven moment benadrukt ze in een ruzie met M: “*‘Het spijt me, het spijt me, het spijt me.’ Eindeloos herhaald.*”¹⁶⁶ M gelooft niet dat ze het in de confrontatie echt meent, maar Odette bevestigt in haar hoofd dat de spijt echt is, hoewel misschien niet om de redenen die M vereist. “*En het speet me echt.*”¹⁶⁷ In confrontatie met de gedachten aan de ex-man verschijnt ook een ander voorbeeld: “*Hij bestaat niet meer, hij bestaat niet meer, hij bestaat niet meer. Hij kan mij niets meer doen.*”¹⁶⁸ In een ander voorbeeld herinnert ze zichzelf eraan dat ze moet ademen. Hoewel dit geen herhaling van een exacte zin is, kan het motief van drievoudige herhaling worden toegepast op het werkwoord *ademen*. “*Diep inademen. En uitademen. Niet vergeten uit te ademen.*”¹⁶⁹ Ik concludeer dan ook dat de keuze van herhaling in de context van schuldaanvaarding suggereert dat Odette de woorden die ze uitspreekt gelooft of wil geloven.

¹⁶⁴ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 22.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 55.

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 204.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 68.

¹⁶⁹ *Ibid.*, p. 207.

2.2.2.3 Verdieping van het trauma

Het is deze schuldbekentenis van Odette die ik interpreteer als onderdeel van haar eigen proces om in het reine te komen met haar eigen trauma. Odette worstelt zelf met verschillende trauma's die intern onopgelost lijken en al besproken zijn in eerdere passages van deze scriptie, of het nu gaat om het verlies van haar vader op jonge leeftijd, haar gecompliceerde relatie met haar moeder, de daaropvolgende dood van haar moeder, of alle aspecten van haar leven die te maken hebben met de invloed van de manipulator M, toen ze te maken kreeg met psychische en fysieke terreur.

Mijn doel is niet om in twijfel te trekken of het al dan niet de bedoeling van Hemmerechts was om in het reine te komen met het trauma van Dutroux, maar in hoeverre de auteur bewust of onbewust kan hebben bijgedragen aan deze discussie door middel van haar boek. In de inleiding van subhoofdstuk *Hemmerechts als een deel van de verwerking van het Belgisch trauma Dutroux* besprak ik zijdelings de voordelen en valhuilen van het confrotieren van trauma bij het verwerken ervan. In de volgende regels zal ik me richten op de motieven die ik mogelijk kwetsend vind voor overlevenden of mensen met soortgelijke ervaringen, maar ook voor degenen die indirect door de tragische gebeurtenissen zijn getroffen.

Het eerste van de geanalyseerde aspecten houdt rechtstreeks verband met de conclusies van het vorige subhoofdstuk. Op basis van de boekanalyse stel ik hier dat Odette schuld bekent voor haar daden. Ik vind deze passage echter meer dan troostend, potentieel kwetsend, vooral voor de overlevenden van de slachtoffers. Een soortgelijk potentieel traumatisch aspect vind ik ook in de volgende passage:

Ik vind het verschrikkelijk voor die ouders dat ze hun kinderen kwijt zijn. Dat is het ergste wat een mens kan overkomen. Ik ben ook moeder, ik lijd voor hen. Er gaat geen dag voorbij dat ik niet aan hen denk.¹⁷⁰

Gebaseerd op de reacties van de ouders van de slachtoffers, niet alleen op het boek, maar ook op Michelle Martin zelf, waarmee ik tijdens mijn onderzoek werd geconfronteerd, lijkt het erop dat een soortgelijke erkenning van schuld of uiting van medeleven niet van de echte Michelle Martin afkomstig was. Ook hebben ze geen antwoorden gekregen op veel van de vragen die Hemmerechts in haar boek probeert te

¹⁷⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 246.

beantwoorden. Naar zeggen wilde Martin slachtoffers en overlevenden van de misdaden ontmoeten en hun vragen beantwoorden na haar vrijlating in 2012. “*Dit komt véél te laat,*” reageerde de moeder van An, Betty Marchal, in een interview met *Gazet van Antwerpen*. “*Ze heeft nooit iets willen zeggen, maar nu ze vrijkomt, is ze plots bereid om haar verhaal te doen? Voor mij hoeft dat niet meer. Ik wil dat mens niet zien.*”¹⁷¹ Hemmerechts geeft antwoorden op vragen over Odette’s daden door middel van haar gedachten en haar woorden, maar dit is niet de echte Michelle, alleen haar verbeelding, die niet overeenkomt met de werkelijkheid.

Een ander literair middel dat ik mogelijk traumatisch vind voor de nabestaanden is het trauma van de vroegtijdige dood. Op veel plaatsen creëert Hemmerechts een contrast tussen Odette’s denken over haar vroegtijdige dood en de vroegtijdige dood van het slachtoffer, waar ze niet aan probeert te denken, of niet aan kan denken. Dit contrast wordt niet expliciet opgeroepen in de tekst zelf, maar het is duidelijk dat de auteur verwacht dat de lezer zich bewust is van dit contrast. Odette vindt het bijvoorbeeld jammer dat haar vader niet langer heeft geleefd: “*Hij was de goedheid zelve, zegt iedereen die hem heeft gekend. Te goed, Een hart van suikerbrood. En hoe anders was alles geweest als hem meer tijd op aarde was vergund.*”¹⁷² Op een andere plek in het boek rouwt ze om haar moeder, die stierf toen Odette al in de gevangenis zat en ze haar begrafenis niet kon bijwonen. “*Arme mama, die veel te vroeg is weggerukt.*”¹⁷³ En zuster Virginie troost haar: “*Het is altijd te vroeg, zegt Zuster Virginie, voor hen van wie we houden.*”¹⁷⁴ In een andere passage vertelt ze over haar miskraam die ze na haar arrestatie voor haar eerste gevangenisstraf onderging.¹⁷⁵ Ze legt niettemin geen verband tussen de vroegtijdige dood van haar kind en de vroegtijdige dood van kinderen van andere ouders. Het literaire doel van een dergelijke benadering is duidelijk – Hemmerechts construeert een beeld van Odette die niet in staat is tot empathie – ze ervaart haar eigen verlies van een kind en haar eigen hechte relaties met haar ouders, en voelt lijden wanneer die relaties worden verstoord of verbroken door externe omstandigheden, maar is niet langer in staat om de lijn te trekken dat zij de externe omstandigheid is die vergelijkbaar (of groter) lijden heeft veroorzaakt bij anderen. Hoezeer dit literaire middel door zijn contrast ook kan werken

¹⁷¹ “Martin Wil Slachtoffers Ontmoeten,” *Gazet van Antwerpen*, August 29, 2012, <https://www.gva.be/cnt/aid1231429>.

¹⁷² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 10.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 8.

¹⁷⁴ *Ibid.*, p. 118.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 7.

voor een geloofwaardige weergave van de innerlijke wereld van een harteloos personage, is het aan de andere kant potentieel zeer kwetsend voor de overlevenden.

Het zijn passages zoals deze die het boek gebruikt en die een trauma-reactie kunnen triggeren en potentieel secundair kwetsend voor de direct getroffenen of voor iedereen met een soortgelijke ervaring. Als laatste voorbeeld dat ik als een potentiële *trigger* zie, wil ik een passage van het boek noemen die ik als een van de meeste controversiële beschouw die Hemmerechts ons via Odette aanbiedt. Dit is een situatie waarin Odette verklaart dat als ze een nieuwe kans in haar leven zou krijgen, ze alles op dezelfde manier zou doen. Uit puur egoïstische overwegingen zou ze voor haar kinderen kiezen ten koste van vier onschuldige levens die door haar schuld werden vernietigd.

Soms denk ik: als ik opnieuw kon beginnen, zou ik alles precies hetzelfde doen. Je kunt in het leven niet kiezen. [...] Je kunt niet zeggen: ik wil zijn kinderen, maar niet hem. Je moet via hem passeren om de kinderen te hebben. En die kinderen zijn super.¹⁷⁶

Hoewel Hemmerechts deze passage gebruikt om een geloofwaardig beeld te scheppen van een egoïstische onempathische plegger van misdaden, en ook om een van de belangrijkste motivaties voor haar levenskeuzes te benadrukken – haar eigen kinderen – is het potentieel zeer kwetsend voor alle overlevenden en slachtoffers van niet alleen deze misdaden maar vergelijkbare misdaden.

2.2.3 Aanpak van Nicole Malinconi en vergelijking met Kristien Hemmerechts

Zoals al vermeld is in het vorige hoofdstuk, wordt de lezer in het boek *Vous vous appelez Michelle Martin* geconfronteerd met de echte Michelle Martin. Dit aspect kan leiden tot een groter begrip van de dader, gezien de representatie van echte gedachten, maar in de context van traumaverwerking vind ik dat deze benadering mogelijk meer vatbaar is voor hertraumatisering van overlevenden en slachtoffers. Hoewel de door Kristien Hemmerechts geconstrueerde Martin en de door Nicole Malinconi verbeelde Martin inhoudelijk niet veel van elkaar verschillen, verliezen we in Malinconi's boek de mogelijkheid tot afstand die de gefictionaliseerde versie van Hemmerechts biedt. Sommige uitspraken vallen de lezer dus meer op dan die van de fictieve representatie van Michelle.

¹⁷⁶ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 40.

Een van alle voorbeelden is een van de meest schokkende uitspraken tijdens hun interviews: “*Hij gaat verder over de hond: "Ja, zo ben ik; ik kan het niet verdragen om zelfs maar een dier te zien lijden."*”¹⁷⁷ Malinconi zelf is in shock op het moment van deze verklaring.

Ik zeg: Michelle, twee kinderen hebben alleen in de kelder geleden, zijn helemaal alleen gestorven. Het is bijna als een smeekbede van mijn kant. Ik ben zo van streek dat ik haar antwoord niet eens hoor. Of misschien vergeet ik het meteen.¹⁷⁸

Dit is het belangrijkste verschil in de aanpak van de auteurs. Nicole Malinconi is in de positie om Martin rechtstreeks te confronteren. Ze kan haar vragen stellen en ze kan reageren op wat Martin zegt. Door dit te doen neemt ze enige verantwoordelijkheid en spreekt ze niet alleen voor zichzelf, maar mogelijk ook voor iedereen die soortgelijke vragen heeft gesteld en niet de gelegenheid heeft gehad om antwoorden te vinden. Tegelijkertijd wordt de lezer van Malinconi’s boek geconfronteerd met haar meningen over het personage van Martin. Dat is iets wat ontbreekt in Hemmerechts’ boek, en dat is niet alleen omdat Hemmerechts niet de kans heeft gehad om Michelle te ontmoeten. In haar benadering kiest Hemmerechts voor de ik-vorm en presenteert ze haar idee van Martins innerlijke wereld, maar ze geeft de lezer niet haar mening over haar persoon. In dit opzicht kiest Hemmerechts voor een veiliger pad, aangezien alles wat gerepresenteerd wordt verborgen kan worden achter pure verbeelding.

Maar ze reflecteert op geen enkel moment op haar eigen positie ten opzichte van Martin. Ze kiest een literaire vorm waarbij ze geen enkel risico loopt, terwijl dat risico misschien nodig was geweest om dit boek overtuigend te maken.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*, (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Prosigue con lo del perro: Sí, yo soy así; no soporto ver sufrir, incluso a un animal.*”, p. 96.

¹⁷⁸ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Digo: Michelle, dos criaturas sufrieron solas en el sótano, murieron totalmente solas. Es casi como una súplica, por mi parte. Estoy tan turbada que ni siquiera oigo su respuesta. O, tal vez, la olvido al instante.*”, p. 96.

¹⁷⁹ Sander Bax, “Michelle Martin Als Buikspreekpop,” *De Reactor*, 3 maart 2014, <https://www.dereactor.org/teksten/michelle-martin-als-buikspreekpop>.

Zoals gesteld, verschillen de boeken niet veel wat thema's en motieven betreft. In beide spelen menselijkheid, moederschap, Martins relatie met haar moeder, haar leven onder invloed van Marc Dutroux en haar aanvaarding van verantwoordelijkheid voor de daden die ze heeft gepleegd, een rol. Hemmerechts' benadering geeft haar een grote creatieve vrijheid en via haar boek krijgen we een kijkje in aspecten van het leven van Martin en Dutroux die voor velen ondenkbaar zijn. Een van deze taboes is bijvoorbeeld het onderwerp seksualiteit, dat in het boek wordt geïllustreerd met veel gedetailleerde seksscènes. "*Het enige wat M interesseerde was zijn penis. Een ijsje waar sperma uit kwam. 'Slik het in', zei hij. 'Slik het gewoon in.'*"¹⁸⁰ Zoals gezegd is dit geen motief van de eerste orde; door deze episodes maakt Hemmerechts het beeld van de twee daders en de dynamiek van hun relatie compleet. De vraag of het ook een potentiële trigger is voor overlevenden en slachtoffers van seksueel getinte misdaden rijst zeker. Het antwoord op deze vraag is echter niet het onderwerp van deze scriptie.

De vorm die Malinconi ons presenteert, geeft haar geen creatieve ruimte. Malinconi wil aan de lezers geen verhaal te vertellen, maar de waarheid. De auteur zelf beweert overigens dat haar boeken gebaseerd zijn op waargebeurde verhalen en interviews, omdat ze niet kan verzinnen. Malinconi wilde geen fictie schrijven omdat de vragen echte vragen waren die mensen stelden en stellen.¹⁸¹

Malinconi bespreekt in haar boek ook de motieven om Martin te ontmoeten. Het was Martin die de schrijfster benaderde, niet andersom, zoals het geval was bij Hemmerechts.¹⁸² Ik denk dat een van de redenen waarom Hemmerechts Martin niet kon ontmoeten, haar ervaring met Nicole Malinconi was. Tegelijkertijd was een van de voorwaarden van haar vrijlating in 2012 dat ze geen interviews mocht geven of contact mocht opnemen met slachtoffers of hun families.¹⁸³ De omstandigheden van het ontstaan en de publicatie van het boek zijn controversieel. Malinconi werd niet alleen geconfronteerd

¹⁸⁰ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 65.

¹⁸¹ PointCulture TV, "Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi," *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

¹⁸² Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*, (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), p. 17.

¹⁸³ Michaël Torfs, "Former Wife of Child Killer Marc Dutroux to Be a Free Woman without Conditions," *VRT NWS*, 24 augustus 2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/en/2022/08/24/former-wife-of-child-killer-marc-dutroux-to-be-released-without/>.

met ethische vragen over het gekozen onderwerp, ze publiceerde het boek ook ondanks de afkeuring van Martin.

Vandaag, in mei 2007, keurt u deze tekst af, omdat u denkt dat deze u zou kunnen schaden, en vraagt u mij om het niet te publiceren. Er werd iets objectiefs verwacht, zegt u.¹⁸⁴

Met de ethische vraag die Malinconi zichzelf stelt: “*Zou het publiceren van de tekst dus betekenen dat ik uw vertrouwen verraad?*”¹⁸⁵ werpt ook de vraag op van de wet, en of Malinconi, door het publiceren van dit boek, de wet op de *Defamation and Privacy Law* in Belgium heeft geschonden.¹⁸⁶ De publicatie is echter niet stopgezet en, volgens bronnen die zijn nagetrokken, zijn er geen verdere juridische stappen ondernomen door Martin, die heeft aangegeven bang te zijn dat het boek haar beroep zou kunnen schaden. “*Dat de tekst haar slecht zou uitkomen bij de rechtbank die binnenkort haar verzoek om voorwaardelijke vrijlating zal beoordelen. Ze zegt: ‘Ik voel me veroordeeld.’ Ze zegt: ‘Ik ben bang.’*”¹⁸⁷

Op theoretisch niveau stond Hemmerechts voor een soortgelijk dilemma. Martin weigerde met Hemmerechts te praten en maakte duidelijk dat ze niets met haar boek te maken wilde hebben. Hemmerechts loste de juridische kwestie echter op door Martin te hernoemen als Odette, Marc Dutroux verschijnt hier alleen als M, Bernard Weistein – medeplichtige van Marc Dutroux, die door Dutroux werd vermoord – als W. Dagblad *De Standaard* reageert op de hernoeming als volgt: “*Dat Martin in het boek Odette heet, heeft alleen een juridische reden.*”¹⁸⁸ Het is moeilijk te beoordelen of de juridische kwestie echt de reden is voor de naamsverandering, aangezien bijvoorbeeld de naam van de moordenaar Lhermitte ongewijzigd is. In de passages over de film die over haar zaak is gemaakt, staan

¹⁸⁴ Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*, (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Hoy, en mayo de 2007, desaprueba usted este texto, considera que podría perjudicarla, me pide que no lo publique. Se esperaba, dice, algo no subjetivo.*”, p. 18.

¹⁸⁵ *Ibid.*, uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Publicar el texto supondría, port anto, traicionar su confianza?*”, p. 19.

¹⁸⁶ “*Defamation, Privacy and Data Protection Law in Belgium*,” *Carter-Ruck*, geschreven door Frederic Debusseré, 1 juni 2022, geraadpleegd 6 augustus 2024, <https://www.carter-ruck.com/law-guides/defamation-and-privacy-law-in-belgium/>.

¹⁸⁷ Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*, (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*que el texto le hará un flaco favor ante el tribunal que pronto va a juzgar su petición de libertad condicional. Dice: Me siento juzgada. Dice: Tengo miedo.*”, p. 127

¹⁸⁸ Marc Reynebeau, “*De Vrouw Die van Michelle Odette Maakte*,” *De Standaard*, 18 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140117_00934322.

de volgende zinnen in het boek: “[...] *wel die arts en de ex-echtgenoot hebben geprobeerd de film tegen te houden, maar dat is mislukt. In de film werden andere namen gebruikt en dus konden ze niets doen.*”¹⁸⁹ Hoewel dit een evaluatie is van de behandeling van een ander misdrijf, dient de opname van dit aspect hier ook om Hemmerechts’ motieven te verklaren om Michelle Martin om te dopen tot Odette, omdat in zo’n geval haar keuze van hoofdpersoon juridisch niet gemakkelijk aanvechtbaar is, hoewel in het geval van Hemmerechts’ boek, zelfs zonder de naam, uit de titel van het boek duidelijk blijkt wie er achter de naam Odette schuilgaat.

Uit de analyse van beide boeken blijkt dat hoewel Hemmerechts erin slaagde een geloofwaardig beeld van Michelle Martin te schetsen, haar werk, net als dat van Malinconi, geen bevredigende antwoorden biedt op de vragen die we stellen met betrekking tot het begrijpen van de dader en die ook de Belgische samenleving bezighouden. Beide boeken roepen eerder nieuwe vragen op en veroorzaken verdere frustratie bij degenen die naar antwoorden zoeken. Hoewel Hemmerechts erin geslaagd is bij te dragen aan de discussie over het begrijpen van misdadigers, is ze niet succesvol in haar poging de Belgische samenleving te helpen met het trauma om te gaan. Op basis van de analyse concludeer ik dat beide boeken passages en motieven bevatten die het trauma potentieel kunnen verdiepen. Beide boeken en de reacties erop openen een discussie over talrijke ethische kwesties in de context van het verwerken van echte misdaden, die in het laatste hoofdstuk van deze scriptie aan bod komen.

¹⁸⁹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 212 – 213.

3 Wat zijn de ethische criteria voor het literaire verwerking van daders?

Het boek *De vrouw die de honden eten gaf* van Kristien Hemmerechts riep na zijn uitgeving een golf reacties op, waarvan de meeste niet positief waren over de artistieke intenties van de auteur. Uit de reacties op de uitgeving voortvloeit de vraag of het moraal en ethisch is om zich bij artistiek werk te laten inspireren door echte misdaden of zelfs om echte misdadigers te kiezen als hoofdpersonen in boeken of andere populaire media.

In het volgende hoofdstuk houd ik me bezig met de morele en ethische kwesties in de omgang met de dader in literatuur en populaire cultuur. Welke genres zijn er in de literatuur over echte misdaad? Wat levert deze aanpak van de misdadigers aan de maatschappij op? Wat voor argumenten gebruiken de critici tegen deze aanpak en welke criteria verchijnen het meest in het debat?

3.1 *Ethische kwestie van Perpetrator fiction, True Crime en faction*

Hoewel Kristien Hemmerechts zelf haar boek als *faction* literatuur markeert,¹⁹⁰ is het nuttig om dieper in te gaan in de types van “crimineelliteratuur” en haar oorgpunten om beter de controversie en de ethische kwesties te begrijpen.

In de volgende subhoofdstukken probeer ik de drie hoofdgenres van de literatuur over reële misdaden te karakteriseren. Deze drie genres gaan in sommige belangrijke aspecten in elkaar over. Deze genres zijn *perpetrator fiction*, *true crime* literatuur en *faction*.¹⁹¹

3.1.1 Perpetrator literature

Hoewel er in de literatuurgeschiedenis voorbeelden bestaan van geschriften die gewijd zijn aan de geest van de dader, lijkt *perpetrator literature* (daderliteratuur) het eerste officiële literaire genre te zijn gewijd aan het perspectief van echte daders. Dit genre

¹⁹⁰ Marc Reynebeau, “De Vrouw Die van Michelle Odette Maakte,” *De Standaard*, 18 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140117_00934322.

¹⁹¹ Ik ben me ervan bewust dat de secundaire literatuur gebruikt in deze scriptie is niet altijd actueel. Ondanks mijn streven is het echter niet gelukt om in de toegankelijke databases nieuwere publicaties te vinden die een goede bron zouden zijn. Dit feit kan staven dat het thema nog niet goed wetenschappelijk bewerkt is en de focus van deze scriptie levert dan ook in deze context een bijdrage.

omvat beide non-fictieve en fictieve teksten die ingaan op de innerlijke ervaringen van deze individuen.¹⁹²

Perpetrator literature wordt meestal gedefinieerd als fictie die focust op het gezichtspunt van een dader van een misdaad tegen de menselijkheid, meestal de Holocaust.¹⁹³ *Perpetrator literature* kent vele vormen en genres, zoals historische romans, fictieve autobiografieën, familiememoires, misdaadromans, komedies, counter factual geschiedenis, etc.¹⁹⁴

Volgens Joanne Pettitt moeten we voorzichtig omgaan met wat er met *perpetrator literature* wordt bedoeld: “*perpetrator fiction is not synonymous with representations of Holocaust perpetrators and should not be treated as such.*”¹⁹⁵ Zij stelt dat niet alle literaire werken die daders representeren gezien zouden worden als daderfictie *Perpetrator fiction* (daderfictie) onderzoekt de sociale, politieke en psychologische motivaties van Holocaustdaders en verkent de relatie tussen het individu en de maatschappij. Ze stelt belangrijke vragen over de mogelijkheid van justitie in de nasleep van genocide.¹⁹⁶

[...] the main drive of perpetrator fiction is to move beyond the two-dimensional face of evil that can be seen in more casual representations of Nazism in order to lay bare the fundamental humanity of those involved in perpetrating the genocide.¹⁹⁷

Maar volgens bijvoorbeeld Eaglestone is een van de belangrijkste problemen met betrekking tot de representatie van daders in Holocaustfictie het vermijden van vragen over het kwaad¹⁹⁸ en de neiging van daderfictie om de vraag *waarom* achter de acties van de hoofdpersonen te stellen. Deze vraag wordt niettemin onbeantwoord gelaten (indien hij überhaupt ooit beantwoord kan worden).¹⁹⁹

¹⁹² Erin McGlothlin, “Imagining the Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction,” in *The Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction and Nonfiction* (Detroit: Wayne State University Press, 2021), p. 175–76.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 175.

¹⁹⁴ Stephanie Bird, “Perpetrators and Perpetration in Literature,” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 302.

¹⁹⁵ Joanne Pettitt, “What is Holocaust Perpetrator Fiction?” *Journal of European Studies* 50, no. 4 (2020): p. 363. <https://doi.org/10.1177/0047244120965268>.

¹⁹⁶ *Ibid.*, 360–72.

¹⁹⁷ *Ibid.*, 363.

¹⁹⁸ Robert Eaglestone, “Avoiding Evil in Perpetrator Fiction,” *Holocaust Studies* 17, no. 2–3 (2011): p. 26. <https://doi.org/10.1080/17504902.2011.11087280>.

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 15–16.

Deze werken maken deel uit van een bredere wetenschappelijke betrokkenheid bij de ethische en psychologische complexiteit van het begrijpen van daders – een gebied dat soms *perpetrator studies* wordt genoemd.²⁰⁰ Dit veld onderzoekt onder andere hoe de representatie van daders in literatuur inzicht kan bieden in de aard van het kwaad en het menselijk vermogen tot wreedheid, terwijl ook wordt geworsteld met de morele implicaties van het inleven in of vermensenlijken van deze figuren.²⁰¹

There has been a surge in critical interest in perpetrator literature since the 1990s, often with an attendant focus on literature of the same period and a tendency to see it as more nuanced in its exploration of perpetrators than what preceded.²⁰²

Perpetrator literature stelt bepaalde ethische vragen over empathie en representatie. Hoewel het ons begrip van historische gebeurtenissen kan vergroten, bestaat het risico dat de ervaringen van slachtoffers worden overschaduwd. Daarnaast vragen ze zich af of het inleven in daders in historische fictie kan leiden tot een over-identificatie met de dader, waardoor de specifieke contexten en omstandigheden die leiden tot daden van daderschap over het hoofd worden gezien.²⁰³ Dit debat belicht het complexe ethische terrein dat schrijvers en wetenschappers op dit gebied bewandelen.

3.1.2 True Crime

Het genre van *True Crime* die zich bezighoudt met ware misdaad, wordt vooral in de laatste jaren steeds populairder. De kwestie van ethiek lijkt met de groeiende aantal van de populaire media van dit genre steeds meer benauwend. “*Issues of privacy, exploitation, and portrayal are often at the forefront of readers’ minds.*”²⁰⁴

²⁰⁰ Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg “Introduction,” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 3.

²⁰¹ Zachary J. Goldberg, “What’s Moral Character Got to Do with It? Perpetrators and the Nature of Moral Evil” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 81.

²⁰² Stephanie Bird, “Perpetrators and Perpetration in Literature,” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 302.

²⁰³ Richard Crownshaw, “Perpetrator Fictions and Transcultural Memory,” *Parallax* 17, no. 4 (2011): 75–89. <https://doi.org/10.1080/13534645.2011.605582>.

²⁰⁴ Hazel Wright, “Ethics and True Crime: Setting a Standard for the Genre”. *Book Publishing Final Research Paper*, 51 (2020): p. 10. <https://archives.pdx.edu/ds/psu/33222>.

True crime is een genre dat zich richt op echte strafzaken en gebeurtenissen, vaak met betrekking tot misdaad, schade en het strafrechtstelsel. Het wordt gevormd door de perspectieven en waarden van de verteller en wordt vaak geassocieerd met moordverhalen. Hoewel het enkele wortels in de journalistiek heeft, onderscheidt true crime zich door zijn unieke impulsen. Het genre omvat verschillende vormen van storytelling die de interpretatie en overtuigingen van de verteller over de gebeurtenissen weerspiegelen.²⁰⁵

Het grootste verschil tussen de boven besproken *true crime* en de *fiction literature* die ik later ga voorstellen, is dat de *true crime* literatuur een non-fictie genre is en het zou dus gebeurtenissen moeten weergeven hoe ze werkelijk zijn gebeurd. De ethische kwestie of zulke literaire, of andere producties, zijn zeer vergelijkbaar. Veel van de *true crime* producties gebruiken levensechte tragediën voor vermaak, wat inbreuk kan maken op de privacy van de getroffen. De impact van dergelijk werk op de overlevenden of directe slachtoffers van misdaden is de ethische hoofdvraag in het genre van *true crime*. Waargebeurde verhalen over misdaden worden vaak verteld zonder de toestemming van de slachtoffers of hun familie, wat aanzienlijke ethische problemen oplevert.²⁰⁶

Recentelijk kwam er een enorme verontwaardiging na de veelgeprezen Netflix tv-serie *Dahmer*, waarin de zaak van een van de beroemdste seriemoordenaars, Jeffrey Dahmer, wordt gedramatiseerd.²⁰⁷ Meerdere familieleden van de slachtoffers claimden dat ze nooit waren aangesproken over de serie voordat Dahmer vorig jaar begon met uitzending, wat heeft geleid tot een uitbarsting van kritiek in de media²⁰⁸ die vergelijkbaar is met de kritiek die Kristien Hemmerechts te verduren kreeg na de publicatie van haar boek *De vrouw die de honden eten gaf*.

Een ander aspect is de kwestie van de verheerlijking van de daders door dergelijke ficties en netuurlijk het feit dat, hoewel *true crime*-publicaties worden beschouwd als non-fictie, de gedramatiseerde versies of het nu romans, films of tv-series zijn, de neiging hebben de plot aan te vullen met gebeurtenissen die louter fabulatie zijn van mogelijke

²⁰⁵ Ian Case Punnett, *Toward a Theory of True Crime Narratives: A Textual Analysis* (London: Routledge, 2018), p. 3.

²⁰⁶ Joseph Earp, "Where Are the Victims? The Ethics of True Crime," *The Ethics Centre*, 3 februari 2023, geraadpleegd 4 augustus 2024, <https://ethics.org.au/where-are-the-victims-the-ethics-of-true-crime/>.

²⁰⁷ Jeffrey Dahmer, seriemoordenaar en kannibaal, die zijn misdaden in de VS pleegde van 1978 tot 1991, aantekening van de auteur.

²⁰⁸ Charlie Porterfield, "Dahmer Victim's Mother Blasts Netflix Series after Actor Wins Golden Globe-Latest Family Member to Speak Out," *Forbes*, 16 januari 2023, geraadpleegd 7 augustus 2024 <https://www.forbes.com/sites/carlieporterfield/2023/01/12/dahmer-victims-mother-blasts-netflix-series-after-actor-wins-golden-globe-latest-family-member-to-speak-out/>

gebeurtenissen van momenten waarover geen vermeldingen bestaan, en daardoor gaan ze van non-fictie tot fictie over.²⁰⁹

De thematiek van de ethische kwestie van alle drie besproken genres zullen meer besproken worden in het subhoofdstuk gewijd aan samenvatting van discussies over de ethische kwesties van representatie van de gedachten van de misdadigers in literatuur.

3.1.3 Faction

Zoals ik al eerder zei, plaatst de auteur van het boek *De vrouw die de honden eten gaf*, Kristien Hemmerechts, haar boek in het genre van *faction*.²¹⁰

Faction literatuur kan gedefinieerd worden als een genre dat “*refers to the fictionalization of fact*”.²¹¹ Op basis van de kennis over het boek van Hemmerechts kan gesteld worden dat dit onder het eerder genoemde genre valt. Zijn definitie is echter een vaag begrip dat potentieel alle literatuur kan omvatten die gebaseerd is op echten mensen of gebeurtenissen.²¹² De aanvulling dat het gaat om “*the operational admixture of the documentary and the imaginative*”²¹³ kan de belangrijkere rol van het feit aanduiden.

Hoewel de *faction* literatuur haar vaste plek tussen de literaire genres later heeft gekregen, bestonden al in de jaren dertig van de 20ste eeuw literaire werken die de grens tussen autobiografie en diction overstaken. De *Oxford English Dictionary* dateert het begrip tot 1967 en merkt op dat het vandaag de dag nog steeds relatief obscuur is. Bovendien wordt het niet als bijzonder nuttig beschouwd omdat de meeste romans als *faction* kunnen worden bestempeld als men dat wil, met alleen fantasywerken als uitzondering.²¹⁴

Het is moeilijk om het genre van *faction* eenduidig te definiëren. Secundaire literatuur is het met het feit eens dat het genre op de grens tussen de fictie en de non-fictie staat, “*a quasi-fictional genre that mixes fact with fiction*”.²¹⁵ Zoals voorgesteld, mengt het zowel fictionele als feitelijke vertellingen, wat gezien de definities van beide een uitdaging

²⁰⁹ Jessica Liu, “True Crime Media: An Ethical Dilemma,” *THE ETHICS CENTRE*, 3 april 2024, geraadpleegd 7 augustus 2024, <https://ethics.org.au/true-crime-media-an-ethical-dilemma/>.

²¹⁰ Marc Reynebeau, “De Vrouw Die van Michelle Odette Maakte,” *De Standaard*, 18 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140117_00934322.

²¹¹ Barbara Harlow, Review of *Critical Factions and Fiction*, by Judie Newman and Rosemary Jane Jolly. *NOVEL: A Forum on Fiction* 30, no. 2 (1997): 259. <https://doi.org/10.2307/1345703>.

²¹² Doug Munro, “Autobiography and Faction,” in: *Bearing Witness: Essays in honour of Brij V.Lal*, ed. Doug Munro and Jack Corbet (Canberra: ANU Press, 2017): p. 251. <https://doi.org/10.22459/BW.07.2017.12>.

²¹³ *Ibid.*, p. 251.

²¹⁴ *Ibid.*, p. 247–248.

²¹⁵ *Ibid.*, p. 247.

kan zijn, omdat “*factual narrative advances claims of referential truthfulness whereas fictional narrative advances no such claims*”.²¹⁶ Het verhaal in faction literatuur is niet uitsluiten fictie en ook niet uitsluiten non-fictie – feitelijk verhaal.

Thus, faction is a blend of fact and fiction, and of observation and imagination. It is a form of representation that must be methodologically rigorous, theoretically informed, ethically reflexive and interesting to read, see or hear. Its aim is to dissolve the arguably artificial line between fact and fiction, and create the conditions for ‘deep emotional understanding’.²¹⁷

Natuurlijk komt met de mengsel van de non-fictie en fictie de kwestie van ethiek. De faction zelf maakt geen stellingen waar. De auteurs zijn echter niet altijd specifiek over wat de precieze interactie is tussen feit en fictie in het eindproduct, wat de kwastie van ethiek behoorlijk complex maakt: “[...] *in both academic and literary writing, faction can be seen as highly controversial, because the lines between fact and fiction are not explicitly drawn.*”²¹⁸ De lezer blijft onzeker of hij te maken heeft met een voornamelijk feitelijk verhaal dat is gefictionaliseerd of met een fundamenteel fictief verhaal dat slechts losjes wordt ondersteund door feiten.

Het creëren van een factieverhaal biedt echter een unieke kans om ideeën te verwoorden die in andere contexten misschien onbespreekbaar worden geacht.²¹⁹ “*An advantage of faction is that it allows you to take risks and go places that would not be possible in traditional writing forms.*”²²⁰ In het kader van het thema van Kristien Hemmerechts geeft het genre haar de vrijheid om feiten, reële karakters en feitelijke verhalen over echte gebeurtenissen te veranderen in een gefictionaliseerd verhaal dat gebaseerd is op feiten.

²¹⁶ Jean-Marie Schaeffer, “Fictional vs. Factual Narration,” in *Handbook of Narratology*, ed. Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, and Wolf Schmid (Berlin, München, Boston: De Gruyter, 2014), p. 179, <https://doi.org/10.1515/9783110316469.179>.

²¹⁷ Toni Bruce, “The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research,” in *Innovations in Narrative and Metaphor*, ed. Sandy Farquhar and Esther Fitzpatrick (New York: Springer, 2019), p. 64.

²¹⁸ *Ibid.*, p. 64

²¹⁹ Laurel Richardson and Elizabeth Adams St. Pierre, “Writing: A Method of Inquiry,” in *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 5th ed., ed. Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln (London: SAGE, 2018), p. 1420.

²²⁰ Toni Bruce, “The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research,” in *Innovations in Narrative and Metaphor*, ed. Sandy Farquhar and Esther Fitzpatrick (New York: Springer, 2019), p. 65.

Faction heeft het transformerende potentieel om maatschappelijke normen uit te dagen en alternatieve perspectieven te bieden op complexe aspecten van de menselijke ervaring. Door waarheid en verbeelding met elkaar te vermengen houdt het lezers niet alleen intellectueel bezig, maar geeft het ook een stem aan het onzegbare door middel van zijn specifieke verhaal.²²¹

3.1.4 Ethische kwestie

Het behandelen van daders in literatuur, of zelfs het presenteren van hun standpunt, roept gemengde reacties op bij wetenschappers en leeklezers. Sommigen zijn blij met de vernieuwing, waarden het doorbreken van taboes en de uitdagingen die de auteurs aangaan. Anderen zien zulke werken kritisch. Het is niettemin zeker dat het thema tenminste controversieel is:

Literary representations of perpetrators that give them a voice, present their point of view, or give access to their subjectivity and motivations frequently cause anxiety, even scandal. Disquiet is variously justified through references to the dangers of mythologizing evil, the “boundaries of appropriate enquiry,” the seduction of identification with the perpetrator resulting in uncritical exculpation, and concerns about validating the perpetrator’s perspective.²²²

We kunnen ons afvragen of het überhaupt nuttig is om zich met de ethische vraag van kunst bezich te houden. Kunnen alle ethische kwesties niet beantwoord worden met het antwoord dat artistieke vrijheid niet beperkt zou moeten worden? Oscar Wilde bijvoorbeeld, die werd beschouwd als een van de moreel meest problematische auteurs van zijn tijd, verwoordde zichzelf als volgt: “*There is no such thing as a moral or an immoral book. Books are well written or badly written. That is all.*”²²³

²²¹ Toni Bruce, “The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research,” in *Innovations in Narrative and Metaphor*, ed. Sandy Farquhar and Esther Fitzpatrick (New York: Springer, 2019), p. 66.

²²² Stephanie Bird, “Perpetrators and Perpetration in Literature,” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 301

²²³ “Wilde and Morality,” *Philosophy Now: A Magazine of Ideas*, geraadpleegd 16 augustus 2024, https://philosophynow.org/issues/65/Wilde_and_Morality.

Veel filosofen van de 20ste eeuw hebben het thema van ethische kritiek niet alleen verwaarloosd, ze beschouwden het zelfs als irrelevant en conceptueel onwetning.²²⁴ Het bewerken van het perspectief van de dader in literaire en andere populaire werken wordt nog vandaag de dag beschouwd als een soort taboe. Er zijn echter mensen die voor bepaalde redenen dit taboe willen doorbreken.

Niet alleen auteurs van *perpetrator fiction*, *true crime* en *faction* literatuur, maar ook theoretische experts komen op voor literatuur die zich richt op de geest van een dader. De meest voorkomende meningen richten zich op twee aspecten. Ten eerste zouden alle auteurs of artisten in het algemeen vrij moeten zijn om een onderwerp te kiezen. “*I think a writer’s duty is to be a writer [...]. Everybody knows my opinions, but as for my dreams and my stories, they should be allowed their full freedom,*”²²⁵ zegt bijvoorbeeld de Argentijnse schrijver Jorge Luis Borges.

Het argument van artistieke vrijheid verschijnt ook in de kritieken van het werk van Kristien Hemmerechts. De voorstanders van haar literaire werk dat het onderwerp is van deze scriptie, halen vaak juist deze vrijheid van creatie aan als ze haar verdedigen.

Kunst is geen geruststellend ornament. Zij probeert binnen te dringen in de diepste meanders van de menselijke ziel. Kunst laat de kwade kanten van de menselijke natuur zien, zonder die goed te praten. En ontdoet de goede kanten van het laagje vernis dat ze een indruk van beschaving verschaft.²²⁶

Dit aspect suggereert dat het niet gepast is om te vragen of we bepaalde onderwerpen in populaire cultuur wel of niet aan de orde moeten stellen, maar hoe we deze onderwerpen moeten benaderen, in hoeverre dit ethisch verantwoord is en of het überhaupt mogelijk is aan de ethische criteria te voldoen.

Een tweede argument dat naar voren komt ter ondersteuning van het type literatuur dat het onderwerp is van deze scriptie is het debat over de verdiensten van soortgelijke werken. De poging om de geest van de dader te bergijpen wordt in deze context genoemd als een voordeel. Want we kunnen het misdad niet volledig begrijpen als we het alleen

²²⁴ Noël Carroll, “Art and Ethical Criticism: An Overview of Recent Directions of Research,” *Ethics* 110, no. 2 (2000): p. 350. <https://doi.org/10.1086/233273>.

²²⁵ Stephanie Bird, “Perpetrators and Perpetration in Literature,” in *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg (London: Routledge, 2019), p. 301.

²²⁶ Sander Bax, “Michelle Martin Als Buikspreekpop,” *De Reactor*, 3 maart 2014, <https://www.dereactor.org/teksten/michelle-martin-als-buikspreekpop>.

bekijken vanuit het perspectief van het slachtoffer en niet ook vanuit het perspectief van de dader.²²⁷ Net zoals het lijden van de slachtoffers en hun rol in de geschiedenis van de misdaad echt is, waren de daders ook echte personages. Als we ons alleen bezighouden met het verhaal van de slachtoffers, laten we een belangrijk deel van het verhaal onbelicht, waardoor de daders abstracte concepten, mythische personages kunnen worden. Zo'n aanpak kan gevaarlijk zijn bij de weergave van echte misdaden in populaire cultuur, omdat het de dader degradeert tot iets onwerkelijks, heel vaak vanwege de extreme en onbegrijpelijke aard van zijn daden. Er mag niet vergeten worden dat zij – net als hun slachtoffers – louter mensen zijn.²²⁸

In het tweede hoofdstuk besprak ik het idee dat inzicht in criminelen, niet alleen in hun slachtoffers, essentieel kan zijn om misdaden te ontdekken en mogelijk te voorkomen. Dit perspectief is waardevol omdat het de psychologie van daders verkent, waardoor lezers kunnen nadenken over ethische dilemma's en de uitdagende vraag hoe gewone mensen onmenselijke daden kunnen plegen. Deze verkenning dwingt ons om na te denken over onze eigen mogelijkheden en het concept van kwaad onder ogen te zien, dat we vaak proberen te vermijden.²²⁹

McGlothlin stelt dat het doel van dergelijke literatuur niet is om lezers te dwingen om de daders van misdaden tegen de menselijkheid te vergeven, maar om heel bewust de grenzen van literaire creatie te verleggen op een manier die lezers opwindt. Door het perspectief te veranderen en te proberen empathie op te roepen voor mensen die we gewoonlijk zonder nadenken veroordelen, wordt de lezer in een positie gebracht waarin hij moet nadenken over zijn eigen morele principes.²³⁰ *"I argue that the self-conscious act of identification with such characters raises uncomfortable ethical questions for the reader and makes her aware of the precarious and ambivalent process of empathetic reading."*²³¹

Dit argument kan misschien de vraag oproepen wat de werkelijke bedoeling van de auteur was bij het maken van zijn/haar werk. Of het echt de bedoeling was om een dergelijke toegevoegde waarde te brengen, om de lezers te laten nadenken over de

²²⁷ Erin McGlothlin, "Theorizing the Perpetrator in Bernhard Schlink's *The Reader* and Martin Amis's *Time's Arrow*," in *After Representation?: The Holocaust, Literature, and Culture*, ed. R. Clifton Spargo and Robert Ehrenreich (Ithaca, New York: Rutgers University Press, 2010), p. 211–13.

²²⁸ *Ibid.*, p. 213-214

²²⁹ Samuel O'Donoghue, "Identification and Empathy in Perpetrator Fiction on the Spanish Civil War," *Modern Language Review* 118, no. 4 (2023): p. 496-520: <https://doi.org/10.1353/mlr.2023.a907834>

²³⁰ Erin McGlothlin, "Empathetic Identification and the Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction: A Proposed Taxonomy of Response," *Narrative* 24, no. 3 (2016): p. 258.

²³¹ Erin McGlothlin, "Empathetic Identification and the Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction: A Proposed Taxonomy of Response," *Narrative* 24, no. 3 (2016): p. 259.

gruwelijke daden van de daders en hun eigen ethische principes, of het werk zich niet verbergt achter een louter verlangen om te choqueren met het gekozen onderwerp alleen voor zijn eigen zichtbaarheid, wat bijvoorbeeld is wat Hemmerechts niet alleen door sommige literaire critici, maar ook door de lezers zelf wordt verweten:

Het moet de voorbije dagen niet makkelijk geweest zijn om Kristien Hemmerechts te heten. Op internetfora – bakens van fatsoen en kritische burgerzin – werd Kristien uitgescholden voor geldwolf, lijkenpikster of linkse bourgeoistrut die niet kan wachten tot ze haar klauwen kan zetten in het volgende ‘sensationele’ onderwerp – en uiteraard allemaal ter eigen eer en glorie.²³²

De vraag of alleen onderzoekers en deskundigen die zich bezighouden met de psychologische processen van daders zich moeten wijden aan pogingen om de daders te begrijpen, en niet de auteurs van populaire literatuur, blijft niet ongesteld.

De complexiteit van het hele thema ligt niet alleen in de subjectiviteit van het evalueren van de bijdrage van kunstwerken aan de samenleving, maar ook in het bepalen van wat wel en niet ethisch is. In de context van representatie van de dader en daad in literatuur worden enkele belangrijke aspecten vermeld waar, volgens de academici die met dit onderwerp bezighouden, rekening moet worden gehouden.

Een van de belangrijkste aspecten is het vermogen van de auteur om de dader niet te verheerlijken en de slachtoffers niet te behandelen als individuen die alleen worden gedefinieerd door de misdaad die tegen hen is gepleegd.²³³ “*The most ethical treatment of any figure involved in a work of true crime literature is thus to emphasize their humanity and avoid glorification.*”²³⁴ Maar zoals ik al in hoofdstuk 1 probeerde aan te geven, kan het zoeken naar menselijkheid in de daders van misdaden, vooral van zulke ernstige misdaden als moord, voor velen controversieel zijn. Er moet niettemin worden opgemerkt dat het criterium van verheerlijking als zodanig niet voorkomt in de kritieken op Hemmerechts’ werk. De auteur heeft kritiek gekregen op het feit dat haar boek voor sommigen als een

²³² Alexandra De Vos, “De Vrouw Zonder Gezicht,” *De Standaard*, 17 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140116_00932062.

²³³ Noël Carroll, “Art and Ethical Criticism: An Overview of Recent Directions of Research,” *Ethics* 110, no. 2 (2000): p. 365. <https://doi.org/10.1086/233273>.

²³⁴ Hazel Wright, “Ethics and True Crime: Setting a Standard for the Genre”. *Book Publishing Final Research Paper*, 51 (2020): p. 11. <https://archives.pdx.edu/ds/psu/33222>.

verontschuldiging voor Michelle Martin klinkt, maar er is geen sprake van verheerlijking van haar of Dutroux' daden in de geanalyseerde kritische reacties.

Een ander belangrijk aspect is de mate waarin het onderwerp is onderzocht en of het waargebeurde gebeurtenissen weergeeft of dat bepaalde aspecten van het verhaal slechts fictie zijn. Academics, bijvoorbeeld Barone, hebben de mogelijkheid onderzocht van het gebruik van narratieven om feiten te verwerken in academische omgeving, maar hij brengt een aantal belangrijke argumenten in de discussie die van toepassing zijn op het debat over ethische narratieve productie. Barone stelt dat het story-telling verder gaat dan alleen het vertellen van persoonlijke verhalen en noemt het een diepgaande ethische taak. Hij argumenteert dat ethisch vertellen een bewuste poging vereist om de vaak subtiele verbanden tussen politieke krachten en individuele levens te belichten. Dat betekent erkennen dat bredere sociale, culturele en politieke invloeden de context bepalen waarin persoonlijke verhalen plaatsvinden. Ethische vertelling van verhalen vereist dus een toewijding aan het onthullen van deze complexe verbanden, het bevorderen van een dieper begrip van de complexe wisselwerking tussen grotere sociopolitieke structuren en de individuele ervaringen die daarin besloten liggen.²³⁵

Zoals gedetailleerd bewerkt was in het vorige hoofdstuk, staat het genre van factieliteratuur op de grens tussen fictie en feiten (non-fictie). Het moet daarom met afstand worden benaderd en de gebeurtenissen in het verhaal moeten niet als feiten worden beschouwd. De faction literatuur geeft de lezer tot op zekere hoogte verkeerde informatie die beperkt wordt door feitelijk gebeurtenissen. “[...] *faction writers often provide no clear-cut distinction between the text's factual and fictional elements, it can be unsettling for readers.*”²³⁶

Volgens de argumenten met betrekking tot het onderzoek van auteurs naar literatuur die gebaseerd is op echte misdaden, moet dergelijke literatuur gebaseerd zijn op een zorgvuldig onderzoek van de gevallen die de auteur behandelt. Maar zelfs jaren van onderzoek naar de gevallen geven de auteurs geen morele rechtvaardiging om ermee door te gaan, en er is geen garantie dat de verwerking daadwerkelijk door critici als ethisch zal

²³⁵ Tom Barone, “A Return to the Gold Standard? Questioning the Future of Narrative Construction as Educational Research,” *Qualitative Inquiry* 13, no. 4 (June 2007): p. 457–58. <https://doi.org/10.1177/1077800406297667>

²³⁶ Toni Bruce, “The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research,” in *Innovations in Narrative and Metaphor*, ed. Sandy Farquhar and Esther Fitzpatrick (New York: Springer, 2019), p. 59.

worden beschouwd. Een voorbeeld hiervan is de baanbreker van het genre, Truman Capote, en zijn boek *In Cold Blood*:

[...] Truman had absolutely no respect for the truth... He felt that as a fiction writer he had license to say whatever came into his head as long as it had a surprising point or shape to it, or an unexpected twist to its tail.²³⁷

Lezers opzettelijk verkeerde informatie voorschotelen en gebeurtenissen of informatie over echte mensen manipuleren is niet alleen een ethisch probleem in termen van eerlijkheid, maar heeft ook juridische en sociale gevolgen voor de echte personages die worden behandeld. Het instinct van sommige schrijvers om feiten en portretten te verdraaien of er vrijheden in te nemen dient om de feiten rond misdaden te sensationiseren. Dit gedrag brengt niettemin risico's en verantwoordelijkheden met zich mee die auteurs moeten afwegen tegen de ethische juridische en sociale gevolgen voor de personen die het onderwerp zijn van hun werk.²³⁸ Vooral met betrekking tot de slachtoffers van misdrijven en hun families.

3.2 Analyse van kritieken van *Hemmerechts'* boek

De analyse is gebaseerd op in kranten en bladen gepubliceerde artikelen die op de uitgeving van het boek en zijn inhoud reageerden. In het kader van de Nederlandstalige printen gaat het vooral om krantartikelen uit de Vlaamse *De Morgen*, *De Standaard* en *VRT NWS* en de Nederlandse *NRC* en *Volkskrant*. Ik heb voornamelijk Nederlandstalige media geanalyseerd, maar ik keek ook naar enkele Belgische Franstalige media, vooral *Le Soir*. Om de analyse uit te voeren, heb ik gebruik gemaakt van verschillende kritische recensies van het boek die online beschikbaar zijn en van andere secundaire literatuur. Alle bronnen zijn uitvoerig vermeld in de bibliografie.

Hoewel de Belgische media overheersen, heb ik in mijn analyse ook enkele reacties uit Nederland opgenomen. In deze context is het interessant om grote verschillen tussen de verschillende kritieken voor te stellen. Een interessant aspect hier is een feit dat de

²³⁷ David S. Caudill, "Faction: Truman Capote, Legal Ethics and *In Cold Blood*," in *Stories About Science in Law: Literary and Historical Images of Acquired Expertise* (2011), p. 90.

²³⁸ Noël Carroll, "Art and Ethical Criticism: An Overview of Recent Directions of Research," *Ethics* 110, no. 2 (2000): p. 365. <https://doi.org/10.1086/233273>.

kritieken van het boek aanzienlijk verschillen in België en in Nederland. “*Een ijzingwekkend kunststuk*,”²³⁹ vond Vrij Nederland aan de ene kant, terwijl “*Het is een kutboek waar we geen ruimte aan willen verspillen*,”²⁴⁰ aan de andere kant. Het verschil in de perceptie van het boek in de twee landen is duidelijk, maar gezien de context niet verrassend.

[...] De Nederlandse media reageerden milder: de roman werd primair beoordeeld als een (geslaagd) literair werk en de schrijfster kreeg de gelegenheid om haar motieven toe te lichten in de landelijke dagbladen en op televisie. Er werd vooral een intellectueel debat gevoerd over de vraag hoever de vrijheid van een schrijver reikt en waar de grenzen tussen feit en fictie liggen. Dat de reactie in België anders was, is begrijpelijk.²⁴¹

Op basis van de analyse van de kritische reacties na de publicatie van het boek van Kristien Hemmerechts en de analyse van de secundaire literatuur probeer ik in de volgende paar subhoofdstukken een denkbeeldige lijst op te stellen van ethische criteria waarmee rekening moet worden gehouden bij de ethische behandelbaarheid van werken die gebaseerd zijn op echte mensen en gebeurtenissen. Ik probeer ook de vraag te beantwoorden of de critici vinden dat de auteur van het boek door haar keuze van het onderwerp en de behandeling ervan voldoende rekening heeft gehouden met deze criteria. “*Collectieve verontwaardiging in België*,”²⁴² verkondigt een van de artikelen in de *Volkskrant* in de openingsalinea. Maar in hoeverre is het wenselijk om de kwestie van ethiek en moraliteit in kunst te overwegen? Moeten schrijvers en andere scheppers sommige onderwerpen niet onaangeroerd laten?

Sommige critici zien het antwoord op deze vraag klaar – sommige thema’s zouden alleen in het verleden moeten blijven. Anderen citeren het recht op vrijheid van artistieke

²³⁹ Sarah Theerlynck and Sofie Mulders, “Waarom de Critici in Nederland Malser Zijn Voor Vlamingen,” *De Morgen*, 26 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/waarom-de-critici-in-nederland-malser-zijn-voor-vlamingen~b65a4ee6/>.

²⁴⁰ Eline Bergmans, “Gentse Boekhandel Wil Nieuwe Hemmerechts Niet in de Rekken,” *De Standaard*, 27 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140127_00949096.

²⁴¹ Rick Honings and Lotte Jensen, “I Don’t Get It Dude, What’s So Controversial About This?,” in *Schokkende boeken!*, ed. Rick Honings, Lotte Jensen, and Olga van Marion (Hilversum: Verloren, 2014), p. 9.

²⁴² Leen Vervaeke, “Schrijfster Kruipt in Huid van ‘Duiivelse Ex’ van Marc Dutroux,” *de Volkskrant*, 16 januari 2014, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/schrijfster-kruipt-in-huid-van-duivelse-ex-van-marc-dutroux~bb531ae8/>.

creatie. Net zoals academici het eens zijn met de noodzaak van een ethische benadering, zo zijn er ook veel kritische reacties op het boek zelf.

[...] natuurlijk mag Hemmerechts schrijven over Michelle Martin. Dat is nu eenmaal de vrijheid van de literaire schrijver. Bovendien vind ik het toe te juichen als hedendaagse schrijvers de roman willen gebruiken om na te denken over de grote trauma's van onze eigen tijd. Maar de keuze voor zo'n onderwerp brengt wel een verantwoordelijkheid met zich mee.²⁴³

De meningen lopen uit een over de vraag of Hemmerechts erin geslaagd is deze verantwoordelijkheid op zich te nemen en of ze met haar boek iets nieuws en nuttigs heeft gebracht. Maar het gewist van het Belgische trauma heeft zeker de benadering van veel critici in hun beoordeling van het boek beïnvloed. Op basis van de analyse kan worden geconcludeerd dat de keuze van het onderwerp al een reactie uitlokte vóór de publicatie van het boek zelf. Er rijst de vraag of het gekozen onderwerp de auteur en haar boek niet eerder heeft geschaad: “*De vrouw die de honden eten gaf, de nieuwe Kristien Hemmerechts, beroerde de gemoederen nog voor iemand hem las,*”²⁴⁴ verschijnt in *De Standaard*. “*In de Vlaamse media hebben ‘De vrouw die de honden eten gaf’ en zichzelf er behoorlijk van langs gekregen. Niet zozeer vanwege de al dan niet aanwezige literaire kwaliteiten, maar om het onderwerp,*”²⁴⁵ schrijft *De Trouw*.

Ik het hoofdstuk *Het criterium van motivatie* zal ik ook ingaan op de vraag of het alles van de auteur niet gewoon gratis reclame was voor haar nieuwe boek. Naast dit criterium, gebaseerd op een analyse van de reacties op het boek *De vrouw die de honden eten gaf*, met daarbij enkele reacties op de publicatie van Nicole Malinconi's boek *Vous vous appelez Michelle Martin*, heb ik 3 andere criteria geselecteerd voor ethisch schrijven over waargebeurde misdaden: *het criterium van onderzoek en werken met feiten*, *het criterium van toegang tot overlevenden*, *het criterium van en het criterium van tijd*. Zoals bovengesteld, is de wens om de misdaad en de dader niet te verheerlijken zeker een belangrijke overweging bij het ethisch omgaan met waargebeurde misdaad, maar noch

²⁴³ Sander Bax, “Michelle Martin Als Buikspreekpop,” *De Reactor*, 3 maart 2014, <https://www.dereactor.org/teksten/michelle-martin-als-buikspreekpop>.

²⁴⁴ Alexandra De Vos, “De Vrouw Zonder Gezicht,” *De Standaard*, 17 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140116_00932062.

²⁴⁵ Christoph Schmidt, “De Stem Van Michelle Martin, De Vrouw van Marc Dutroux,” *Trouw*, 24 januari 2014, <https://www.trouw.nl/nieuws/de-stem-van-michelle-martin-de-vrouw-van-marc-dutroux~baa17809/>.

Hemmerechts, noch Malinconi zijn in de beschikbare reacties beschuldigd van vergelijkbaar onethisch gedrag. Op basis van mijn analyse van beide boeken ben ik ook tot dezelfde conclusie gekomen.

3.2.1 Het criterium van onderzoek en werken met feiten

Het criterium van onderzoek dat ook door academici wordt genoemd in de discussie over ethisch schrijven over misdaad, komt ook naar voren als een thema in de argumenten van negatieve kritieken van Kristien Hemmerechts en haar boek over Michelle Martin. Hoewel het onderzoeksaspect, dat ook door vakliteratuur wordt verwerkt, een van de hoofdpunten van ethisch schrijven is, is het niet het belangrijkste punt van de geanalyseerde kritieken. Vaak gaat het in de reacties op het boek hand in hand met de beoordeling van de gekozen behandeling. Het boek valt in een genre dat feiten verbindt met fictie, namelijk *faction*, en juist de fictionalisering van het onderwerp een van de discussiepunten wordt.

Het eerste idee voor het boek ontstond in 2012 toen Hemmerechts de *Writer in Residence* was aan de Vrije Universiteit Amsterdam. In die tijd bestond een grote discussie over de mogelijke vrijlating van Michelle Martin.²⁴⁶ In augustus van dat jaar werd zij inderdaad uit de gevangenis vrijgelaten. In het kader van een opdracht om een vrije tekst van 12.000 woorden te schrijven, besloot Hemmerechts na te denken over hoe Michelle Martin zelf de hele situatie vanuit de gevangenis observeerde. Later besloot ze dit thema uit te breiden en een boek te schrijven dat het impuls vormt voor deze scriptie. Aan de hoofdzakelijke motivatie van de auteur zal er nog aandacht geschonken worden in het hoofdstuk over het criterium van motivatie. Wat betreft het onderzoek dat is gedaan om het boek zelf te maken, claimt Hemmerechts zelf dat ze de zaak aan een gedetailleerd onderzoek heeft onderworpen voordat ze aan het schrijven van het boek begon.

[...] Ik heb eerst alles gelezen wat ik kon vinden over de zaak – zelfs op Wikileaks staan er dingen over Dutroux! Ik heb me helemaal volgezogen, en dan alles een tijd in mijn hoofd laten tollen: waar ga ik nu zelf het licht op zetten?²⁴⁷

²⁴⁶ Mark Schaevers, “Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin.” *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

²⁴⁷ Stefan Grommen, “‘Als Je Dutroux Vrijlaat, Verkracht Hij Drie Weken Later Weer Iemand,’” *De Morgen*, 14 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/als-je-dutroux-vrijlaat-verkracht-hij-drie-weken-later-weer-iemand~b9639f62/>.

Hoewel er veel bronnen bestaan over de Zaak-Dutroux, krijgt Michelle Martin zelf lang niet zoveel ruimte in de zaak als haar man. In dit verband is het interessant om op te merken dat hoewel Hemmerechts beweert alles te hebben gelezen wat ze kon, inclusief de brieven van Michelle Martin vanuit de gevangenis aan haar moeder, ze ook beweert niet op de hoogte te zijn geweest van het bestaan van het boek van Nicole Malinconi.²⁴⁸ Hemmerechts is het niet gelukt om af te spreken met Michelle Martin en met haar persoonlijk te spreken, zoals het was bij Nicole Malinconi. Zij heeft contact opgenomen met de jurist van Martin met de vraag over mogelijkheden van afspraak. “*Madame, als je iets voor Michelle Martin wil doen, schrijf dan niet over haar,*”²⁴⁹ klonk zijn antwoord. Om haar persoon geloofwaardig te maken was het nuttig op zijn minst de interviews met haar te confronteren die door iemand anders zijn afgenomen en die literair bewerkt zijn. In het boek van Nicole Malinconi staat op p. 37, in het kader van vertellen over Martins leven met haar moeder, de zin „*U zegt dat u daar met niemand over sprak.*”²⁵⁰ De gebeurtenissen die in deze passage van het boek worden besproken, komen echter op een vergelijkbare manier voor in Hemmerechts’ boek, bijvoorbeeld het feit dat ze na de dood van Martins vader in hetzelfde bed sliep als haar moeder.²⁵¹ Het zou echter puur speculatief zijn om uit deze sporen conclusie te trekken of Hemmerechts’ bewering dat ze niet wist van het boek van Malinconi waar of onwaar is – soortgelijke details kunnen worden gehaald uit andere bronnen die Malinconi’s boek gebruikten. Malinconi’s boek werd gepubliceerd in 2008 en op het moment dat Hemmerechts *De vrouw die de honden eten gaf* schreef, was het al bekend en beschikbaar. Maar of Hemmerechts eigenlijk niet op de hoogte was van het bestaan ervan, of dat ze er misschien bewust voor koos om het boek niet te lezen, daar kunnen we alleen maar naar gissen.

Om terug te komen op de belangrijkste punten die genoemd zijn met betrekking tot Hemmerechts’ onderzoek: in verschillende recensies wordt haar boek geplaatst tegenover

²⁴⁸ PointCulture TV, “Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi,” *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

²⁴⁹ Mark Schaevers, “Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin.” *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

²⁵⁰ Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*, (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), uit de Spaanse vertaling vertaald door Anna Kostková: “*Dice que de eso no hablaba usted con nadie,*” p. 37.

²⁵¹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 206; Nicole Malinconi, *Vous vous appelez Michelle Martin*, vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*, (Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016), p. 36.

het eerder besproken boek *In Cold Blood* van Truman Capote. Deze pionier van het factiegenre deed meerdere jaren onderzoek voordat hij het boek voltooide. “*De vrouw die de honden eten gaf heeft geen jaren research of persoonlijk contact met het vleesgeworden Kwaad gevergd, en het onderwerp is nog in leven.*”²⁵²

Sommige mildere recensies van het boek bekritisieren de vervaging van feiten en verzinsels in de context van het gekozen onderwerp. Ze stellen dan creativiteit, het romantiseren van de werkelijkheid en het volgen van intuïtie het recht van de schrijver zijn bij artistieke creatie. “*Maar als de feiten maar gruwelijk genoeg zijn, dan zal het mengen van feit en fictie hevige reactie uitlokken.*”²⁵³ Ze ontkennen dus niet de creatieve vrijheid waarmee Hemmerechts dit Belgische trauma benaderde, maar wijzen er tegelijkertijd op dat elke creatieve keuze gevolgen met zich meebrengt waarmee Hemmerechts rekening had moeten houden.

Een van degenen die Hemmerechts’ pogingen tot authenticiteit en trouw aan de werkelijkheid betwisten is Douglas De Coninck die maandenlang streefde over het lopende proces tegen alle Zaak-Dutroux-beschuldigen. Hemmerechts heeft hem al haar oorspronkelijke essay laten lezen dat ze schreef tijdens haar *Writer in Residence* periode.

We spraken af, boomden er een avond lang over door. Ik had als journalist het proces-Dutroux gevolgd, ik ging er verkeerdelijk van uit dat ze uit was op fact checking. Ik attendeerde haar op het feit dat Michelle Martin voor zover ik wist nooit fan is geweest van Abba, suggereerde dat ze misschien eerder aan de slag moest met Queen. Marc Dutroux was gek van Queen en volgens wat ons door de buurman in Sars-la-Buissière was verteld erg bedreven in luchtgitaar. De passage over Abba is blijven staan, merk ik nu. Net als alle passages waarvan ik signaleerde dat het “niet helemaal klopt”.²⁵⁴

Het is niet het doel van deze scriptie om de bewering te betwisten dat Hemmerechts de zaak niet aan een grondig onderzoek is onderworpen. Het boek zelf probeert zich te verdiepen in de gedachten van Michelle Martin en grotendeels is het dus slechts een

²⁵² Alexandra De Vos, “De Vrouw Zonder Gezicht,” *De Standaard*, 17 januari 2014, https://www.standaard.be/cnt/dmf20140116_00932062.

²⁵³ *Ibid.*

²⁵⁴ “Best Schokkend, Hoe de Nieuwe Hemmerechts Schokt,” *De Morgen*, 30 januari 2014. <https://www.demorgen.be/nieuws/best-schokkend-hoe-de-nieuwe-hemmerechts-schokt~b8c8f176/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.

verbeelding van de auteur van wat de hoofdpersoon van het boek zou kunnen denken en hoe ze zich zou kunnen voelen. In dit opzicht geeft de gekozen benadering Hemmerechts een grote creatieve vrijheid en de lezer kan niet met zekerheid zeggen of de beschreven omstandigheden waar of onwaar zijn. Ze blijven op het niveau van fantasie. Het feit dat ze suggesties van De Coninck niet accepteerde, suggereert echter dat voor Hemmerechts niet de waarachtigheid van de details belangrijk was, maar of ze een realistisch beeld schetste van Martin als gehele persoon.

Het is de dunne lijn tussen feit en fictie en het onvermogen van lezers om altijd met zekerheid te beoordelen waar de grens ligt, dat sommige critici als problematisch beschouwen. *“Een biografie van Michelle Martin die feit en fictie scheidt, zou ik zelf, vergeef me mijn aard, nog liever gelezen hebben,”*²⁵⁵ zegt de redacteur direct aan Hemmerechts in een interview voor het *HUMO*-magazine. *“Dat is wat haar nu het hardst wordt verweten, dat ze haar fantasie liet gaan, dat ze een psychiatrische diagnose neerpende van een patiënt die ze nooit heeft gekend. Dat dat de mensen schokt,”*²⁵⁶ schrijft *De Morgen*. *“Hier hebben we meteen de kern van het probleem te pakken: feit en fictie lopen in dit boek zo door elkaar dat het moeilijk is deze twee van elkaar te onderscheiden,”*²⁵⁷ schrijft Arienne Huisman in haar recensie.

Hemmerechts verdedigt haar keuze van thema. Ze claimt het genre te hebben gekozen nadat het haar niet mogelijk gemaakt was om met Michelle Martin af te spreken. *“Het moest dus een heel ander boek worden, waarin ik zelf de hiaten zou opvullen.”*²⁵⁸ Hiermee suggereert ze dat als ze met haar heeft kunnen afspreken, ze waarschijnlijk een ander genre zou kiezen – dichterbij de non-fictie. In de situatie waarin ze terecht kwam, moest ze een ander pad kiezen en dat deed ze ook om andere redenen. Ze noemt als een van hen het feit dat Martin niet altijd de waarheid sprak en dat er vaak inconsistenties in

²⁵⁵ Mark Schaevers, “Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin.” *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

²⁵⁶ “Best Schokkend, Hoe de Nieuwe Hemmerechts Schokt,” *De Morgen*, 30 januari 2014. <https://www.demorgen.be/nieuws/best-schokkend-hoe-de-nieuwe-hemmerechts-schokt~b8c8f176/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.

²⁵⁷ Arienne Huisman, “Kristien Hemmerechts Gooit Zout in de Wonden van België,” *Diggit Magazine*, 29 augustus, 2016, <https://www.diggitmagazine.com/papers/kristien-hemmerechts-gooit-zout-de-wonden-van-belgi%C3%AB>.

²⁵⁸ Mark Schaevers, “Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin.” *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

haar verklaringen zitten.²⁵⁹ “Ik vind wel dat de verbeelding het mag overnemen op terreinen waar je aan de hand van feiten nooit kan komen.”²⁶⁰

In deze context is het nuttig zich weer te herinneren dat het genre van *faction* niet als doel heeft om de lezer de waarheid te vertellen. Maar als de lijn tussen feit en fictie zo dun is dat het onmogelijk is om met zekerheid te bepalen of ze op waarheid gebaseerd zijn of niet, dan kunnen zulke werken leiden tot verkeerde informatie, bewust of onbewust. Zoals al besproken in het subhoofdstuk over dit genre, is het tot op zekere hoogte een fictionalisering van feiten en moet het als zodanig worden behandeld. Het feit dat dit een gefictionaliseerde weergave van echte mensen en gebeurtenissen is, wordt al geïllustreerd door Hemmerechts’ keuze om Michelle Martin aan de lezers voor te stellen onder de naam Odette, waardoor ze kunstmatig wordt gescheiden van de echte Michelle, hoewel het duidelijk is wie Odette in het boek moet voorstellen.

Ook de in het boek ingebedde kritiek op de filmbewerking van de zaak Lhermitte waarschuwt lezers voor de problemen die inherent zijn aan verslaggeving over soortgelijke onderwerpen. Odette bekritiseert de manier waarop de filmmakers de werkelijkheid hebben veranderd in het geval van deze vijfvoudige moord op haar eigen kinderen.

In de film heeft ze maar vier kinderen. En ze zijn jonger dan die van Lhermitte. Eigenlijk moet je weten wat er gebeurd is, anders begrijp je de film niet goed. Zegt Anouk. En dat de actrice die Lhermitte speelt veel mooier is dan Lhermitte. Vooral in het begin van de film, wanneer ze haar man pas heeft ontmoet. Op het eind is ze een zenuwziek wrak. Een zottin. Als ik zo’n film maakte, zou elk detail moeten kloppen. En duidelijk zijn. Vijf lijken zijn vijf lijken. Mooi is mooi, lelijk is lelijk. [...] Ik zou dezelfde nauwkeurigheid eisen als het parket bij een gerechtelijke reconstructie. Waarom anders maak je een film?²⁶¹

²⁵⁹ Stefan Grommen, “‘Als Je Dutroux Vrijlaat, Verkracht Hij Drie Weken Later Weer Iemand,’” *De Morgen*, 14 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/als-je-dutroux-vrijlaat-verkracht-hij-drie-weken-later-weer-iemand~b9639f62/>.

²⁶⁰ “Best Schokkend, Hoe de Nieuwe Hemmerechts Schokt,” *De Morgen*, 30 januari 2014. <https://www.demorgen.be/nieuws/best-schokkend-hoe-de-nieuwe-hemmerechts-schokt~b8c8f176/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.

²⁶¹ Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 214-215.

Hemmerechts bekritiseert hier via Odette precies wat ze zelf doet in haar boek. Ze vertelt ook dat de vader van de vermoorde kinderen probeerde te voorkomen dat de film gemaakt zou worden, maar omdat de filmmakers de namen van alle personen veranderden, kon hij er niets aan doen.²⁶² De aanwezigheid van dit aspect klinkt als een uiting van begrip voor een kritische benadering van de behandeling van vergelijkbare onderwerpen, maar ook als een verdediging van de eigen benadering door erop te wijzen dat ze niet de enige is die zich met vergelijkbare controverses bezighoudt. Hoewel ze in interviews heeft beweerd dat ze de negatieve reacties op haar boek niet verwachtte en erdoor verrast was,²⁶³ leid ik uit de aanwezigheid van deze passage in het boek af dat ze niet blind was voor de mogelijkheid dat ze kritiek zou krijgen na de publicatie van haar boek. Ik begrijp deze passage van Hemmerechts als het accepteren van de verantwoordelijkheid voor haar daden, ondanks dat ze dit nooit heeft toegegeven in de interviews die ze over haar boek heeft gegeven.

Kunnen we op basis van alle reacties en analyses van het boek met zekerheid zeggen dat Hemmerechts in dit opzicht ethisch heeft gehandeld? Marc Metdepenningen beschouwt Odette's monoloog "*een verdraaiing van de realiteit van de betrokkenheid van Michelle Martin bij de dood van de slachtoffers van Marc Dutroux, van wie zij een actieve medeplichtige was.*"²⁶⁴ Maar is het echt? Hemmerechts presenteert een boek dat bijna uitsluitend gebaseerd is op de gedachten van Michelle Martin en het is waarschijnlijk een geloofwaardig portret van de meest gehate vrouw van België, dat ze haar ex-man overal de schuld van zou geven, zoals ze in het verleden deed, zoals ze door psychologen en psychiaters onder invloed van haar ex-man een gemakkelijk te manipuleren vrouw werd bevonden.²⁶⁵ En haar onderdanige, gemakkelijk te manipuleren aard is een van de belangrijkste motieven van het boek, zoals in eerdere hoofdstukken is besproken.

Het boek stelt feiten over de Zaak-Dutroux voor, maar het gaat niet diep op de misdaden zelf. Hemmerechts stelt niets onwaars over deze feiten. In plaats daarvan gebruikt ze haar verbeelding om de gedachten van de daders te verkennen op basis van

²⁶² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 212-213

²⁶³ Mark Schaevers, "Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin." *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

²⁶⁴ "Kristien Hemmerechts, l'écrivain 'Provoc,'" *Le Soir*, 30 januari 2014, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: "une torsion de la réalité de l'implication de Michelle Martin dans la mort des victimes de Marc Dutroux dont elle fut une complice active", <https://www.lesoir.be/art/d-20140130-33NQZF>.

²⁶⁵ Caroline Van den Berghe, "Michelle Martin Is Geen Psychopate - Caroline van Den Berghe," *VRT NWS*, 22 januari 2014, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/22/michelle_martin_isgeenpsychopate-carolinevandenberghel-1843841/.

haar begrip ervan. Ze spreekt de feiten niet per se tegen, omdat de onbekende aspecten voor interpretatie vatbaar zijn. Hemmerechts beweert immers nergens dat het geen fictie is. De meningen over de vraag of Hemmerechts' aanpak ethisch is, zullen altijd verschillen. Hemmerechts koos dit genre vanwege de creatieve vrijheid die het biedt. Zoals ik bepaalde aspecten in het boek zelf interpreteer, heeft ze nagedacht over de mogelijke problemen die haar *faction*-benadering zou kunnen veroorzaken.

Zoals Jos Borré stelt in zijn reactie voor VRT-cultuurwebsite *Cobra*, maakt het niet uit hoeveel of hoe weinig Kristien Hemmerechts heeft onderzocht voor dit boek of hoe nauw ze het heeft gebaseerd op de zaak Martin. Uiteindelijk heeft ze een werk van fictie afgeleverd. Ze is niet in het hoofd van Michelle Martin gekropen, maar in het hoofd van iemand als Martin.²⁶⁶

3.2.2 Het criterium van toegang tot overlevenden

Een volgend belangrijk criterium gebaseerd op de analyse van de secundaire literatuur is het criterium voor toegang tot overlevenden. De ethische kwestie van het schrijven komt niet alleen aan de orde in de context van misdaden, maar bij de creatie van elk werk dat gebaseerd is op echte gebeurtenissen of personen. “*Writing stories sensitizes us to the potential consequences of all of our writing by bringing home the ethics of representation. [...] What can we say and with what consequences?*”²⁶⁷

Richardson suggereert dat elke schrijver ethische beslissingen moet nemen over waar en hoe ze hun verhalen publiceren. In het algemeen ziet hij geen ethische problemen in het delen van verhalen over machtsmisbruik, omdat hij gelooft dat de schade die de misbruikers veroorzaken zwaarder weegt dan het ongemak van de publicatie. Hij is echter voorzichtig als hij over directe familieleden schrijft. Hij raadpleegt hen vaak en verandert details om hun privacy te beschermen. Bij gevoeliger materiaal dat de harmonie binnen het gezin zou kunnen verstoren kiest hij er soms voor om de publicatie uit te stellen, hopen een geschikte manier te vinden om het in de toekomst te delen.²⁶⁸

²⁶⁶ Jos Borré, “De vrouw die de honden eten gaf,” VRT Cobra, geraadpleegd op 23 juli 2021, <http://www.cobra.be/>

²⁶⁷ Laurel Richardson and Elizabeth Adams St. Pierre, “Writing: A Method of Inquiry,” in *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 5th ed., ed. Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln (London: SAGE, 2018), p. 1420.

²⁶⁸ Laurel Richardson and Elizabeth Adams St. Pierre, “Writing: A Method of Inquiry,” in *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 5th ed., ed. Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln (London: SAGE, 2018), p. 1420–21

Deskundigen en critici zijn het ermee eens dat auteurs van dergelijke werken de vraag zouden stellen of het ethisch is om diepe traumata van de slachtoffers of overlevenden aan te raken, vooral zonder hun toestemming of medeweten. “[...] *there is a sense that to focus critically on the perspective of the perpetrator would at best be unseemly and at worst a betrayal of the memory of the victims.*”²⁶⁹

While some argue that the sympathy generated from productions could help families heal, it is imperative to recognise that individuals process sympathy in different ways. Even if sympathy comes from a well-meaning place, if it is uninvited, it may cause feelings of exposure and stress. Therefore, consent must be mandated to end the unethical violation of principles for monetary gain.²⁷⁰

Kritiek dat het boek van Kristien Hemmerechts de families van de slachtoffers en overlevenden van gruwelijke misdaden schaadt, kwam na de publicatie van het boek zowel van families van slachtoffers en hun wettelijke vertegenwoordigers, als van journalisten en literaire critici. Dat is een van de zich herhalende argumenten tegen het boek door de Belgische media heen. In het vorige hoofdstuk heb ik zelf verschillende aspecten behandeld die mogelijk kwetsend zijn voor overlevenden en slachtoffers. Vergelijkbare reacties verschenen na de publicatie van het boek *Vous vous appelez Michelle Martin* van Nicole Malinconi in 2008. Hoewel de aanpak van de twee auteurs en de aard van hun werken verschillen, heeft de reactie van de Belgische samenleving gemeenschappelijke kenmerken die raken aan de ethische kwestie van de behandeling van overlevenden en slachtoffers van misdaden.

“Je kunt alle boeken schrijven die je wilt over de Dutroux-affaire. Maar een boek publiceren dat gebaseerd is op uitspraken die Michelle Martin rechtstreeks heeft gedaan is

²⁶⁹ Erin McGlothlin, “Theorizing the Perpetrator in Bernhard Schlink’s *The Reader* and Martin Amis’s *Time’s Arrow*,” in *After Representation?: The Holocaust, Literature, and Culture*, ed. R. Clifton Spargo and Robert Ehrenreich (Ithaca, New York: Rutgers University Press, 2010), p. 213, <https://doi.org/10.36019/9780813548159-014>.

²⁷⁰ Jessica Liu, “True Crime Media: An Ethical Dilemma,” *THE ETHICS CENTRE*, 3 april 2024, geraadpleegd 7 augustus 2024, <https://ethics.org.au/true-crime-media-an-ethical-dilemma/>.

*schokkend en schaadt haar slachtoffers.*²⁷¹ Zo reageerde Jean-Philippe Rivière, de jurist van Sabine Dardenne, op het boek van Nicole Malinconi kort na zijn publicatie in 2008. De journalist Marc Metdepenningen roept in zijn artikel voor het Belgische dagblad *Le Soir* op tot een boycot van boeken over Michelle Martin.²⁷² De publicatie van Nicole Malinconi was in die tijd een uitzonderlijk geval.

Naast het aspect van het openleggen van het ongenezen trauma van slachtoffer en overlevenden, wordt hier ook de kwestie van het zich verrijken met andermans lijden aan de orde gesteld. Deze kwestie is zeker ook actueel bij het geval van het boek van Kristien Hemmerechts. Michelle Martin heeft geen geld ontvangen van de opbrengst van de twee publicaties, maar de kwestie is niet zonder controverse geweest. Als Martin direct wat geld zou krijgen, zou ze het tenminste kunnen gebruiken om een deel van de schadewergoeding te betalen, waarvan de slachtoffers en overlevenden in de tijd van de publicatie van het eerste boek niets zagen.²⁷³ *“Ofwel ontvangt mevrouw Martin niets en worden we dan geconfronteerd met een werk waarvan de auteur geld zal inzamelen onder het mom van Michelle Martin,”*²⁷⁴ reageert Sabine Dardenne en roept vervolgens op tot een boycot van het boek. Aan de ene kant is er dus de kwestie van het geven van een stam aan de dader, wat de families van de slachtoffers en de slachtoffers zelf schaadt, en aan de andere kant is er de kwestie van financiën, waar afgezien van het feit dat het boek zal worden gepubliceerd ondanks de negatieve impact op degenen die getroffen zijn door de misdaden, de slachtoffers er geen toegevoegde waarde van krijgen in de vorm van financiën van de beloofde compensatie.

Ook de kritieken van het boek van Kristien Hemmerechts, dat zes jaar later uitgegeven werd, zwijgen niet over de kwestie van toegang tot slachtoffers. In dit geval waren de stammen van leden van families An Marchal en Eefje Lambrecks de luidste. Andere overlevenden hebben of geen reactie op het boek gegeven, of waren hun reacties onmogelijk te vinden.

²⁷¹ Marc Metdepenningen, “Justice Les Survivantes Choquées : ‘Boycottez Le Livre Sur Martin!’”, *Le Soir*, 11 januari 2008, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: “*On peut écrire tous les livres que l’on veut sur l’affaire Dutroux. Mais publier un livre émanant de propos tenus directement par Michelle Martin est choquant et peine ses victimes.*” <https://www.lesoir.be/art/d-20080112-W1X6PL>.

²⁷² *Ibid.*

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ *Ibid.*, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: “*Soit, Mme Martin ne touche rien et nous nous trouvons alors face à un ouvrage dont l’auteure ramassera de l’argent sous le couvert de Michelle Martin.*”

De vader van An, Paul Marchal, bekritiseerde de auteur van het boek openbaar vooral vanwege haar streven om Michelle Martin te laten zien in “menselijker licht”. Hij begrijpt het boek van Hemmerechts als een poging om Martin te verdedigen en zo de daden te verzachten van een vrouw die deelnam aan de dood van zijn dochter.

Maar hoe kan je zo'n vrouw nu verdedigen. Als Hemmerechts een menselijke Michelle Martin wil neerzetten, kan ik nu al zeggen dat dat onmogelijk is.²⁷⁵

Tegelijkertijd gaat hij in op de pijn die dit boek niet alleen bij hem zal veroorzaken, maar bij alle overlevenden en slachtoffers: “*Ik ga het boek wel lezen en dat zal hoe dan ook pijn doen. Niet alleen bij mij, maar ook bij alle andere slachtoffers.*”²⁷⁶ De auteur van het boek heeft meerdere keren gereageerd op niet alleen Paul Marchals beschuldiging, dat dit geen verdediging van de Hemmerechts is, bijvoorbeeld in een interview met de *NRC*:

Paul Marchal verwijt me dat ik Michelle Martin verdedig, wat niet zo is. Ik laat alleen zien wat er in haar hoofd omgegaan zou kunnen zijn. Hij verwijt me dat ik haar menselijk maak, wat misschien wel zo is, en dan zegt hij dat er niets menselijks aan haar is, ze is een psychopaat, klaar. Dat begrijp ik heel goed, dat hij dat zegt, hij heeft iets verschrikkelijks meegemaakt. Maar wat Dutroux en Martin hebben gedaan, en hoe ze met elkaar omgingen, dat is helaas wel menselijk.²⁷⁷

Op deze manier verdedigt Hemmerechts haar motivatie en een van de hoofdideeën van het boek. Ze spreekt haar begrip uit voor Marchals benadering van haar boek, maar gaat niet in op de kwestie van ethiek in het benaderen van de nabestaanden. Dit onderwerp zal ik echter meer behandelen in het subhoofdstuk dat gewijd is aan het criterium van de motivatie voor het creëren en bijdragen van het werk.

²⁷⁵ “Paul Marchal Verontwaardigd over Nieuw Boek Kristien Hemmerechts,” *Gazet van Antwerpen*, 6 januari 2014, <https://www.gva.be/cnt/aid1515427>

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ Jannetje Koelewijn, “Wat Michelle Martin Heeft Gedaan, Is Helaas Menselijk,” *NRC*, 14 januari 2014, <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/18/wat-michelle-martin-heeft-gedaan-is-helaas-mensel-1336096-a1213711>.

De vader van Eefje Lambercks gaf niet zoveel commentaar op het werk als Paul Marchal. Zijn reactie was niettemin wel te vinden en het is zeker niet positief.

Het is me een raadsel waarom iemand de behoefte heeft om over een meervoudig veroordeelde crimineel boeken en theaterstukken²⁷⁸ te schrijven. Dan heb je de kern van het drama niet begrepen.²⁷⁹

Paul Quiryne, een advocaat van een van de families van de slachtoffers, was kritisch over het boek en de vorm ervan en schreef een open brief aan Kristien Hemmerechts. Daarin gaat hij in op verschillende aspecten die hij problematisch vindt aan het boek, waaronder het criterium van toegang tot overlevenden. “*U heeft zeker de families van de slachtoffers diep gekwetst door plots een verhaal opnieuw op te rakelen waar slechts recent verwerking en aanvaarding van een dramatisch gebeuren heeft kunnen plaatsvinden.*”²⁸⁰

In interviews die met de auteur zijn verkregen over haar werk, reageert Hemmerechts nauwelijks op de negatieve impact die haar boek kan hebben gehad op de naasten van de slachtoffers en de slachtoffers zelf. Ze claimt dat ze verrast was door de negatieve kritiek op haar boek. Er bestaat geen objectief antwoord op de vraag of deze bewering waar is of gewoon haar manier om zichzelf te verdedigen tegenover de maatschappij. Gezien de gevoeligheid van het onderwerp en de impact van de hele affaire op de Belgische samenleving, waar Hemmerechts zelf deel van uitmaakt, is haar reactie op zijn zachtst gezegd verrassend. Hemmerechts ontmoette Paul Marchal wel in het tv-programma *Reyers Laat*, waar ze direct kon reageren op de kritiek en er oog in oog over kon praten met een van de overlevenden.

Hemmerechts zegt dat ze er niet in de eerste plaats mee bezig was of het boek de families van de slachtoffers zou kwetsen. “Ik heb er wel grote zorg

²⁷⁸ Verwijst naar de toneeladaptatie van *De vrouw die de honden eten gaf* van Hemmerechts, die in Nederland werd opgevoerd in 2020 door Het Zuidelijk Toneel uit Tilburg, met Marie-Louise Stheins in de hoofdrol, en veroorzaakte ook gemengde reacties, aantekening van de auteur. Bron: Hein Janssen, “Marie Louise Stheins Maakte Een Voorstelling over de Vrouw van Dutroux, ‘Hoe Kan Een Vrouw, Die Ook Moeder Is, Dit Doen?’,” *de Volkskrant*, 14 april 2021, <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/marie-louise-sheins-maakte-een-voorstelling-over-de-vrouw-van-dutroux-hoe-kan-een-vrouw-die-ook-moeder-is-dit-doen~b4c19de7/>.

²⁷⁹ Nancy Vandebroek, “Jean Lambrechts Misnoegd over Toneelstuk Michelle Martin,” *HBVL*, 24 februari 2020, https://www.hbvl.be/cnt/dmf20200223_04862673.

²⁸⁰ Paul Quiryne, “Brief Aan Kristien Hemmerechts,” *VRT NWS*, 18 januari 2014, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/18/brief_aan_kristienhemmerechts-paulquiryner-1-1838802/

voor gedragen dat het voor Sabine en Laetitia niet kwetsend zou zijn.” Dat Paul Marchal zich gekwetst voelt, is iets waar de schrijfster begrip voor kan opbrengen.²⁸¹

Het is interessant dat, hoewel de publicatie van het boek veel negatieve emoties bij hem losmaakte, hij er niet aan dacht om te proberen de publicatie van het boek te voorkomen. “*We leven in een vrij land. Het is fictie, het moet mogelijk zijn,*”²⁸² zegt Marchal in een interview met *Reyes Laat*. Hoewel hij openlijk kritiek levert op de auteur en het boek, ontkent hij het bestaansrecht ervan niet. Maar of de beslissing om het te publiceren ethisch correct was, blijft een punt van discussie. Negatieve critici zijn het echter vaak eens over het antwoord op deze vraag. “*De aanzwellende kritiek valt onder één noemer te vatten: op zoek naar aandacht geeft ze de handlanger van 'het monster van België' een stem, ten koste van slachtoffers en hun familie.*”²⁸³

3.2.3 Het criterium van tijd

Er zijn minder dan 20 jaar verstreken tussen de misdaden die plaatsvonden in 1995–1996 en de publicatie van het boek van Kristien Hemmerechts, en de vrijlating van Michelle Martin, die de Belgische samenleving schokte en het debat rond de affaire heropende vond plaats minder dan twee jaar voor de uitgeving van het boek. Na haar vrijlating in 2012 moest Michelle Martin aan verschillende voorwaarden voldoen. Ze moest regelmatig psychologische onderzoeken ondergaan, therapie volgen en mocht geen verklaringen afleggen aan de media of contact hebben met de slachtoffers, hun families of vrienden. Martin verhuisde naar een klooster om zich voor te bereiden voor het nieuwe leven.²⁸⁴ Sinds augustus 2022 werd ze bevrijd van alle voorwaardes.²⁸⁵ Ook toen kwam er een golf van ontevredenheid, vooral van de overlevenden.

²⁸¹ Ellen Maerevoet, “Ik zeg niet: Ik ga de waarheid spreken over Martin,” *vrtnews.be*, 14 januari 2014, https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2014/01/14/_ik_zeg_niet_ik_gadewaarheidsprekenovermartin-1-1834277/.

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ Tijn Sadée, “Inkt in De Open Dutroux-Wond,” *NRC*, 16 januari 2014, <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/16/inkt-in-de-open-dutroux-wond-1335152-a432110>.

²⁸⁴ Michaël Torfs, “Former Wife of Child Killer Marc Dutroux to Be a Free Woman without Conditions,” *VRT NWS*, 24 augustus 2022, <https://www.vrt.be/vrtnews/en/2022/08/24/former-wife-of-child-killer-marc-dutroux-to-be-released-without/>.

²⁸⁵ Ellen Maerevoet, “Michelle Martin Komt Vrij,” *VRT NWS*, 26 augustus 2022, <https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2022/08/26/martin-vrij/>.

[...] Het blijft moeilijk... zeker op een dag als vandaag. Zovele jaren geleden werd An op 23 augustus uit ons leven gerukt. Het wordt allemaal zoveel moeilijker als je net nu een gerechtsbrief krijgt met de zakelijke melding dat de voorwaarden gekoppeld aan de voorlopige vrijheid van Martin worden geschrapt. En dat zij vanaf aanstaande vrijdag 26/08 helemaal vrij is te gaan en staan waar ze wil. Ze is dan VRIJ... VERVROEGD...²⁸⁶

Zo reageerde Paul Marchal, de vader van een van de slachtoffers, op de situatie van 2022. Het criterium van tijd is cruciaal bij het bespreken van de morele en ethische aspecten van het omgaan met de dader. De vraag is of er ooit genoeg tijd kan verstrijken sinds de misdaden werden gepleegd voor de families van de slachtoffers. En genoeg tijd, hoe dan ook gedefinieerd, is er niet verstreken voor de Belgische samenleving om te herstellen van de Dutroux-affaire, volgens literaire critici die zich bezighouden met het boek van Hemmerechts.

[...] Hemmerechts doet in het boek een literaire poging om een stem te geven aan een vrouw die tot dusverre nauwelijks openheid van zaken heeft gegeven over wat er destijds onder haar lange blonde lokken omging. Die poging is in Vlaanderen niet gewaardeerd. Daarvoor is de zaak-Dutroux kennelijk toch nog te explosief.²⁸⁷

Critici zijn het er vaak over eens dat de Zaak-Dutroux een open wond blijft voor de Belgische samenleving.²⁸⁸ Maar hoe bepalen we wanneer het te vroeg is en wanneer niet? De vakliteratuur geeft geen antwoord op deze vraag en kan waarschijnlijk ook nauwelijks een (of het) antwoord geven. Er zijn geen regels voor etisch schrijven over echte gebeurtenissen die stellen dat er 20, 30 of 50 jaar later over geschreven mag worden. Het is niet het doel van deze scriptie om te beoordelen of het al dan niet te vroeg is om de onderwerp aan te snijden, maar welk belang de reacties op het boek aan dit criterium geven.

²⁸⁶ Valerie Vanhelden and Rik Arnoudt, "Michelle Martin Vrijdag Vrij Zonder Voorwaarden," *VRT NWS*, 24 augustus 2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/08/23/vrijlating-zonder-voorwaarden-michelle-martin/>.

²⁸⁷ Christoph Schmidt, "De Stem Van Michelle Martin, De Vrouw van Marc Dutroux," *Trouw*, 24 januari 2014, <https://www.trouw.nl/nieuws/de-stem-van-michelle-martin-de-vrouw-van-marc-dutroux~baa17809/>.

²⁸⁸ *Ibid.*

“Een gevoelige snaar raken is een eufemisme. Hemmerechts heeft een nationaal trauma aangeboord.”²⁸⁹

Hemmerechts reflecteert dit aspect in de interviews over haar boek. In alle interviews waar het over dit criterium gesproken wordt reageert ze vergelijkbaar. Ze argumenteert dat er sinds de misdaden bijna 20 jaar verlopen is en dat journalisten er voortdurend over schrijven dus waarom zou zij niet mogen?²⁹⁰ Tegelijkertijd vraagt ze zich af waarom de Zaak-Dutroux zo’n taboe is. De misdaad van Lhermitte vond plaats in een recenter verleden en is al verfilmd.²⁹¹ Maar zelfs dit is niet zonder negatieve reacties gebeven, omdat de auteur zelf via haar hoofdpersoon in het boek rechtstreeks met de lezer communiceert,²⁹² zoals al besproken is in de subparagraaf over onderzoek en werken met feiten.

Waarom is het dus volgens de critici te vroeg? De belangrijkste factor is het belang van de hele zaak voor België. Niet alleen waren de misdaden van Dutroux en zijn medeplichtigen schokkend in hun aard, maar de Belgische samenleving was ook geschokt door de omstandigheden van hun arrestatie, door de vele fouten van de veiligheidstroepen van de staat, die wantrouwen veroorzaakten in het staatsapparaat, en de hele affaire schokte ook de Belgische politiek.²⁹³ “De misdaden van Dutroux en Martin hebben België zo geschokt dat het is uitgegroeid tot een nationaal trauma waar een groot taboe op rust.”²⁹⁴ Aangezien de hoeveelheid negatieve feedback van de publicatie en de hoeveelheid kritiek die Hemmerechts heeft gekregen, kunnen we concluderen dat het inderdaad te vroeg was voor de Belgische samenleving, en elke poging van Hemmerechts om haar keuze vanuit dit perspectief te verdedigen verandert daar niets aan. Of ze dit ethische criterium wel of niet overwoog voordat ze het boek schreef, wordt niet duidelijk uit de

²⁸⁹ “‘Duivelse’ Hemmerechts Splijt België,” *De Morgen*, 16 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/duivelse-hemmerechts-splijt-belgie~b114c0e4/>.

²⁹⁰ PointCulture TV, “Ecrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi,” *YouTube*, 3 oktober 2014, geraadpleegd 28 juli 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

²⁹¹ Christoph Schmidt, “De Stem Van Michelle Martin, De Vrouw van Marc Dutroux,” *Trouw*, 24 januari 2014, <https://www.trouw.nl/nieuws/de-stem-van-michelle-martin-de-vrouw-van-marc-dutroux~baa17809/>.

²⁹² Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014), p. 212-213

²⁹³ Ronnie Lippens, “Exhausting Whiteness: The 1996–98 Belgian Parliamentary Inquiry into the Handling of a Paedophilia Affair,” in *Crime, Truth and Justice*, 1st ed., ed. George Gilligan and John Pratt (Cullompton: Willan Publishing, 2004), p. 204–5.

²⁹⁴ Arienne Huisman, “Kristien Hemmerechts Gooit Zout in de Wonden van België,” *Diggit Magazine*, 29 augustus, 2016, <https://www.diggitmagazine.com/papers/kristien-hemmerechts-gooit-zout-de-wonden-van-belgi%C3%AB>.

beschikbare interviews of uit het boek zelf, en het zou puur speculatief zijn om te proberen deze vraag te beantwoorden.

Op basis van haar verklaringen kan worden geconcludeerd dat er voor haar, als lid van de Belgische samenleving die dit collectieve Belgische trauma zelf heeft moeten verwerken of nog steeds verwerkt, genoeg tijd is verstreken. Volgens velen was de Belgische samenleving echter nog niet klaar voor deze stap.

De schrijfster roept interessante vragen op over angst, afhankelijkheid, schuld, boete en de problematiek rond vergeving, maar dit boek komt pakweg een jaar of vijftig te vroeg om als roman te kunnen fungeren. Je kunt de controversen niet schuwen, maar het nu aankaarten van dit heikele onderwerp doet twijfel rijzen omtrent de zuiverheid van de motieven van de schrijfster.²⁹⁵

Juist de motivatie van de auteur om dit boek te schrijven zal het onderwerp zijn van het laatste criterium dat gebaseerd is op de analyse van de reacties op het boek van Kristien Hemmerechts.

3.2.4 Het criterium van motivatie

Het criterium van motivatie richt zich op de redenen waarom de concrete publicatie werd geschreven. Uit de vakdiscussie konden verschillende algemene redenen worden afgeleid waarom de auteurs het daderperspectief hebben gekozen. Het verlangen om de dader te begrijpen om verschillende hierboven besproken redenen. Het verlangen om antwoorden te vinden op de vraag waarom zo'n daad werd gepleegd,²⁹⁶ niet het verlangen om de daden van de misdaders te verontschuldigen of te verheerlijken. Of het voor de maatschappij fundamenteel is om de gedachten van de dader bespreek hoofdstuk 2 van deze scriptie. Volgende alinea's gaan over de reacties van critici en de beweegredenen die de schrijfster zegt te hebben gehad om het boek te schrijven.

Met betrekking tot haar motivatie voor het schrijven van het werk werd Hemmerechts door critici van het boek na de publicatie beschuldigd van verschillende

²⁹⁵ Guus Bauer, "Recensie: Kristien Hemmerechts - de Vrouw Die de Honden Eten Gaf," *Tzum*, 25 januari 2014, <https://www.tzum.info/2014/01/recensie-kristien-hemmerechts-de-vrouw-die-de-honden-te-eten-gaf/>.

²⁹⁶ Robert Eaglestone, "Avoiding Evil in Perpetrator Fiction," *Holocaust Studies* 17, no. 16 (2011): p. 15–16. <https://doi.org/10.1080/17504902.2011.11087280>.

dingen. Een van de terugkerende vragen is of Hemmerechts met haar boek Michelle Martin probeerde te verontschuldigen. “*In literaire vooruitblikken wordt de nieuwe roman van Hemmerechts een ‘apologie voor Martin’ genoemd, ‘de meest gehate vrouw van België’*”.²⁹⁷

Sommige critici, vooral uit Nedeland, verdedigen Hemmerechts in veel van de aspecten die in de Belgische reacties worden bekritiseerd. Daniëlle Serdijn bijvoorbeeld reageert in haar artikel voor de *Volkskrant* direct op de kritiek als volgt: “*Een apologie? Een roman ter verdediging van Michelle Martin? Nonsens.*”²⁹⁸ Serdijn is het niet eens met de kritiek op het boek, maar waardeert juist de moed van Hemmerechts om dit onderwerp te kiezen voor behandeling. Ze probeert de vraag van Paul Marchal te beantwoorden waarom de focus op de daders ligt en niet op de slachtoffers. Ze stelt dat het perspectief van de dader onbegrijpelijker en schokkender is, en dus interessanter voor de lezer. “*Het kan ons verder brengen in onze pogingen het onbegrijpelijke te doorgronden.*”²⁹⁹ Serdijn houdt zich echter niet bezig met de kwestie van moraal en ethiek, ze verdedigt puur Hemmerechts’ artistieke intentie.

[...] Hemmerechts heeft materiaal gekozen dat uitstekend bij haar past. Zij is de auteur die alles een groezelige laag kan geven in stijl en encenering. Seks, kinderspeelgoed, de Belgische aarde, noem het en Hemmerechts weet er een morsig tintje aan te geven. Niet mooi, maar precies wat dit verhaal nodig heeft.³⁰⁰

Zoals ik al eerder schreef, was een van degenen die Hemmerechts ervan beschuldigden dat ze Martin verdedigde, de vader van An Marchal, Paul. Hemmerechts spreekt hem echter tegen en zegt dat als meneer Marchal het boek had gelezen, hij zou hebben begrepen dat het geen verdediging was.³⁰¹ Hemmerechts heeft verschillende keren

²⁹⁷ Judit Verstraete, “Hemmerechts Kruipt in Het Hoofd van Michelle Martin,” *VRT NWS*, 6 januari 2014, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/06/hemmerechts_kruiptinhethoofdvanmichellemartin-1-1824983/.

²⁹⁸ Daniëlle Serdijn, “De Vrouw Die de Honden Eten Gaf,” *de Volkskrant*, 17 januari 2014, <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/de-vrouw-die-de-honden-eten-gaf~bea3bd36/>.

²⁹⁹ *Ibid.*

³⁰⁰ Sarah Theerlynck and Sofie Mulders, “Waarom de Critici in Nederland Malser Zijn Voor Vlamingen,” *De Morgen*, 26 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/waarom-de-critici-in-nederland-malser-zijn-voor-vlamingen~b65a4ee6/>.

³⁰¹ Stefan Grommen, “‘Als Je Dutroux Vrijlaat, Verkracht Hij Drie Weken Later Weer Iemand,’” *De Morgen*, 14 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/als-je-dutroux-vrijlaat-verkracht-hij-drie-weken-later-weer-iemand~b9639f62/>.

op deze beschuldiging gereageerd in interviews over het boek. In het interview met *Le Soir* antwoordde ze op de vraag of het haar intentie was om Michelle Martin te verdedigen, met de volgende woorden:

Helemaal niet. Je kunt niet verdedigen wat ze deed, dat is onmogelijk. Wat ik wilde doen was proberen haar een stem te geven, een hypothese naar voren te brengen: hoe kan iemand zich in deze extreme situatie bevinden waarin we wel voedsel aan honden kunnen geven, maar niet aan gevangenen kinderen. Je zou kunnen zeggen dat het onbegrijpelijk is, maar het is een feit. Dus probeerde ik het te begrijpen, niet te vergeven.³⁰²

Maar onder degenen die in hun commentaren Hemmerechts verdedigen, is de opvatting dat ze met haar gekozen onderwerp in een ongenezen wond grijpt, niet ongewoon. De Belgische samenleving wordt nog steeds beïnvloed door nationale trauma's en het is begrijpelijk dat dit feit een grote rol speelt in de kritiek. "*Wat 9/11 is voor Amerika, is Dutroux voor Vlaanderen. Het is een onderwerp waarover je als criticus onthecht moet kunnen schrijven. Als Nederlander heb ik daar geen last van,*"³⁰³ zegt de Nederlandse schrijver en literaire criticus Jeroen Vullings. Alleen al de gedachte dat iemand dit onderwerp zou kunnen aansnijden is taboe voor de gemiddelde Belgische burger.

Het boek mocht dan tot het domein van de literatuur behoren – op de kaft staat nadrukkelijk 'roman' – her schrukte zo dicht aan tegen de werkelijkheid dat het vooral weerzin opwekte. Iedere schijn van de begrip

³⁰² Jean-Claude Vantroyen, "'J'ai Voulu Entrer Dans La Tête de Michelle Martin,'" *Le Soir*, 28 april 2014, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: „*Pas du tout. On ne peut pas défendre ce qu'elle a fait, c'est impossible. Ce que j'ai voulu faire, c'est essayer de lui donner une voix, de formuler une hypothèse : comment quelqu'un peut-il se trouver dans cette situation extrême où on arrive à donner de la nourriture aux chiens mais pas aux enfants prisonniers. On peut dire que c'est incompréhensible mais voilà, c'est un fait. J'ai donc essayé de comprendre, pas de pardonner.*“
<https://www.lesoir.be/art/530753/article/culture/livres/2014-04-28/j-ai-voulu-entrer-dans-tete-michelle-martin>.

³⁰³ Sarah Theerlynck and Sofie Mulders, "Waarom de Critici in Nederland Malsen Zijn Voor Vlamingen," *De Morgen*, 26 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/waarom-de-critici-in-nederland-malsen-zijn-voor-vlamingen~b65a4ee6/>

voor de daders, of dat nu wel of niet Hemmerechts' oogmerk was, was bij voorbaat verwerpelijk.³⁰⁴

De controversiële en gevoelige aard van het onderwerp heeft ertoe geleid dat veel critici van het boek het gevoel hebben dat de belangrijkste motivatie van de auteur was om te schokken. Honing en Jensen definiëren een schokkend boek als een werk dat bepaalde grenzen overschrijdt, of deze nu moreel, juridisch of esthetisch van aard zijn en gangbaar in de samenleving. De controverse rond de roman van Hemmerechts maakt dit duidelijk.³⁰⁵

Hemmerechts werd ervan beschuldigd dat “*op zoek naar aandacht geeft ze de handlanger van ‘het monster van België’ een stem, ten koste van slachtoffers en hun familie.*”³⁰⁶ Volgens de Nederlandse journaliste en literatuurcritica Elsbet Etta speelt het imago van de schrijver een rol in de Vlaamse negatieve kritiek. Ze claimt dat Hemmerechts op zoek gaat naar onderwerpen die Vlaamse lezers zullen schokken, maar voegt eraan toe dat zij voor het Nederlandse publiek geen controversiële figuur is.³⁰⁷ Juist de beschuldiging dat de motivatie het brengen van controverse of schok is, is een terugkerend argument om Kristien Hemmerechts te bekritisieren.

“*‘Kristien Hemmerechts zoekt de controverse niet, ze is de controverse.’ Ooit poneerde journalist Mathias Danneels de boutade in een artikel. Meer dan ooit lijkt zij op te gaan,*”³⁰⁸ schrijft *De Morgen* in een artikel dat alleen door zijn titel deze stelling bevestigt: “*Meesteres-provocateur is terug.*”³⁰⁹

Deze vraag is zeker van toepassing. Aan de ene kant zijn er meningen dat het boek al voor publicatie door velen werd veroordeeld vanwege het gekozen onderwerp, ongeacht de potentiële literaire kwaliteiten. De mediastorm die losbarstte rond haar boek kan echter het tegenovergestelde effect hebben gehad, wat niet over het hoofd werd gezien in de geanalyseerde mediareacties. Het gekozen onderwerp heeft zeker geholpen om haar

³⁰⁴ Rick Honings and Lotte Jensen, “I Don’t Get It Dude, What’s So Controversial About This?,” in *Schokkende boeken!*, ed. Rick Honings, Lotte Jensen, and Olga van Marion (Hilversum: Verloren, 2014), p. 9.

³⁰⁵ *Ibid.*, p. 10.

³⁰⁶ “‘Duivelse’ Hemmerechts Splijt België,” *De Morgen*, 16 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/duivelse-hemmerechts-splijt-belgie~b114c0e4/>.

³⁰⁷ Sarah Theerlynck and Sofie Mulders, “Waarom de Critici in Nederland Malser Zijn Voor Vlamingen,” *De Morgen*, 26 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/waarom-de-critici-in-nederland-malser-zijn-voor-vlamingen~b65a4ee6/>

³⁰⁸ “Meesteres-Provocateur Is Terug,” *De Morgen*, 14 januari 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/meesteres-provocateur-is-terug~b8dd53ec/>.

³⁰⁹ *Ibid.*

nieuwe boek bekend te maken bij een breder publiek dan wanneer ze een minder controversieel onderwerp had gekozen.

Het verwijt dat hier vooral sprake is van sensatiezucht ligt namelijk al snel op tafel. Nu is dat een verwijt dat iedere schrijver te horen krijgt die actuele onderwerpen tot romanstof maakt. Maar in dit geval versterkt de grootse mediacampagne direct na verschijnen van het boek het ongemakkelijke gevoel dat het Hemmerechts heel goed uitkwam om op gevoelige tenen te trappen.³¹⁰

Of dit het doel was of louter toeval, blijft opnieuw speculatief. De schrijfster van het boek zelf ontkent echter herhaaldelijk dat haar motivatie voor het schrijven van het boek een verlangen was om te schokken. “*Niet zozeer. Ik heb dit boek niet geschreven om te shockeren, maar om te begrijpen.*”³¹¹ Als haar belangrijkste motivatie noemt ze haar verlangen om te begrijpen hoe het mogelijk is dat een moeder van drie kinderen zulke afschuwelijke daden kan plegen tegen de kinderen van andere ouders.³¹² In een interview met het *HUMO*-magazine werd Hemmerechts gevraagd of het haar bedoeling was om controversieel werk te schrijven. Hemmerechts ontkent dat zo iets haar doel zou zijn.

Nee, daar ben ik helemaal niet mee bezig. Wat ik wil, is een tekst schrijven die geloofwaardig is, die kracht heeft, zodat lezers niet afhaken. Hoe dat boek dan wordt aangeboden, dat is het werk van de uitgeverij. Maar als ik zie hoeveel reacties erop gekomen zijn, hebben ze misschien wel gelijk gehad om het zo te doen.³¹³

Hemmerechts heeft vaak gezegd dat ze de negatieve feedback niet had verwacht. Het is moeilijk te geloven dat iemand die een vergelijkbaar thema en uitvoering kiest, had

³¹⁰ Sander Bax, “Michelle Martin Als Buikspreekpop,” *De Reactor*, 3 maart 2014, <https://www.dereactor.org/teksten/michelle-martin-als-buikspreekpop>.

³¹¹ Jean-Claude Vantroyen, “‘J’ai Voulu Entrer Dans La Tête de Michelle Martin,’” *Le Soir*, 28 april 2014, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: „*Pas tellement. Je n’ai pas écrit ce livre pour choquer, mais pour comprendre.*“ <https://www.lesoir.be/art/530753/article/culture/livres/2014-04-28/j-ai-voulu-entrer-dans-tete-michelle-martin>.

³¹² Mark Schaevers, “Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin.” *Humo*, 14 januari 2014, <https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

³¹³ *Ibid.*

kunnen denken dat alles zonder controverse zou verlopen. Het idee dat de Belgische samenleving, gezien het belang van de Zaak-Dutroux, de publicatie van haar boek onopgemerkt en zonder negatieve reacties zou hebben laten passeren, is op zijn zachtst gezegd naïef. Volgens haar heeft ze niets mis gedaan. Ze is slechts een boodschapper en de negatieve reacties zijn het resultaat van het berouw van de Belgische samenleving:

Ik ben niet de provocateur: dat is de realiteit. Ik ben niet degene die de twee kinderen in de kelder heeft gestopt, ik ben niet degene die de kinderen van Lhermitte heeft vermoord. Ik ben de boodschapper, de brenger van slecht nieuws, maar ik heb niets verkeerd gedaan.³¹⁴

Op de vraag waarom sommige reacties zo negatief en volgens haar irrationeel zijn, antwoordt ze: “*Ongetwijfeld omdat we ons allemaal nog steeds schuldig voelen over de dood van deze kinderen. En we schieten liever op de boodschapper dan dat we naar hem luisteren.*”³¹⁵

Ik begrijp deze houding van Hemmerechts eerder als een poging om haar werk te verdedigen tegenover critici, dan als een erkenning dat ze ofwel de gevolgen van haar daden niet van tevoren volledig heeft doordacht, ofwel dat het haar niets kon schelen. In een van haar interview zegt ze zelfs: “*Aan de ene kant dacht ik: ik moet zorgen dat het niet kwetsend is wat ik schrijf. Aan de andere kant: als dat echt mijn bekommernis was, had ik dit boek niet geschreven.*”³¹⁶

In dit laatste hoofdstuk heb ik vier ethische criteria vastgesteld voor het schrijven over echte misdaadevenementen, gebaseerd op recensies van Kristien Hemmerechts’ *De vrouw die de honden eten gaf*, theoretische literatuur en kritieken op Nicole Malinconi’s *Vous vous appelez Michelle Martin*. Deze criteria omvatten de motivatie van de auteur, gevoeligheid ten opzichte van de nabestaanden, de nauwkeurigheid van het onderzoek en

³¹⁴ Jean-Claude Vantroyen, “‘J’ai Voulu Entrer Dans La Tête de Michelle Martin,’” *Le Soir*, 28 april 2014, uit het Franse origineel vertaald door Anna Kostková: “*Ce n’est pas moi la provocatrice: c’est la réalité qui l’est. Ce n’est pas moi qui ai mis les deux gosses dans la cave, ce n’est pas moi qui ai tué les enfants Lhermitte. Je suis le messenger, le porteur de mauvaise nouvelle, mais moi je n’ai rien fait de mal.*” <https://www.lesoir.be/art/530753/article/culture/livres/2014-04-28/j-ai-voulu-entrer-dans-tete-michelle-martin>.

³¹⁵ *Ibid.*

³¹⁶ Arienne Huisman, “Kristien Hemmerechts Gooit Zout in de Wonden van België,” *Diggit Magazine*, 29 augustus, 2016, <https://www.diggitmagazine.com/papers/kristien-hemmerechts-gooit-zout-de-wonden-van-belgi%C3%AB>.

de timing. Ondanks het belang van het vermijden van glorificatie van criminaliteit, is geen van beide auteurs beschuldigd van het glorificeren van de daders. Op basis van mijn analyse van beide boeken kom ik tot dezelfde conclusie. Op basis van de analyse van kritische reacties uit België concludeer ik dat, vanuit hun perspectief, de ethische benadering van het onderwerp tekortschiet. Hoewel het speculatief is om te bepalen in hoeverre Hemmerechts zich aan deze criteria heeft gehouden, is het duidelijk dat ethische overwegingen cruciaal zijn bij het behandelen van echte gewelddadige misdaden, vooral gezien het voortdurende trauma dat dergelijke gebeurtenissen kunnen veroorzaken.

Conclusie

Deze scriptie onderzoekt de ethische en morele complexiteit die gepaard gaat met de literaire weergave van echte daders, met een bijzondere focus op Kristien Hemmerechts' roman *De vrouw die de honden eten gaf* en de voorstelling van Michelle Martin, een medeplichtige van seriemoordenaar en verkrachter Marc Dutroux. De scriptie was opgebouwd rond drie hoofdvragen: ten eerste of en hoe een dader als mens kan worden beschouwd, zowel in werkelijkheid als in literaire vertellingen; ten tweede de noodzaak en mogelijke voordelen van het begrijpen van daders vanuit psychologisch en sociologisch perspectief en de mogelijke bijdrage van dadergerichte literatuur, en ten derde de ethische criteria voor het schrijven over echte misdaden.

De gestelde vragen werden voornamelijk behandeld door middel van een analyse van Kristien Hemmerechts' boek *De vrouw die de honden eten gaf*. Deze analyse werd aangevuld met een vergelijking met de benadering van de Franstalige Belgische auteur Nicole Malinconi van haar boek *Vous vous appelez Michelle Martin*, allemaal binnen het theoretische kader dat is vastgesteld door secundaire literatuur. Een andere belangrijke bron voor deze studie waren de reacties van media, bestaande uit de kritische ontvangst van het boek, literaire critici, reacties van slachtoffers van Marc Dutroux en zijn medeplichtigen en hun families, en interviews met zowel Hemmerechts als Malinconi. Ik heb verschillende mediabronnen gebruikt uit zowel Nederlands- als Franstalig Belgische media, evenals verschillende bronnen uit Nederland.

In het eerste hoofdstuk van de scriptie werd de vraag gesteld of de daders van gewelddadige misdaden als mensen moeten worden beschouwd, wat ik eerst met experts in het veld binnen een theoretisch kader heb besproken. Ik behandelde ook de houding van de Belgische samenleving ten opzichte van de daders van de Zaak-Dutroux. Na te hebben geconcludeerd dat, ondanks onze natuurlijke tendens om ons te distantiëren in plaats van de menselijke capaciteit voor kwaad te accepteren, daders inderdaad als mensen moeten worden gezien, vervolgde ik het hoofdstuk met een analyse van *De vrouw die de honden eten gaf*, waarbij ik de aanpak van de auteur in het construeren van Odette's (Martins) menselijkheid analyseerde en menselijkheid als een van de belangrijkste thema's van het boek door Odette's interne monoloog behandelde.

Voor deze analyse selecteerde ik verschillende sleutelmotieven om dit thema te verkennen, waaronder de terugkerende aanwezigheid van honden, die zowel compassie als ontmenselijking symboliseren. Odette's vergelijking van zichzelf met een getrainde hond

suggereert haar onderdanigheid en verlies van eigenheid in haar relatie met M (Marc Dutroux). Haar grotere bezorgdheid voor haar honden boven de kinderen in de kelder benadrukt scherp haar morele tekortkomingen en daagt de lezer uit om te worstelen met de complexiteit van haar karakter. Dit gebruik van dierenbeelden dient om de grenzen tussen mens en niet-mens te vervagen, waarbij Odette's interne strijd en de keuzes die tot haar betrokkenheid bij de misdaden hebben geleid, worden benadrukt.

Compassie en empathie, of het gebrek daaraan, vormen een ander cruciaal element in Hemmerechts' verkenning van menselijkheid. Odette's falen om oprechte compassie voor de slachtoffers te tonen onderstreept haar morele blindheid en onvermogen om haar rol in hun lijden volledig te erkennen. Moederschap is een ander significant thema dat Odette humaniseert, omdat haar liefde voor haar kinderen een van haar weinige redelijke kwaliteiten is. Deze liefde is echter ook gekleurd door manipulatie en eigenbelang. Nicole Malinconi's *Vous vous appelez Michelle Martin* is in wezen vergelijkbaar met Hemmerechts' narratief. Het biedt echter een non-fictieve weergave van Martins leven, met vergelijkbare thema's van monsterlijkheid en menselijkheid.

Het tweede hoofdstuk van de scriptie richtte zich op de vraag of het cruciaal is voor de samenleving om de geest van een dader te begrijpen. Door verschillende voorbeelden te geven van wat het begrijpen van de motieven en persoonlijkheid van een dader kan bijdragen aan het daadwerkelijke strafrechtelijk onderzoek, stelde ik de bijdrage van literatuur over echte misdaden in vraag, naast het informeren van de lezer over gepleegde misdaden. Hoewel er voorbeelden zijn van literaire werken die hebben geholpen bij echt criminaliteitsonderzoek, liggen de bijdragen van dergelijke literaire werken in een meer abstract veld. Het kan de lezer beïnvloeden om hun eigen morele code te evalueren door te begrijpen dat de meeste daders van misdaden vaak niet veel verschillen van ons. Literatuur van dit type kan bijdragen aan het omgaan met ervaren van trauma, of het nu gaat om directe deelnemers aan de misdaad die in het literaire werk wordt afgebeeld of individuen die door soortgelijke misdaden zijn getroffen. Het kan daarom mogelijk functioneren als trauma-literatuur.

Het theoretische kader wordt gevolgd door een vergelijkbare analyse van de boeken van Hemmerechts en Malinconi. Op basis van de analyse betoog ik dat Hemmerechts een geloofwaardige voorstelling van Michelle Martin creëert, maar ik stel dat Hemmerechts dit gedeeltelijk bereikt door controversiële motieven en passages die potentieel schadelijk kunnen zijn voor slachtoffers van soortgelijke misdaden en hun families. Voor lezers die

niet bekend zijn met Michelle Martin en de misdaden die zij samen met haar ex-man Marc Dutroux en andere medeplichtigen heeft gepleegd, kan het boek nieuwe inzichten bieden. Toch dient het niet als bron van gedetailleerde informatie over de misdaden, noch is het dat bedoeld, aangezien het boek voor het grootste deel een verbeelding is van Martins innerlijke wereld.

De vrouw die de honden eten gaf, net als *Vous vous appelez Michelle Martin*, biedt geen antwoorden op de vragen die het opwerpt. In plaats daarvan genereren beide boeken verdere vragen, wat bijdraagt aan de frustratie van degenen die op zoek zijn naar antwoorden. Hoewel Hemmerechts Odette creëert als een geloofwaardige vertegenwoordiging van Michelle Martin, leidt het niet tot een dieper begrip van de dader. Hoewel het boek motieven presenteert die lezers aansporen om de motieven achter Odette's acties te overwegen, zijn deze onvoldoende voor een volledig begrip. Dit is niet alleen te wijten aan de fictieve aard van het werk, maar ook omdat sommige aspecten van menselijk gedrag onbegrijpelijk kunnen blijven, zelfs als de redenen bekend zijn, en soms maken de redenen de situatie zelfs nog onbegrijpelijker.

Op basis van de analyse concludeer ik dat als de auteurs bedoeld hebben om een taboeonderwerp dat resoneert in de Belgische samenleving aan te pakken en lezers aan te zetten tot diepere reflectie over menselijkheid en de motieven van daders, ze daarin geslaagd zijn. Als hun bedoeling echter was om antwoorden te vinden op de dringende vraag hoe dergelijke gruweldaden konden plaatsvinden en de Belgische samenleving een middel te bieden om met het trauma om te gaan, is hun poging in beide gevallen mislukt.

In mijn analyse heb ik verschillende motieven vastgesteld die Hemmerechts gebruikt, die mogelijk het trauma zouden kunnen verdiepen in plaats van troost te bieden. In de context van trauma-literatuur die ik eerder introduceerde, betoog ik dat Hemmerechts meer dan de Belgische trauma's de persoonlijke trauma's van Odette beschrijft. Het boek zou daarom mogelijk kunnen functioneren als trauma-literatuur voor mensen die zich in een soortgelijke situatie als Odette bevinden, maar het helpt niet bij het overwinnen van het trauma van de slachtoffers en "nabestaanden" van haar of soortgelijke misdaden.

Het laatste, derde hoofdstuk van deze scriptie was gewijd aan het verkennen van morele en ethische kwesties in de literaire behandeling van daders, aangezien beide boeken en de reacties daarop een ethische discussie openen. Ik ben dieper ingegaan op de soorten genres van literatuur gebaseerd op echte misdaad en de ethische dilemma's waarmee de auteurs van dergelijke literaire werken worden geconfronteerd, op basis van theoretische

discussie. Door zowel de theoretische discussie als de analyse van de kritische ontvangst van Kristien Hemmerechts' boek (en deels ook Malinconi's boek) te combineren, heb ik vijf diverse criteria bepaald waaraan een auteur zou moeten voldoen bij het creëren van een verhaal gebaseerd op echte criminele gebeurtenissen. Ik heb mijn analyse echter alleen met vier van deze criteria voortgezet omdat, hoewel het criterium van glorificatie inderdaad ethisch belangrijk is, het geen onderwerp was van kritische reacties op Hemmerechts' en Malinconi's boek. Na de analyse van de boeken ben ik tot dezelfde conclusie gekomen.

Hoewel de analyse van *De vrouw die de honden eten gaf* heeft bijgedragen aan dit hoofdstuk, was de analyse, voornamelijk gebaseerd op de mediacommentaren, die zich richtte op de vier criteria: onderzoek en werken met feiten, het criterium van toegang tot overlevenden, het criterium van motivatie en het criterium van tijd. Ik heb een aantal terugkerende argumenten uit de kritische reacties geselecteerd, reacties van de auteur, evenals met het boek zelf, die ik heb geconfronteerd met tegengestelde meningen. Door deze aanpak heb ik een discussie opgeroepen over elk van de vier vastgestelde criteria.

Het eerste criterium richtte zich op het onderwerp onderzoek en werken met feiten. Ondanks de beweringen van Hemmerechts van grondig onderzoek, inclusief uitgebreide lectuur en consultaties, suggereren de kritieken dat de feitelijke nauwkeurigheid van haar boek ondergeschikt is aan de fictieve vertelling. Hemmerechts' beslissing om een gefictionaliseerd verslag te schrijven, in plaats van een strikt non-fictief verslag, weerspiegelt haar artistieke vrijheid, maar opent haar werk ook voor kritiek met betrekking tot de ethische implicaties. Critici beweren dat hoewel Hemmerechts' weergave van Michelle Martin een overtuigende literaire oefening is, het mogelijk geen betrouwbare vertegenwoordiging biedt van de echte persoon of de complexe werkelijkheid van de Zaak-Dutroux.

Hemmerechts' weergave van Michelle Martin en de manier waarop het de impact op de families van slachtoffers behandelt, is onderhevig aan aanzienlijke kritiek, waarvan de redenen zijn behandeld in de analyse van Hemmerechts' boek. Ondanks de uitleg van de auteur blijft de centrale ethische kwestie of de mogelijke voordelen van dergelijke werken de mogelijke schade aan degenen die direct door de misdaden zijn getroffen rechtvaardigen. Deze voortdurende discussie benadrukt het belang van doordachte en respectvolle omgang met de ervaringen van overlevenden in elk narratief dat echte tragedies verkent.

Bij het overwegen van het criterium tijd wordt duidelijk dat de kritiek op Hemmerechts' boek de diepte en intensiteit van het trauma veroorzaakt door de Zaak-Dutroux in de Belgische samenleving weerspiegelt. Ondanks bijna twee decennia sinds de misdaden en twee jaar sinds de vrijlating van Michelle Martin, blijft het onderwerp uiterst gevoelig en pijnlijk. Literaire critici die stellen dat het boek te vroeg is voor acceptatie wijzen erop dat de Zaak-Dutroux nog steeds een open wond voor de Belgische samenleving is. Deze kritiek benadrukt dat niet alle delen van de samenleving klaar zijn voor een discussie over een dergelijk gevoelig onderwerp. Ondanks Hemmerechts' poging om een dieper begrip en analyse van de psychologische aspecten te bieden, wordt haar boek gezien als gevaarlijk dichtbij een kwetsbare historische werkelijkheid, wat een golf van negatieve reacties teweegbrengt.

Hoewel Hemmerechts haar werk verdedigt als een poging om te begrijpen in plaats van te provoceren of rechtvaardigen, is het duidelijk dat haar motivaties en benadering met het collectieve trauma en de maatschappelijke vooroordelen botsen. De kritiek dat haar boek te controversieel en provocerend is, weerspiegelt de spanning tussen artistieke intentie en de publieke gevoeligheid voor nog verse wonden uit het verleden. Deze situatie benadrukt de uitdaging om dergelijke onderwerpen op een manier aan te pakken die zowel respectvol is voor de betrokkenen als inzichtelijk in de analyse.

Zonder een definitieve conclusie te trekken over of Kristien Hemmerechts ethisch heeft gehandeld bij het creëren van haar werk, blijkt uit de reacties dat ze een uiterst gevoelig onderwerp heeft aangeraakt dat zorgvuldige overweging van alle ethische criteria vereiste. Het volume van negatieve feedback suggereert dat, ongeacht de intenties van de auteur, de Belgische samenleving nog niet klaar was om het collectieve trauma op de manier aan te pakken zoals het onderwerp werd behandeld. Ondanks de motivaties en artistieke vrijheid van de auteur is het duidelijk dat het behandelen van dergelijke delicate kwesties grotere gevoeligheid en respect voor de betrokken individuen en hun ervaringen vereist.

Concluderend blijft de ethische vraag hoe auteurs het onderwerp van daders in hun literaire werk moeten benaderen diep complex en controversieel. Terwijl beide boeken aan een bredere discussie over de aard van menselijk kwaad bijdragen en een dieper begrip van de motieven van daders proberen te bemiddelen, roepen ze ook vragen op over de balans tussen creatieve vrijheid en ethische verantwoordelijkheid. Het voortdurende debat dat we zien bij meer hedendaagse voorbeelden zoals de golf van kritiek na de publicatie van de

Netflix-serie *Monster: The Jeffrey Dahmer Story*, benadrukt de noodzaak van zorgvuldige overweging van hoe echte tragedies in literatuur worden afgebeeld, waarbij wordt gezorgd dat dergelijke voorstellingen respectvol zijn voor het trauma van de betrokkenen terwijl ze zinvolle inzichten bieden.

4 Literatuurlijst

Primaire bronnen

a. Boeken:

Kristien Hemmerechts, *De vrouw die de honden eten gaf* (Amsterdam: De Geus, 2014).

Malinconi, Nicole. *Vous vous appelez Michelle Martin*. Vertaald door Isabel Lacruz Bassols als *Se llama usted Michelle Martin*. Madrid: Editorial Funambulista S.L., 2016.

b. Kranten, magazine artikelen en audiovisuele materialen:

“‘Duivelse’ Hemmerechts Splijt België,” *De Morgen*, 16 januari 2014.

<https://www.demorgen.be/nieuws/duivelse-hemmerechts-splijt-belgie~b114c0e4/>.

“‘Waarom Zou Michelle Martin Nu de Waarheid Zeggen?’” *Gazet van Antwerpen*, 19 oktober 2012, <https://www.gva.be/cnt/aid1263773>.

“Best Schokkend, Hoe de Nieuwe Hemmerechts Schokt.” *De Morgen*, 30 januari 2014.

<https://www.demorgen.be/nieuws/best-schokkend-hoe-de-nieuwe-hemmerechts-schokt~b8c8f176/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.

“De Vrouw Die Dutroux Verliet.” *De Standaard*, 5 mei, 2004.

<https://www.standaard.be/cnt/gm65qjj2>.

“Kristien Hemmerechts, l’écrivain ‘Provoc.’” *Le Soir*, 30 januari 2014.

<https://www.lesoir.be/art/d-20140130-33NQZF>.

“Martin Wil Slachtoffers Ontmoeten.” *Gazet van Antwerpen*, August 29, 2012.

<https://www.gva.be/cnt/aid1231429>.

“Meesteres-Provocateur Is Terug,” *De Morgen*, 14 januari 2014,

<https://www.demorgen.be/nieuws/meesteres-provocateur-is-terug~b8dd53ec/>.

“Paul Marchal Kwaad Om Boek Kristien Hemmerechts over Michelle Martin,” *De Morgen*, 6 januari, 2014, <https://www.demorgen.be/nieuws/paul-marchal-kwaad-om-boek-kristien-hemmerechts-over-michelle-martin~b4d7c264/>.

“Paul Marchal Verontwaardigd over Nieuw Boek Kristien Hemmerechts,” *Gazet van Antwerpen*, 6 januari 2014, <https://www.gva.be/cnt/aid1515427>

“Zuster van Dutroux: Voor mij is hij geen mens meer.” *Algemeen Dagblad*, no. 97, 51st year, 21 augustus 1996.

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:003139018:mpeg21:a00077>.

Bauer, Guus. “Recensie: Kristien Hemmerechts - de Vrouw Die de Honden Eten Gaf,” *Tzum*, 25 januari 2014. <https://www.tzum.info/2014/01/recensie-kristien-hemmerechts-de-vrouw-die-de-honden-te-eten-gaf/>.

Bax, Sander. “Michelle Martin Als Buikspreekpop.” *De Reactor*, 3 maart 2014. <https://www.dereactor.org/teksten/michelle-martin-als-buikspreekpop>.

Bergmans, Eline. “Gentse Boekhandel Wil Nieuwe Hemmerechts Niet in de Rekken.” *De Standaard*, 27 januari 2014. https://www.standaard.be/cnt/dmf20140127_00949096.

Borré, Jos. “De vrouw die de honden eten gaf.” *VRT Cobra*. Geraadpleegd op 23 juli 2021. <http://www.cobra.be/>

Earp, Joseph. “Where Are the Victims? The Ethics of True Crime.” *The Ethics Centre*, 3 februari 2023. Geraadpleegd 4 augustus 2024. <https://ethics.org.au/where-are-the-victims-the-ethics-of-true-crime/>.

Grommen, Stefan. ““Als Je Dutroux Vrijlaat, Verkracht Hij Drie Weken Later Weer Iemand.”” *De Morgen*, 14 januari 2014. <https://www.demorgen.be/nieuws/als-je-dutroux-vrijlaat-verkracht-hij-drie-weken-later-weer-iemand~b9639f62/>.

Huisman, Arienne. “Kristien Hemmerechts Gooit Zout in de Wonden van België,” *Diggit Magazine*, 29 augustus, 2016. <https://www.diggitmagazine.com/papers/kristien-hemmerechts-gooit-zout-de-wonden-van-belgi%C3%AB>.

Janssen, Hein. “Marie Louise Stheins Maakte Een Voorstelling over de Vrouw van Dutroux., ‘Hoe Kan Een Vrouw, Die Ook Moeder Is, Dit Doen?,’” *de Volkskrant*, 14 april 2021. <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/marie-louise-stheins-maakte-een-voorstelling-over-de-vrouw-van-dutroux-hoe-kan-een-vrouw-die-ook-moeder-is-dit-doen~b4c19de7/>.

Jeremy Gahagan, “Genevieve Lhermitte: Belgian Mother Who Killed Her Five Children Euthanised,” *BBC News*, March 3, 2023, <https://www.bbc.com/news/world-europe-64835051>

Koelewijn, Jannetje. “Wat Michelle Martin Heeft Gedaan, Is Helaas Menselijk.” *NRC*, 14 januari 2014. <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/18/wat-michelle-martin-heeft-gedaan-is-helaas-mensel-1336096-a1213711>.

Liu, Jessica. “True Crime Media: An Ethical Dilemma.” *The Ethics Centre*, 3 april 2024. Geraadpleegd 7 augustus 2024. <https://ethics.org.au/true-crime-media-an-ethical-dilemma/>.

Maerevoet, Ellen. “Ik zeg niet: Ik ga de waarheid spreken over Martin,” *VRT NWS*, 14 januari 2014. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/14/_ik_zeg_niet_ik_gadewaarheidsprekenovermartin-1-1834277/.

Maerevoet, Ellen. “Michelle Martin Komt Vrij,” *VRT NWS*, 26 augustus 2022. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/08/26/martin-vrij/>

Mendez, Moises. “The Controversy behind Netflix’s Jeffrey Dahmer Series.” *Time*, 6 oktober, 2022. <https://time.com/6218411/jeffrey-dahmer-netflix-controvesy/>

Metdepenningen, Marc. “Justice Les Survivantes Choquées: 'Boycottez Le Livre Sur Martin!'” *Le Soir*, 11 januari 2008. <https://www.lesoir.be/art/d-20080112-W1X6PL>.

PointCulture TV. “Écrire Sur Michelle Martin: Rencontre Avec Kristien Hemmerechts et Nicole Malinconi.” *YouTube*, 3 oktober 2014. Geraadpleegd 28 juli 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=mtAqr6jecP4>.

Porterfield, Carie. “Dahmer Victim’s Mother Blasts Netflix Series after Actor Wins Golden Globe—Latest Family Member to Speak Out.” *Forbes*, 16 januari 2023. Geraadpleegd 7 augustus 2024. <https://www.forbes.com/sites/carlieporterfield/2023/01/12/dahmer-victims-mother-blasts-netflix-series-after-actor-wins-golden-globe-latest-family-member-to-speak-out/>.

Quiryne, Paul. "Brief Aan Kristien Hemmerechts," *VRT NWS*, 18 januari 2014.
https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/18/brief_aan_kristienhemmerechts-paulquiryner-1-1838802/

Reijnders, Joost. "Marc Dutroux, het Monster van Marcinelle." *Leidsch Dagblad, Historische Kranten*, Erfgoed Leiden en Omstreken, 26 februari 2004: p. 7.
<https://leiden.courant.nu/issue/LD/2004-02-26/edition/0/page/7?>

Reynebeau, Marc. "De Vrouw Die van Michelle Odette Maakte." *De Standaard*, 18 januari 2014. https://www.standaard.be/cnt/dmf20140117_00934322.

Sadée, Tijn. "Inkt in De Open Dutroux-Wond," *NRC*, 16 januari 2014.
<https://www.nrc.nl/nieuws/2014/01/16/inkt-in-de-open-dutroux-wond-1335152-a432110>

Serdijn, Daniëlle. "De Vrouw Die de Honden Eten Gaf," *de Volkskrant*, 17 januari 2014.
<https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/de-vrouw-die-de-honden-eten-gaf~bea3bd36/>.

Schaevers, Mark. "Kristien Hemmerechts Is Michelle Martin." *Humo*, 14 januari 2014,
<https://www.humo.be/nieuws/kristien-hemmerechts-is-michelle-martin~b9646f4f/>.

Schmidt, Christoph. "De Stem Van Michelle Martin, De Vrouw van Marc Dutroux." *Trouw*, 24 januari 2014. <https://www.trouw.nl/nieuws/de-stem-van-michelle-martin-de-vrouw-van-marc-dutroux~baa17809/>.

Theerlynck, Sarah, and Sofie Mulders. "Waarom de Critici in Nederland Malser Zijn Voor Vlamingen." *De Morgen*, Januari 26, 2014. <https://www.demorgen.be/nieuws/waarom-de-critici-in-nederland-malser-zijn-voor-vlamingen~b65a4ee6/>.

Torfs, Michaël. "Former Wife of Child Killer Marc Dutroux to Be a Free Woman without Conditions," *VRT NWS*, 24 augustus 2022.
<https://www.vrt.be/vrtnws/en/2022/08/24/former-wife-of-child-killer-marc-dutroux-to-be-released-without/>.

Van den Berghe, Caroline. "Michelle Martin Is Geen Psychopate - Caroline van Den Berghe." *VRT NWS*, 22 januari 2014.
https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/22/michelle_martin_isgeenpsychopate-carolinevandenbergh-1-1843841/.

Vandebroek, Nancy. “Jean Lambrecks Misnoegd over Toneelstuk Michelle Martin.” *HBVL*, 24 februari 2020. https://www.hbvl.be/cnt/dmf20200223_04862673.

Vanhelden, Valerie, and Rik Arnoudt. “Michelle Martin Vrijdag Vrij Zonder Voorwaarden.” *VRT NWS*, 24 augustus 2022. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/08/23/vrijlating-zonder-voorwaarden-michelle-martin/>.

Vanheule, Stijn. “Wat Heeft Kristien Hemmerechts in Haar Nieuwe Boek Te Vertellen over Michelle Martin?”, 15 januari, 2014. <https://stijnvanheule.psychoanalysis.be/wat-heeft-kristien-hemmerechts-in-haar-nieuwe-boek-te-vertellen-over-michelle-martin/>.

Vantroyen, Jean-Claude. “‘J’ai Voulu Entrer Dans La Tête de Michelle Martin.’” *Le Soir*, 28 april 2014. <https://www.lesoir.be/art/530753/article/culture/livres/2014-04-28/j-ai-voulu-entrer-dans-tete-michelle-martin>.

Verstraete, Judit. “Hemmerechts Kruipt in Het Hoofd van Michelle Martin.” *VRT NWS*, 6 januari 2014. https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/01/06/hemmerechts_kruiptinhethoofdvanmichellemartin-1-1824983/.

Vervaeke, Leek. “Schrijfster Kruipt in Huid van ‘Duivelse Ex’ van Marc Dutroux.” *de Volkskrant*, 16 januari 2014. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/schrijfster-kruipt-in-huid-van-duivelse-ex-van-marc-dutroux~bb531ae8/>.

Vos, Alexandra De. “De Vrouw Zonder Gezicht.” *De Standaard*, 17 januari, 2014. https://www.standaard.be/cnt/dmf20140116_00932062.

c. *Andere bronnen:*

“Crimes That Shook the World’ - Monster of Belgium,” *IMDb*, 30 april, 2009. Geraadpleegd 2 augustus 2024, <https://www.imdb.com/title/tt1707711/>.

“Our Children.” *IMDb*, 30 mei 2012. Geraadpleegd 4 augustus 2024.
<https://www.imdb.com/title/tt1660302/>.

“Wilde and Morality.” *Philosophy Now: A Magazine of Ideas*. Geraadpleegd 16 augustus 2024. https://philosophynow.org/issues/65/Wilde_and_Morality.

Cambridge Dictionary, “Perpetrator,” *Cambridge Dictionary*. Geraadpleegd 3 augustus 2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/perpetrator>.

Defamation, Privacy and Data Protection Law in Belgium.” *Carter-Ruck*. Geschreven door Frederic Debusseré, 1 juni 2022. Geraadpleegd 6 augustus 2024. <https://www.carter-ruck.com/law-guides/defamation-and-privacy-law-in-belgium/>.

International Criminal Court, *Rome Statute of the International Criminal Court*. (2011), Geraadpleegd 15 mei 2024. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/core-legal-texts>

Secundaire bronnen:

a. Boeken:

Arendt, Hannah. *The Life of the Mind*. San Diego: Harcourt, Inc., 1987.

Bird, Stephanie. “Perpetrators and Perpetration in Literature.” In *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, ed. Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg, 301–310. London: Routledge, 2019.

Bruce, Toni. “The Case for Faction as a Potent Method for Integrating Fact and Fiction in Research.” In *Innovations in Narrative and Metaphor*, ed. Sandy Farquhar and Esther Fitzpatrick: 57–72. New York: Springer, 2019.

Caudill, David S. “Faction: Truman Capote, Legal Ethics and *In Cold Blood*.” In *Stories About Science in Law: Literary and Historical Images of Acquired Expertise*: 89–108. London: Routledge, 2011.

Dean, Richard. *The value of humanity in Kant's moral theory*. New York: Oxford University Press, 2006.

Dodd, Leanne. "Transcending Genre: Narrative Strategies for Creating Literary Crime Fiction as a Subset of Trauma Literature." In *Topography of Trauma: Fissures, Disruptions and Transfigurations*, onder redactie van Danielle Schaub, Jacqueline Linder, Kori Novak, Stephanie Y. Tam, en Claudio Zanini, 234–53. Leiden: Brill, 2019.

Farquhar, Sandy, en Esther Fitzpatrick. *Innovations in Narrative and Metaphor: Methodologies and Practices*. New York: Springer, 2019.

Goldberg, Zachary J. "What's Moral Character Got to Do with It? Perpetrators and the Nature of Moral Evil." In *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, onder redactie van Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg, 74–83. London: Routledge, 2019.

Honings, Rick, and Lotte Jensen. "I Don't Get It Dude, What's So Controversial About This?" In *Schokkende boeken!*, onder redactie van Rick Honings, Lotte Jensen, and Olga van Marion, 9–17. Hilversum: Verloren, 2014.

Knittel, Susanne C., en Zachary J. Goldberg, red. *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*. London: Routledge, 2019.

Lambrechts, Jean, Els Schreurs, en Jean-Pierre Adam. *Dossier Dutroux: De waarheid*. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2020.

Lippens, Ronnie. "Exhausting Whiteness: The 1996–98 Belgian Parliamentary Inquiry into the Handling of a Paedophilia Affair." In *Crime, Truth and Justice, 1st ed.*, ed. George Gilligan and John Pratt, 204–5. Cullompton: Willan Publishing, 2004.

McGlothlin, Erin. "Imagining the Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction." In *The Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction and Nonfiction*. 175–194. Detroit: Wayne State University Press, 2021.

McGlothlin, Erin. "Theorizing the Perpetrator in Bernhard Schlink's *The Reader* and Martin Amis's *Time's Arrow*." In *After Representation?: The Holocaust, Literature, and Culture*, onder redactie van R. Clifton Spargo and Robert Ehrenreich, 210–230. Ithaca, NY: Rutgers University Press, 2010.

- Mohamed, Saira. "The Contours and Controversies of Perpetrator Trauma." In *The Routledge International Handbook of Perpetrator Studies*, onder redactie van Susanne C. Knittel and Zachary J. Goldberg, 265–75. London: Routledge, 2019.
- Morton, Adam. *On Evil*, London: Taylor & Francis Routledge, 2004.
- Munro, Doug. "Autobiography and Faction." In: *Bearing Witness: Essays in Honour of Brij V. Lal*, onder redactie van Doug Munro en Jack Corbet: 247–72. Canberra: ANU Press, 2017.
- Punnett, Ian Case. *Toward a Theory of True Crime Narratives: A Textual Analysis*. London: Routledge, 2018.
- Richardson, Laurel, and Elizabeth Adams St. Pierre. "Writing: A Method of Inquiry." In *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 5th ed., onder redactie van Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln, 1410–44. London: SAGE, 2018.
- Robben, Antonius C.G.M., en Alexander Laban Hinton, *Perpetrators: Encountering Humanity's Dark Side*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2017.
- Sebold, Alice. *The Lovely Bones*. New York: Back Bay Books, 2007.
- Skjelsbæk, Inger. "Perpetrators of Sexual Violence in Armed Conflict." In *Perpetrators and Perpetration of Mass Violence: Action, Motivations, and Dynamics*, onder redactie van Timothy Williams and Susanne Buckley-Zistel, 151–68. New York: Routledge, 2018.
- Staelraeve, Sofie, and Paul 't Hart. "Dutroux and Dioxin: Crisis Investigations, Elite Accountability and Institutional Reform in Belgium." In *Governing after Crisis: The Politics of Investigation, Accountability and Learning*, onder redactie van Arjen Boin, Allan McConnell, and Paul 't Hart, 148-179. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Williams, Timothy en Susanne Buckley-Zistel. "Perpetrators and Perpetration of Mass Violence: an introduction." In *Perpetrators and Perpetration of Mass Violence: Action, Motivations, and Dynamics*, onder redactie van Timothy Williams and Susanne Buckley-Zistel, 1–13. New York: Routledge, 2018. New York: Routledge, 2018.

Zimbardo, Philip. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House, 2007.

b. Wetenschappelijke artikelen:

Atadjanov, Rustam. "The Concept of Humanity in International Criminal Law", *Central Asian Yearbook of International Law and International Relations* 1(1), (2022): 6–32. <https://doi.org/10.5553/CAYILIR/277314562022001001002>

Barone, Tom. "A Return to the Gold Standard? Questioning the Future of Narrative Construction as Educational Research." *Qualitative Inquiry* 13, no. 4 (June 2007): 454–70. <https://doi.org/10.1177/1077800406297667>

Braembussche, Antoon van den. "The Silence of Belgium: Taboo and Trauma in Belgian Memory." *Yale French Studies*, no. 102 (2002): 35–52. <https://doi.org/10.2307/3090591>.

Carroll, Noël. "Art and Ethical Criticism: An Overview of Recent Directions of Research," *Ethics* 110, no. 2 (2000): 350–387. <https://doi.org/10.1086/233273>

Crownshaw, Richard. "Perpetrator Fictions and Transcultural Memory." *Parallax* 17, no. 4 (2011): 75–89. <https://doi.org/10.1080/13534645.2011.605582>.

Eaglestone, Robert. "Avoiding Evil in Perpetrator Fiction." *Holocaust Studies* 17 (2–3), (2011): 13–26. <https://doi.org/10.1080/17504902.2011.11087280>

Harlow, Barbara. Review of *Critical Factions and Fiction*, by Judie Newman and Rosemary Jane Jolly. *NOVEL: A Forum on Fiction* 30, no. 2 (Winter 1997): 259–61. <https://doi.org/10.2307/1345703>.

McGlothlin, Erin. "Empathetic Identification and the Mind of the Holocaust Perpetrator in Fiction: A Proposed Taxonomy of Response." *Narrative* 24, no. 3 (2016): 251–276. <https://dx.doi.org/10.1353/nar.2016.0016>.

O'Donoghue, Samuel. "Identification and Empathy in Perpetrator Fiction on the Spanish Civil War." *Modern Language Review* 118, no. 4 (2023): 496–520. <https://doi.org/10.1353/mlr.2023.a907834>.

- Perrett, Roy W. "Evil and Human Nature." *The Monist* 85, no. 2 (2002): 304–19.
<http://www.jstor.org/stable/27903774>.
- Peters, Karl E. "Understanding and Responding to Human Evil: A Multicausal Approach." *Zygon*® 43 (2008): 681–704
- Pettitt, Joanne. "What is Holocaust Perpetrator Fiction?" *Journal of European Studies* 50, no. 4 (2020): 360–72. <https://doi.org/10.1177/0047244120965268>.
- Rob Leurs, The 'star of evil': Child Murderer Marc Dutroux as a media personality," *Estudos em Comunicação, volume 2, issue 7, 1–23, (2010)*
<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/395218>
- Schaeffer, Jean-Marie. "Fictional vs. Factual Narration." In *Handbook of Narratology*, onder redactie van Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, and Wolf Schmid, 179–96. Berlin, München, Boston: De Gruyter, 2014.
<https://doi.org/10.1515/9783110316469.179>.
- Sligar, Sara. "In Cold Blood, the Expansion of Psychiatric Evidence, and the Corrective Power of True Crime." *Law & Literature* 31, no. 1 (2019): 21–47.
<https://doi.org/10.1080/0067270X.2018.1465281>.
- Sniekers, Maloe, and Stijn Reijnders. "In de Greep van Dutroux: Over de Omgang met Schuldig Landschap in België." *Quotidian: Dutch Journal for the Study of Everyday Life* 2 (2010).
- Strauss, C., B. Lever Taylor, J. Gu, W. Kuyken, R. Baer, F. Jones, and K. Cavanagh. "What is Compassion and How Can We Measure It? A Review of Definitions and Measures." *Clinical Psychology Review* 47 (2016): p. 15–27,
<https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.05.004>
- Struzińska, Katarzyna. "The Murderer as Writer, Storyteller and Protagonist: The Case of Krystian Bala." *International Journal for the Semiotics of Law* 34 (2021): 265–88.
<https://doi.org/10.1007/s11196-020-09685-x>.
- Whitfield, Stephen J. "Hannah Arendt and the Banality of Evil." *The History Teacher* 14, no. 4 (1981): 469–77. <https://doi.org/10.2307/493684>.

Woodhams, Jessica, and Kirsty Toye. "An Empirical Test of the Assumptions of Case Linkage and Offender Profiling with Serial Commercial Robberies." *Psychology, Public Policy, and Law* 13, no. 1 (2007): 59–85.

Wright, Hazel. "Ethics and True Crime: Setting a Standard for the Genre." *Book Publishing Final Research Paper* (2020): 51. <https://archives.pdx.edu/ds/psu/33222>.